

ORSZÁGÉPÍTŐ

Építészet Környezet Társadalom
A Kós Károly Egyesülés
negyedéves folyóirata

96/4

Az 1996. évi CXXVI. törvény szerint minden adózó állampolgár a személyi jövedelemadó-bevallás mellékletét képező rendelkező nyilatkozatban intézkedhet arról, hogy adójának 1 %-át az APEH az általa megjelölt kedvezményezettnek utalja át. A törvény által meghatározott feltételek szerint a Kós Károly Alapítvány a lehetséges kedvezményezettek körébe tartozik.

Kérjük Olvasóinkat, a tevékenységünket rokonszenvvel kísérőket, hogy támogassák adójuk 1 %-ával a Kós Károly Alapítványt.

Az adóbevalláshoz lezárt, szabványméretű borítékban kell mellékelni a kedvezményezett nevét és adószámát.

KÓS KÁROLY ALAPÍTVÁNY 19193580-2-42
--

A boríték külsején a rendelkező nevét, lakcímét, irányítószámát és személyi számát kell feltüntetni.

ORSZÁGÉPÍTŐ

HETEDIK ÉVFOLYAM

NEGYEDIK SZÁM

2	A Kós Károly Egyesülés kiállítása és szeptemberi konferenciája <i>Ausstellung und Herbstkonferenz der Assoziation Károly Kós</i>
Lükő Gábor	előadása (részletek) – <i>Fragmente des Vortrags</i>
5	Vándoriskolai felvételi pályázat – <i>Aufnahme-Wettbewerb der Wanderschule</i>
8	Kiállítás Poznanban – <i>Ausstellung in Poznan</i>
9	A Kós Károly egyesülés decemberi konferenciája <i>Winterkonferenz der Assoziation károly Kós</i> Beszámoló a SZOF záróünnepéről – A SZOF új hároméves programja <i>Bericht über die Schlussfeier und neues Programm des Forums Freier Ausbildung</i>
Karátson Gábor	előadásának ismertetése – <i>Darstellung des Vortrags</i>
11	Vándoriskolás diplomavédés – <i>Diplomarbeiten an der Wanderschule</i> ÁLMOSDI ÁRPÁD CSENDES MÓNKA BALASSA ENDRE
19	HUSZADIK SZÁZADI DOKUMENTUMOK II. – <i>Dokumente der XX. Jahrhundert</i> Rudolf Steiner Magyarázat a Memorandum-hoz (Kádas Ágnes fordítása) <i>Erklärung zum Memorandum (Übersetzung: Ágnes Kádas)</i> Helyes Gábor Gondolatok a Memorandum-ról – <i>Gedanken über das Memorandum</i>
23	Ertsey Attila Gondolatok az Autonóm ház kapcsán – <i>Gedanken über das Autonomes Haus</i>
26	Hegedüs Zsolt A biorganikus építészet felé – <i>Nach einer biorganischer Architektur</i>
30	Hegedüs Zsolt Líceumot építünk – <i>Wir bauen ein Liceum (Waldorf Kindergarten und Schule)</i>
31	Faludi Erika A Kispadról – <i>Über die Stiftung Kispad für die Revitalisierung Kleindörfer</i>
38	Herczeg Ágnes Lesz-e tájkert Csíkszeredán? – <i>Landschaftgarten in Csíkszereda</i>
39	Szűcs Gábor Beszélgetés Jánosi Csabával – <i>Gespräch mit Csaba Jánosi, Csíkszereda</i>
42	Beszélgetés a Pagony Iroda munkatársaival a Farkasréti temető pályatervéről – <i>Gespräch über den Wettbewerbsplan, Farkasrét Friedhof-Erweiterung mit den Planer</i>
45	Lükő Gábor Csontváry zárandókútja (Jelenlét, 1984) – <i>Pilgerweg Csontváry's</i>
48	Grekofski Nathalie Egy nemzetközi pályázat ürügyén – Kansai Kan Nemzeti Könyvtár, Japán <i>Über den Wettbewerbsplan Kansai Kan Nationalbibliothek, Japan</i>
51	KÖNYVEK – <i>Bücher</i>
56	HÍREK – <i>Nachrichten</i>
57	Makovecz Imre A szent terek – <i>Heilige Räume</i>

A folyóirat rendszeres támogatói az ORSZÁGÉPÍTŐ Alapítvány és a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagszervezetei: AXIS Építésziroda Kft., B+D Belsőépítészet és Design Kft., BÍOKÖR Kft., DÉVÉNYI ÉS TÁRSA Kft., EKLER Építés Kft., É-11 Tervező, Fejlesztő Kft., FARKAS és GUHA Építésztervezők Kft., FELÜLETKÉMIA Kft., FORMA Rt., INTERPLAN Kft., KAPOSTERV, KÖR Építész Stúdió Kft., KÖSZEGHY Építészet Bt., KUPOLA Kft., KVADRUM Kft., LOMNÍCI és Társa Kft., MAKONA Tervező Kft., PAGONY Táj- és Kentépitész Kft., PARALEL Kft., SÁROS és Társa Építésziroda Bt., TRISKELL Kft., UNITEF Kft. **Idői számaink a NEMZETI KULTURÁLIS ALAP támogatásával készülnek**

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesület nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1074 Budapest, Barát utca 11. Iroda: 1114 Budapest, Villányi út 8. Tel.: 3710-055, 3710-061, Fax: 3710-055 Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Kampis Miklós. Felelős szerkesztő: Gerle János. Nyomás: VEL Kft., Budakeszi. – **ISSN 0866-0069** – A lap előfizethető az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen az Alapítványnál. Egy szám ára hírlapárusoknál és könyvesboltokban 300 Forint, előfizetőknek változatlanul 220 Forint.

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS KIÁLLÍTÁSA ÉS SZEPTEMBERI KONFERENCIÁJA

Az évforduló alkalmával első ízben mutatkozott be a nagyközönség előtt a teljes Egyesülés; annak minden tagszervezete. A Magyar Kultúra Alapítvány budavári, Szentháromság téri székházának földszinti aulájában szeptember 27-én nyílt meg a százharminchat fényképes tablóból álló kiállítás. A megnyitót Melocco Miklós szobrász tartotta. Közreműködött a Makovecz Pál és barátai fúvószenekar. A kiállítási munkákban részt vevő fotósok, Nagy Ferenc grafikus, az installációt tervező és kivitelező vándorok segítségével, és a Magyar Kultúra Alapítványnak Gerle János mondott köszönetet.

Szeptember 28-án, a kiállítás színhelyén tartotta őszi konferenciáját az Egyesülés. Jankovics Marcell tartott indító előadást, amelyben az organikus építészet iránti személyes vonzódásáról beszélt. A szünet után Lükő Gábor előadása következett, amelyből hangfelvétel alapján részleteket ismertettünk. A délutáni program szabad beszélgetés volt a meghívott résztvevőkkel: Lampel Miklóssal (Stockholm), Mezei Gáborral, Szalai Andrással, Szegő Györggyel és Turányi Gáborral a szerves építészet mai helyzete, más irányzatokhoz való viszonya és jövőbeni esélyei tárgykörében.

Ötvennégy éve jelent meg A magyar lélek formái című könyv, amely olyan, mint egy tudományos életművet lezáró, összegző munka. Ennek a könyvnek a szerzője ül itt most közöttünk. Könyvéről egy mondatban annyit említenék, hogy az építészek számára a legelemibb tudnivalókról szól: arról, hogy a magyar kultúra hagyományos formái hogyan kötődnek a magyar lélekhez, a magyarságot összekötő, másoktól megkülönböztető jelenséghez.

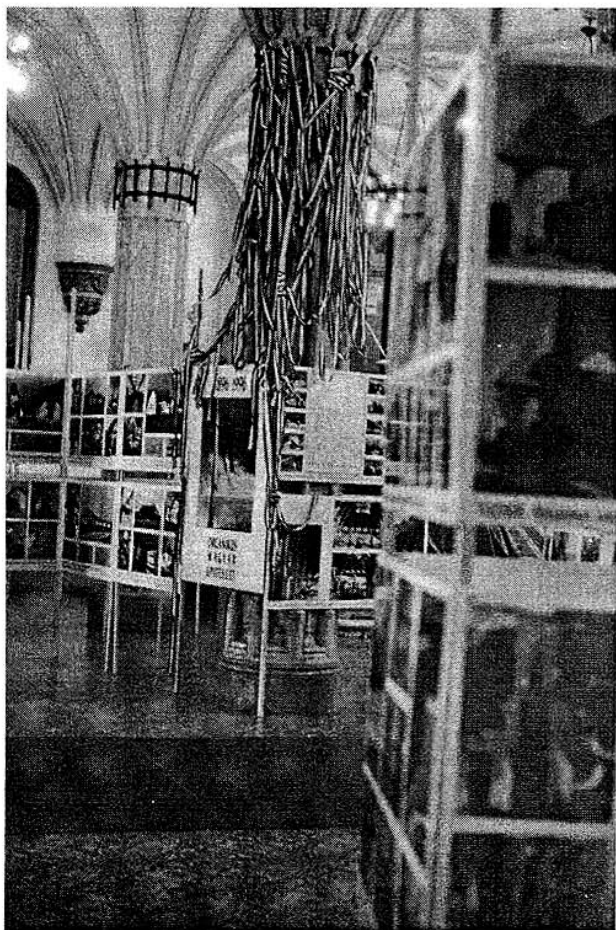
Ez a könyv nem végét, hanem kezdetét jelentette egy tudományos pályának, amelynek eredményei javarészt Lükő Gábor dolgozószobájának falát borító dossziéokban rejtőznek annak a különös hallgatásnak eredményeképpen, amely öt évtizedeken át körülvette és körülveszi. Jelenléte teszi igazán fényessé ezt az ünnepet; azt gondolom, kivételes és emlékeztető alkalom, hogy megtisztelt bennünket azzal, hogy elvállalta az előadást. Kérem, hogy szavait fogadják a legnagyobb nyitottsággal.

(Gerle János bevezető szavai)

LÜKŐ GÁBOR ELŐADÁSA (részletek)

Elnézést kérek, hogy idemerészkedem, hiszen nem vagyok építész. Tudom azt: nehéz feladat, hogy emberek megértsék egymást, különösen, ha valaki, mint én is, távol áll az építészettől. Bevallom, hogy nagyon messzire elrugaszkodtam a közösség és a tudományos körök által elfogadott magyarságképtől. Az identitás, amit mostanában sokat emlegetnek, irreális kérdés a számomra, aki hatvan esztendeje keresem, hogy mi az értelme a mi magyarságunknak. Van valami különleges célja annak, hogy magyarok vagyunk; vannak feladatok, amelyeket nekünk kell elvégeznünk. Elég bolond voltam én – annak idején legalábbis sokan annak tartottak, – amikor elindultam ezelőt hatvan esztendővel, és akkor mindenki arra figyelmeztetett, hogy szigorúan szűk kutatási területet kell kiválasztania annak, aki tudománnyal akar foglalkozni; mindnet egyetlen ember nem sajátíthat el. Ma pedig csak gyűjtjük, gyűjtjük a rengeteg információt, és ezeket nem tudjuk szerves egésszé összerakni.

Már a század elején felmerült, hogy a valóságot ismeri-e az európai tudós. Bergson vetette fel, hogy részletekből soha nem fog összeállni egy egységes egész, márpedig tudjuk, hogy a világ egy szerves egész, és az élet is összefüggő, szerves folyamat. Azt kellene megismerni először, és aztán belemenni a részletekbe. Az intuíció volt Bergson vezérszava, de én erről nem tudtam semmit se akkor. Amikor beiratkoztam az egyetemre, azt mondtam: nem akarok én tudós lenni, annyi tudós van már a világon, akikkel én nem tudok versenyezni. Én csak kíváncsi vagyok, szeretném megtudni, hogy mit lehet tudni, mert minden érdekel. Tanárnak indultam volna, magyar-német szakosnak, és nagy mesterem azt

mondta, hogy nagyon ajánlatos a németet venni a magyar mellé, hogy egy egészen más világot megismerjek; két különböző kultúrát...

Nagyon sok német származású városi emberünk volt, hiszen a városiak nagyrészt németajkúak voltak. Német nyelvet használt a magyar zsidóság is. A tudósaink nyelve is teljesen idegen, tele van német fordulatokkal. Például elterjedt, hogy a *tőlem* lejegyzett adat, a *tőlem* hallott adat, amin azt értik, hogy *általam*. Ez rossz német fordítás, és pont az ellenkezőjét jelenti. Iskoláinkban a magyar gyermekeknek borzasztó nehéz a tudomány megértése, mert idegen lett a tudomány nyelve. A különböző tudományágak művelői, nagyrészt németek, azzal jöttek ide Magyarországra, hogy a magyar barbár nép, nem tud semmit. A nyelvészek megállapították, hogy a halászat ősfoglalkozás a finnugorok között, ugye, a halszagú rokonokról beszéltek, mégis feltételezték, hogy a hálnak a testrészeit nem tudjuk megnevezni; ők fordították le németből, és ma a szótárakban ezek a szavak szerepelnek. El se tudták képzelni, hogy a hal hátán lévő tüskés vonulatot *halsörénynek* nevezzük, s nemcsak mi, ha-nem a rokon népek mind; törökök, finnugorok egyformán. A hal uszonyát meg szárnynak. Idejöttek az idegen tudósok, és azt mondták: hát meg se tudja nevezni a hal uszonyát; azt mondja, hogy szárnya van? A madárnak van szárnya. Németül a neve *Flosse*, hát akkor legyen *uszony*. És a hátán, mi az, hogy sörény? A lónak van sörénye. Hogy nevezi a német? *Rückflosse*; hát az lesz magyarul a *háthuszony*. A magyar szótárak eltitkolják, hogy a magyaroknak is volt ezekre saját szavuk. A Magyar Tudományos Akadémia első nagyszótára, amelyik a múlt század hatvanas éveiben jelent meg, még tudja, hogy a magas hangot a magyar *vékony* hangnak nevezi. Csak mellékesen teszi oda, mert a német honfitársak már meghonosították (zeneiskolájuk különösen a németeknek volt), hogy *magas* hang. Már teljesen eluralkodott ez az elnevezés. Egész Kelet-Európa meg Ázsia – ötvennégy nyelvre a szótárát néztem végig – vékony és vastag hangnak nevezi azt, amit mi magas és mély hangnak. Karácsony Sándor már 1920-ban bevezette a magyar falusi iskolásgyermekek között, amikor egy hónap alatt megtanította nekik a gimnáziumi első osztály teljes anyagát, hogy az ő nyelvükön nevezze meg a dolgokat, hogy megértsék, miről van szó. Leírja, hogy milyen nehezen értették meg őt a gyerekek, amíg rá nem jött, hogy nem az elvont fogalmakból, hanem a konkrét valóságból kell kiindulni...

Sok olyan dolgot kellett lassan felfedeznem, amelyekről először úgy tűnt, hogy ismerem őket. Mondjuk például a honfoglaláskori művészetünk sajátos motívumai. Régóta közlik a leleteket, de az értelmezéshez vettek egy külföldi mintát, egy ötletet Nyugatról, hogy például valami virágdísz, hát legyen *palmetta*. Ez uralkodik mostanáig. A másik magyarázat, hogy valami *indák*; van valami ilyesmi a skandináv művészetben. Ott ugyan egészen más; egy szövevényes, kusza indahálózat állatfejekkel, sárkányfejekkel, néhol még emberfejekkel is. Ennek nálunk nyoma sincs. Ez itt egy rendes, szabályos halászháló. Néha csak egymásba akasztva a szálak; néha nincs jelölve, néha egy kis pánttal van jelölve a csomó, de abban vannak a virágok, tehát ezek vízínövények; a vízbuborékokat is jelölték apró köröcskék betűtögtetésével, és legtöbb esetben a virágok szirmai *halak*. Egy virág három halból van összerakva. Pontosan meg van jelölve a kopoltyú,

a szárny is a kopoltyú mögött, meg a hátán lévő sörény. De nem ismerik fel. És keresik, hogy merről jött. A vogul népköltészetben ott vannak azok a mitikus témák, amelyeknek az illusztrációi megtalálhatók a magyar honfoglalók művészetében. Ezeket nem ismerik. A finnugor népeknél mindenütt tisztelték a Víz-anyát. Minden évben, amikor a jég levonult, az első halászatkor ételáldozattal áldoztak a Víz-anyának. Az imádságban, amit mondtak hozzá, sok halat és sok gyereket kértek. A nyelvészek az imádságokat felfejtették. Minálunk ennek az ábrázolása itt van hálólakban: Víz-anya arca meg a nemi szerve is jelölve egy-egy rozettával, mert a gyermekáldást is tőle kérték. Ez nem véletlen. De van egy sereg más téma is; a vogul énekek szerint ősanánk az égből hullott le, és amikor földet ért, akkor szülte meg a hét fiát. Mindig hetet. Hát ez a hét magyar! És az ábrázolások ott vannak a honfoglaláskori művészetében; legszebb példája a szolnoki tarsolylemez, trágyahalomból ásták ki, és tűzszerszám-tartó tarsolynak nevezik a régészek, de ez rettenetes anakronizmus, mert a tarsoly a XVIII. századi német katonászkodás alatt terjedt el minálunk, amikor huszároknak besorozták a fiatal embereket a német, osztrák hadseregbe, és akkor a német *Tasche*-ből lett a magyar tarsoly. A pásztorok mostanáig *erszény*-nek nevezték; ez valami ősi, török eredetű szó lehet. A szolnoki erszény gyönyörű, domborított felső részén fejfelé esik az ősanya és két madár röpi feléje, és elkapják röptében...

Képek a Magyar Kultúra Alapítvány aulájából (fotó: Gerle János)

Szomszédainkat se értjük meg, mert nem ismerjük őket. Én elmentem Romániába és megtanultam románul, mert azt mondtam, hogy ha Bartók Béla érdemesnek tartotta megtanulni ezt a nyelvet, meg a szlovákot is, és sokezer dalszöveget leírni, akkor nekem kutyakötelességem elmenni. Legalább egy ember legyen; valaki feleljen Bartóknak. Csodálatos, hogy miket találtam. Hát ugyanabban a bajban vannak a románok is, és örömmel fogadtak, és magyarázták, hogy hogyan kéne kimászni ebből a lehetetlen helyzetből, hogy egyszerre nem tudunk egy másik világba beleugrani, Európába, csak úgy, ha megtagadjuk önmagunkat teljesen. Az egyik első ember, aki a magyarságot szépen, alaposan ismertette egy hatalmas monográfiában, román ember volt; Ion Slavici. Ő ismert bennünket; gyermekora óta tudott magyarul és ismerte a magyar irodalmat. Nem hízeleg; megírja hátrányos tulajdonságainkat is, de megértően, és azt mondja a végén a románoknak, mert románul írta – 1871-ben, Moldvában, Jászvásáron jelent meg: *Tanulmány a magyarokról* – hogy aki a magyarokat bántja, az maga alatt vágja a fát, mert a legnagyobb veszedelem a germanizmus. A német nagyon művelt, és hatalmas tömeg, expanzív erő.

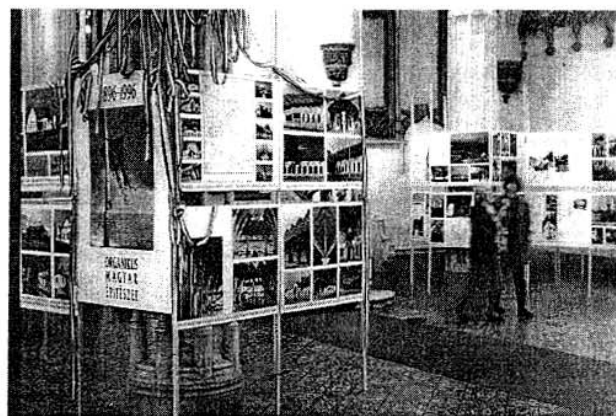
Azt mondja; a magyar nem gyűlöl senkit se, de odateszi zárójelbe: *kivéve a németeket*. Minden más nációt megvet. Ha valakinek, egy másik magyarnak azt mondja a magyar: *te oláh, te tót, te német* – annál nagyobb sértés nincs. Azt mondja: a magyar el se tudja képzelni, hogy amit a magyarság termel, annál különb is van a világon. Esetleg abba még nagy nehezen belemegy, hogy valami nyugati nagy embernek a teljesítménye, na, megközelíti a magyarét, de hogy jobb volna – abba a magyar nem megy bele. Ilyeneket ír Slavici. Nagyon tárgyilagosan. De közben azt is megírja a végén a románoknak, hogy egyedülálló kis keleti nép, hogy kevesen vannak, és elvesznek, ha valahol szimpátiára, valami más, hasonló lélekre nem találhatnak. Azt mondja: Európában két nép van, amelyik ragyogó jellem; a francia és a magyar. Ezt írja a románoknak! Nem is merték mostanáig se kiadni! Kiátkozták ezt az embert a románok is és mi is. Egyévi börtönre ítélték a magyarok.

Megjelent már magyarul a Téka sorozatban a Kriterion kiadásában a *Gyermekeim* és a *Börtöneim* leglényegesebb részletei. Magyarul is olvasható. Nem illik nem tudni; a levegőbe beszélünk, hadakozunk: *a románok* – ott vannak a mi legjobb embereink! A román iskolák magyar államosítása ellen mert agitálni Slavici; ez volt a rettenetes nagy bűne. Szebenben alapított egy folyóiratot 1884-ben. A barátai arra ösztönözték, hogy hát írjon, mert kiváló író volt, a magyarosító tendenciák ellen. Megjelent ez a cikke (én lefordítottam, akit érdekel, elolvashatja), azt mondja persze, hogy minden-
kiben fellángol a hazaszeretet, és a gyermekeit szeretné megmenteni, de ne csináljuk ezt, hát borzasztó; azt mondja, hogy a román gyerek, ha iskolába kerül, akkor már meg van győződve róla, hogy halálos ellensége lesz a magyar gyerek, akivel együtt tanul – hát ezt nem szabad, hát nekünk egymással kell szót érteni a német veszedelem ellen, és majd akkor fogunk kapkodni, amikor a németek már a Tiszánál állnak; így fogalmaz.

Közben Slavici Havasalföldön tanított. Ott maradhatott volna nyugodtan, de elment, és jelentkezett a váci börtönigazgatónál, hogy eljött letölteni azt az egyévi börtönt. És

hogy milyen csodák történnek a világon. Megírta, hogy egy Kovács nevű börtönigazgató volt ott, aki azonnal látta, hogy ő egy művelt, komoly, értelmes ember. Nem a rendes börtönbe záratta; az út másik oldalán volt az úri rabok számára egy külön fogda. Ott jelölt ki számára egy külön kis lakosztályt, és egész nap nyitva volt a börtön ajtaja, és a felesége odaköltözött Vácra, és az egész napot vele töltötte. Csak éjszakára zárták be az ajtót. Ez nem minden. Előzőleg, amikor Bukarestben töltött néhány évet Slavici, ott rábízták a román történelmi dokumentumok kiadását. Legnagyobb része, a Magyarországgal meg Lengyelországgal történt levelezés latin nyelven folyt. Ő dolgozta sajtó alá, korrigálta, minden. Odaküldték neki a váci börtönbe a korrektúrákat, és a börtönigazgató, a Kovács nézte át legelőször, mert ő is érdeklődött a történelem iránt. És a börtönből küldték vissza a Román Tudományos Akadémiának a kijavított kéziratokat. Ezt megírta Slavici 1923-ban, amikor már a román börtönben is egy évet töltött. Egy halálos börtönben. Először is: 1915-ben már nagy propaganda folyt Romániában, ugye, háborúba kell lépni, mert megkapják Erdélyt. Slavici külön, a saját költségén kiadott egy kis kötetet ezzel a címmel: *Román nemzeti politika*. Bukarestben jelent meg. A kormány azonnal elkoboztatta az összes példányokat. 1916-ban, amikor megtámadták Magyarországot, Erdélyt, Slavicit azonnal letartóztatták és börtönbe zárták. Amikor a német és az osztrák-magyar hadsereg bevonult Bukarestbe, akkor szabadult. Mikor visszajött a román kormány, mert most már ők győztek 1918-ban, azonnal újra letartóztatták, és a bukaresti kolostorból átalakított internálótáborba, egy borzalmas haláltáborba került. Más nagy írók is ott voltak vele, például Tudor Arghezi. Majdnem egy teljes évig volt ott, borzalmas körülmények között. Haltak meg az emberek, állandó járvány volt. Slavici lánya újságíró volt, és kijárta valahogy, hogy meglátogathassa az apját, aki mindent elmondott részletesen a lányának, és ő megírta az újságnak. Hát rettenetes nagy botrány kerekedett ugye, mert ez titok volt. Akkor aztán jött az igazságügyminiszter, kérdezték, hogy mit csinál, rossz hírbe keveri őket, hát csak a valóságot mondta meg, ugye. Az ellenzéki pártok nagy botrányt csináltak, úgyhogy hamarosan kieresztették. A legnagyobb román író volt akkor. A másik, a még fiatal Arghezi, és ott voltak halálra szánva. És mikor később megírta a könyvét, meg is jelent Bukarestben a *Börtöneim*, akkor hazaárulónak bélyegezték, aki hazugságokat terjeszt Román-

A kiállított tablók egy része és a bejárat (foró: Gerle János)

niáról. A másik román hazafi, Nicolae Iorga, a történész, aki ott volt a román kultúrában mindenütt; róla megírja Slavici, hogy amikor kiszabadult a börtönből, és az utca másik oldalán szembejött Iorga, meglátta őt, megállt, felé fordult és nagyot köpött, mert hogy ő hazaáruló volt. Most kezdték rehabilitálni a hívei, néhány értelmes ember, aki látta, hogy ez egy óriás, és gyönyörű műveket írt. *Az erdei lány* című kisregény megjelent magyar fordításban, meg más művei is. Könyvtárakban megvan; illendő volna tájékozódni egy kicsit, hogy mi van a szomszédban. Hát nem az van vaalójában, amit gondolunk, csak az uralkodó politikusok részegítik az embereket nagy szavakkal és ijesztgetik veszedelmekkel. Az embereket kel- lene közelről megismerni.

Valahogy így vagyunk az építészettel is. Ismerjük csak- ugyan ezt az országot? Ne nyugodjunk bele, hogy az már tökéletes, ahogy most ismerjük.

A másik nagy román író Caragiale. Ezek a nagyok együtt vol- tak, egy lapot szerkesztettek. Caragiale, a nagy szatirikus, és Eminescu, a nagy lírikus. A *Timpul* – az idő – című lapot. Ostorozták a rettenetes állapotokat. A múlt század utolsó éveiben gyakran tört ki parasztfordalom, olyan borzasztó állapotok voltak. A legutolsót 1907-ben rettenetesen vérbe- fojtották, mert ezek lázongtak, ezek őrlöngtek, ezek az igazi románok. Nem szabad mindenkit egy kalap alá venni. Cara- giale írta meg egy rövid kis tanulmányában (én lefordítottam, meg is jelent '46-ban *Politika és kultúra* címen): utol akarjuk érni Európát. Megnézzük, hogy a művelt népek hogyan él- nek, milyen kulturális intézményeik vannak. Hát nálunk is azt kell csinálni. Románia akkor szabadult fel a török uralom alól. Addig Konstantinápolyba jártak, tudtak töröktől is és török viseletben járak az urak, most meg Európát kezdik emlegetni. Azt mondják, vannak tudományos intézmények, pedagógia, egyetemek, művészet, színházak, hangversenyek, de kik dolgoznak benne? Hát kiküldünk nyugatra tanult embereket, csinálják, csinálják, de a kutyának se kell. Nincs közönség. Hát azt mondja Caragiale, a feje tetejére állítottuk ezeket a dolgokat; hát nyugaton ezeket az intézményeket a szükségsé- let, az igény szülte életre, a társadalom igénye. Itt meg fölülről akarjuk erőltetni, az igény meg nem jelentkezik. Hát ez a dilemma. Először az igényt kell fölébreszteni. Karácsony Sándor szépen megmondta: először a kíváncsiságot kell a gyerekekben fölébreszteni, akkor lehet csak tanítani.

Bocsássanak meg, hogy ennyit merészeltem, talán ez is sok volt.

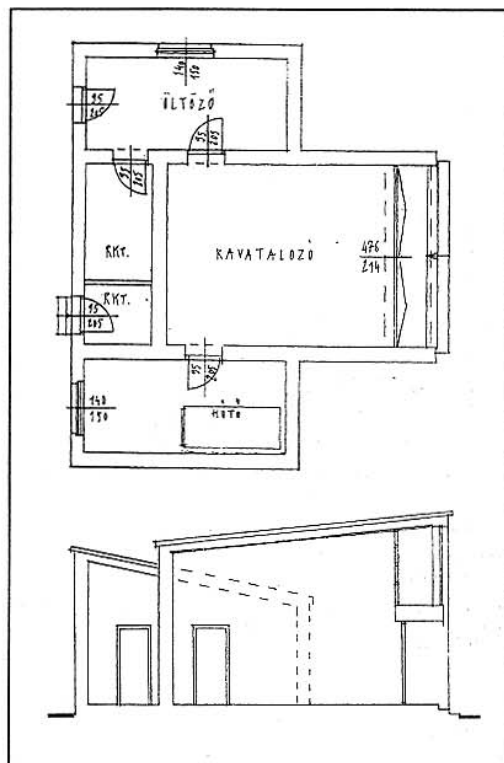
VÁNDORISKOLAI FELVÉTELI PÁLYÁZAT

1996

Tégy javaslatot a meglévő csobánkai ravatalozó átalakítására és bővítésére. Az átalakítás legfontosabb szempontja, hogy az épület méltó helye legyen a földi lét utolsó állomásának. Egyéb igények – fedett, nyitott tér a ravatalozó előtt, nagylétszámú búcsúztató és szabadtéri ravatalozás részére – a ravatalozó és a temetői főbejárat meglévőnél jobb, szervezettebb kapcsolata – mosdócsoport a szertartást végzők illetve a búcsúztatók részére – a hűtő és a ravatalra való előkészítés megfelelőbb kapcsolata a ravatalozótérrel. A meglévő épület szerkezetileg jó állapotú; a bővítés és átalakítás mértéke a tervezési feladat tárgya.

Budapest, 1996. június 21.

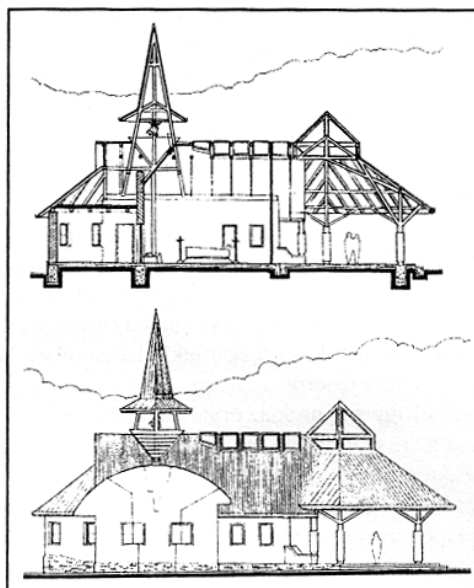
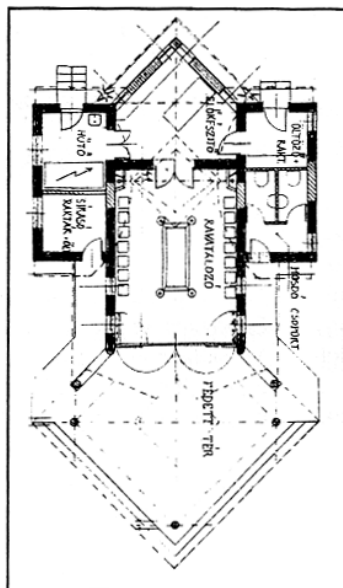
Salamon Ferenc

A csobánkai ravatalozó meglévő állapota; alaprajz és metszet

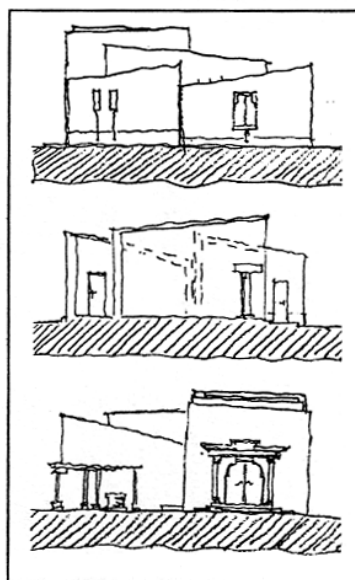
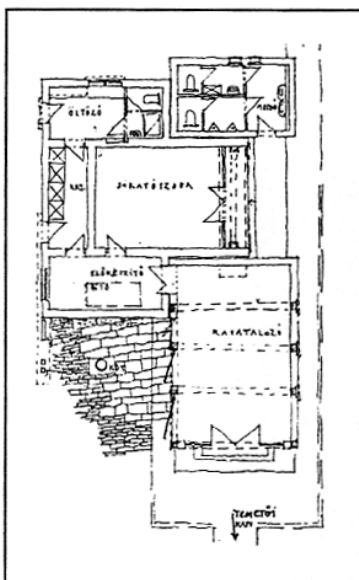
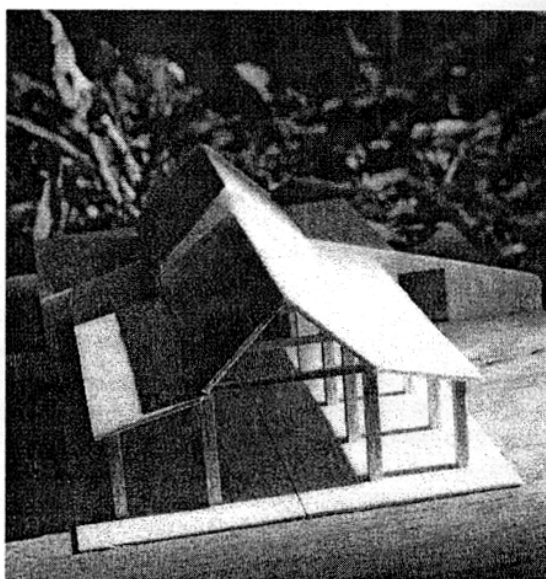
A felvételi pályázaton 16 építész vett részt; a vizsgabizottság a benyújtott portfólió és a pályamunka, valamint személyes meghallgatás alapján a Vándoriskolára felvette Esztáry Győ- zőt (jelenleg katona), Kertész Attilát (a Forma RT.-nél kezd dolgozni), Kovács Ágneszt (KAPOSTERV), Kurucz Szabolcsot (Forma RT.), Márton László Attilát (TRISKELL) és Révai Attilát (SÁROS és Társa).

Pályamunkájukat a következő oldalakon mutatjuk be.

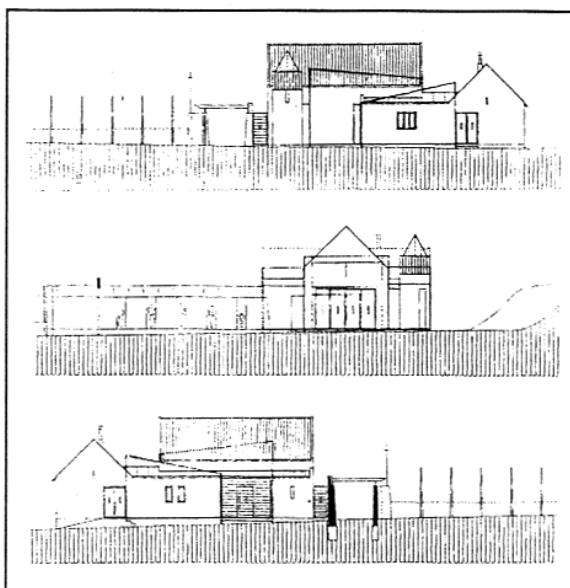
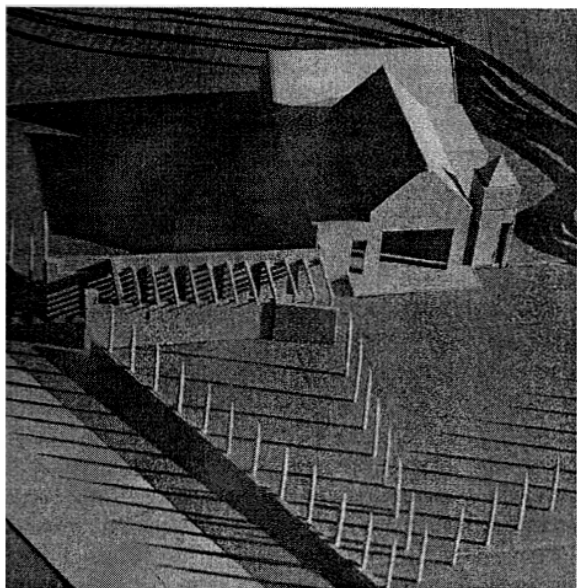

The top drawing is a detailed floor plan of a building. It features a large central rectangular space, possibly a hall or auditorium, surrounded by smaller rooms and service areas. There are several doors and windows indicated by lines and symbols. The drawing is a technical architectural sketch, likely a pencil or light ink drawing on paper.

The bottom drawing is a perspective sketch of a building facade. It shows a two-story structure with a prominent entrance on the left side, featuring a small porch or overhang. The upper story has a series of vertical elements, possibly windows or decorative panels, that run across its width. The drawing is a more expressive, less precise sketch than the floor plan above it.

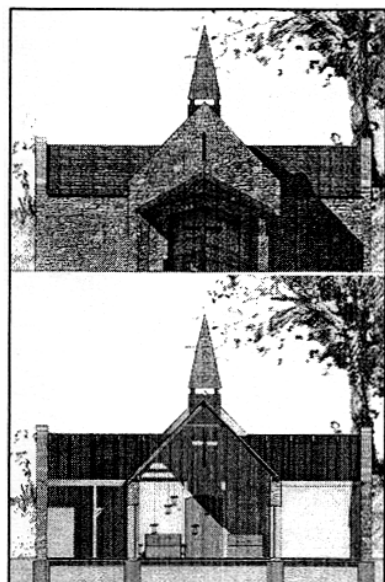
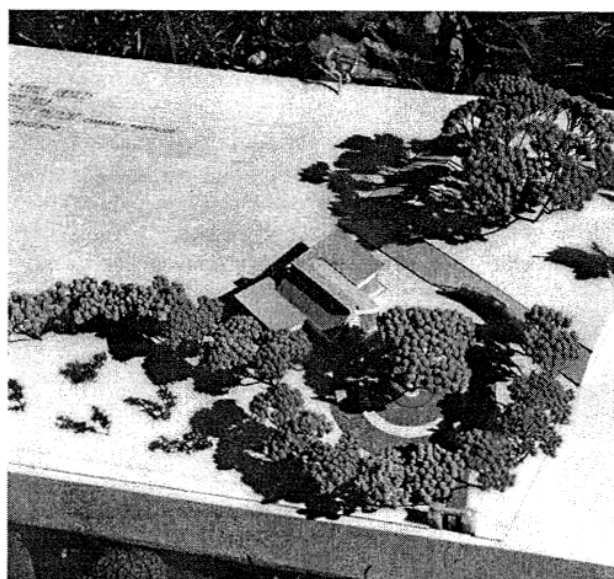
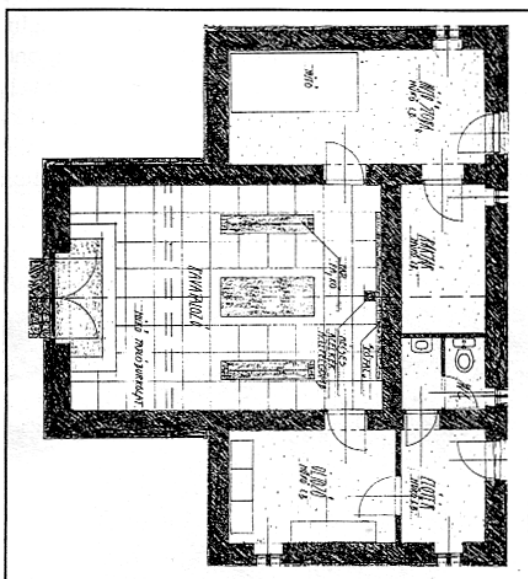

6

KURUCZ SZABOLCS

MÁRTON LÁSZLÓ ATTILA

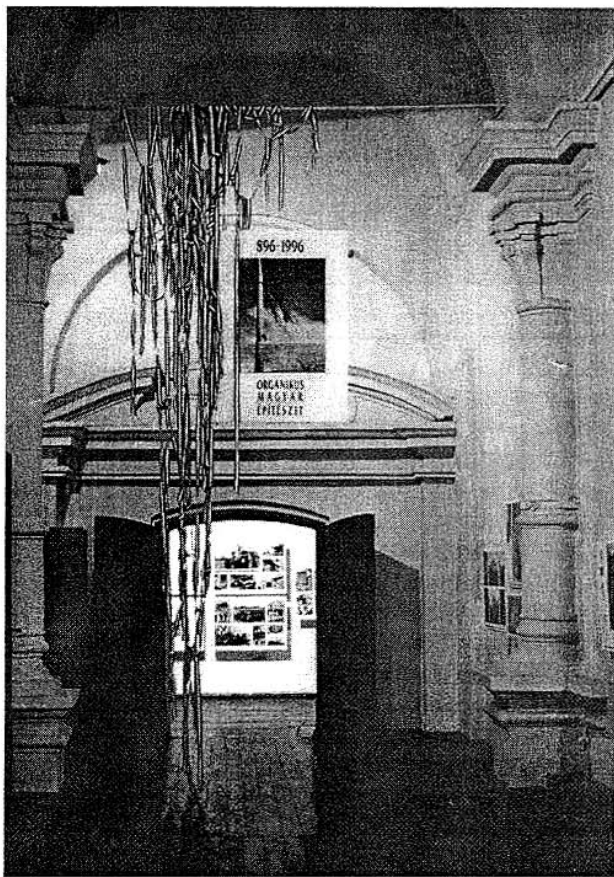

RÉVAI ATTILA

KIÁLLÍTÁS POZNANBAN

Az Egyesülés kiállítása október 13-ig volt megtekinthető a Várban; a Művelődési és Köznevelési Minisztérium segítségével Lengyelországba szállított anyag egy éven át a vajdasági központokban kerül bemutatásra. A lengyel kiállítókörutat a Varsói Magyar Kulturális Intézet kezdeményezte, és a Lengyel Építészszövetség (SARP) szervezte meg a helyi kiállító intézmények támogatásával. A kiállítási anyag Makovecz Imre további ötvenhat tablójával egészült ki, amely így az Egyesülés kilencvenes évek-beli munkái mellett az ő életművéről is áttekintést ad. A szervezők lengyel nyelvű katalógust adtak ki Makovecz Imre munkáiról, jelentős mennyiségű szöveges dokumentum lefordításával.

Az első kiállítási színhely Poznan volt, ahol a jezsuita templomhoz csatlakozó rendház néhány, kiállítási célokat szolgáló helyisége adott otthont az anyagnak. A képzőművészeti főiskola diákjai hibátlanul, gondos odafigyeléssel rendezték el a tablókat, két hatalmas, későbarokk terem töltve meg velük. Az Egyesülést Makovecz Imre, Balassa Endre, Csernyus Lőrinc, Gerle János, Türi Attila és Zsigmond László képviselte Poznanban, ahol a kiállítás megnyitója a magyar kulturális napok rendezvénysorozatának egyik vezető eseménye volt. Október 21-én a helyi építészszövetségben látták vendégül a magyarokat, aztán Poznan építészeti emlé-

keit jártuk be a helyi kollégák kalauzolásával. Útközben a Mansfeld Péterről elnevezett poznani utca emléktáblájához viittünk rózsákat. Az utca az egykori poznani titkosrendőrség székházának közelében van, ahol az 1956 júniusi mukásfelkelés legsúlyosabb összecsapásai voltak. Egy fiatal lengyel mártírról keresztelték el a szomszéd utcát a két nép barátságát elmélyítő '56-os év megrendítő emlékeként. Délután az építésszövetség előadótértermében Makovecz Imre saját munkáit, Csernyus Lőrinc a csengeri új városközpontot, Zsigmond László a veresegyházi építkezéseket mutatta be nagyszámú, főleg diákokból álló hallgatóság előtt. Ezt követte a kiállítás ünnepélyes megnyitása; a Magyar Kulturális Intézet részéről Pap Pál igazgató; a kiállítók képviselőitében Makovecz Imre beszélt.

A poznani Jezsuita Galéria bejárata és a kiállítótermek előtere
Piros rózsák Mansfeld Péter emléktábláján

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS DECEMBERI KONFERENCIÁJA

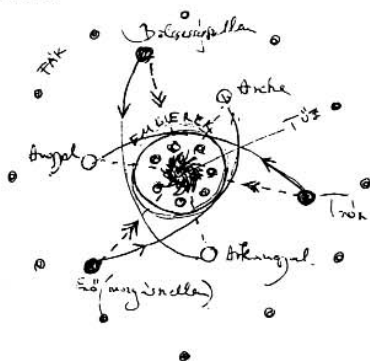
BESZÁMOLÓ A SZABAD OKTATÁSI FÓRUM ZÁRÓÜNNEPÉRŐL

A Kós Károly Egyesülés szokásos téli konferenciájának keretében, december 6-án pénteken, esti nyitóprogramként került sor az Egyesülés Szabad Oktatási Fórumának első három évét lezáró ünnepségre.

A fórum Kampis Miklós kezdeményezése nyomán 1993 őszén indult útjára, a Magyar Építészek Szövetsége Kós Károly termében kéthetenként tartott találkozók sorozataként. Minden tanév három ciklusra tagolódott: ősszel a kozmosz és az ember; télen a társadalom; tavasszal a környezet-alakítás állt a középpontban, ciklusonként két-két mester előadásai köré szervezve. Ősszel Kampis Miklós és Makovecz Imre, télen Kálmán István és Ekler Dezső, tavasszal pedig Illyés Zsuzsa vezetésével a Pagony iroda tagjai irányították a foglalkozásokat. A titkári-ügyviteli munkát Ertsey Attila végezte.

A gerébi ünnepségen az 1993-ban mintegy 50 fős megmaradt hallgatóságból 14 hallgató vizsgaelőadására és diplomaátadására került sor. Az ünnepség Kodály Psalmus Hungaricus című műve meghallgatásával kezdődött. A vizsgaelőadás Kampis Miklós kozmológiai előadásainak indítatására készült, Rudolf Steiner *A szellemtudomány körvonalai* című munkájában leírt kozmikus evolúció egyik szakaszának, a Szaturnusz-korszaknak hét színben történő ábrázolásával.

A vizsgaelőadás szerkezetének vázlata; a Szaturnusz-korszak hét színe:

1. A Trónok himnusza
2. A Bölcsességszellemek himnusza
3. Az Erők himnusza
4. (A Formaszellemek működése)
 - 4/a Erő — Arché
 - 4/b Bölcsességszellem — Arkangyal
 - 4/c Trón — Angyal
5. Az Archék dala
6. Az Arkangyalok dala
7. Az Angyalok tánca

A Trónok Himnusza

*Sokezer lény lesz Mi-Teljességünk,
És Mi-Teljességünk még nem létezik,
Míg az Akarat tiszta hevülete
Lelkünkben kikívánczik.*

*Vagyunk is, meg nem is;
Lelkünk máglyaravatai,
Kerubokhoz száll fel füstje,
E boldog áldozathozatal.*

*Fővő és múlt számunkra nincsenek,
Létünkkel mégis nyomokat hagyunk,
Ebben a füstben létezzünk csupán,
Mi az Idő, a pillanat vagyunk.*

A Bölcsességszellemek Himnusza

*Látjuk a tettet, az áldozatot,
Felragyog bennünk a Fény,
Már tudjuk a titkot, mi itt gomolyog,
Bár kívül még alszik a mély.*

*E föld fekete bársonyjé-tükör.
A Semmit markolnánk, ha nyúlna kezünk,
Bennie mégis ott dereng az Élet
Párája, mit rálehelünk.*

*Ez a tudás a Bölcsesség maga,
Az igazán fekete fény,
Ha sugarunk rávetül, tükrözni kezdi
Az ébredő Szaturnusz-ét.*

Az Erők Himnusza

*Az élet párája alattunk száll,
Szűjük a fekete felleget,
Mint mozdony, ha vágatni készül a sínen:
Moccanak bennünk a hőkerekek.*

*Érzed az erőt? Ez leszünk Mi,
Ha vágyad majd előrehűz,
Vagy akkor is láthatsz, mint pusztító porölyt,
Ha szíved csak gyűlöl, tombol és zúz.*

*Most ébred az Élet, midőn
A Káoszra a Szellem képmása vetül,
Kívül még hideg és sötét csupán,
Am benn a tiszta érzéstől hevül.*

*Jönnék majd mások: a Hatalmasok,
Hörögők fordulnak léptük nyomán,
Szederhez hasonló alakzatot
Hagynak a Szaturnusz arculatán.*

(Helyes Gábor versei)

Az előadás a kúria előtti mezőn zajlott le, a hallgatók által 1994-ben tiltetett, tizenkét hársfa alkotta liget közepén. A téli éjszakában lobogó tűz körül előadott dráma befejeztével a kúriában folytatódott a műsor, Grekofski Nathalie, Miskovits Ildikó és Lelesz Zsuzsa közreműködésével. Kodály *Jézus és a kufárok* című műve után került sor a diplomák átadására, s az ünnepség a Cantata Profana hangjaival zárult.

A diplomát az alábbi hallgatók vették át:

Csongrádi János, Gereben Jánosné, Grekofsky Nathalie, Helyes Gábor, Kövér István, Lelesz Zsuzsa, Marozsán Emma, Menyhei Lászlóné, Miskovits Ildikó, Nagy Sándor, Pándly Mária, Reppert Béla, Szekér László, Varga Márta.

Az eseményről a Duna Televízió esti híradója helyszíni tudósításban számolt be.

A SZOF most végzett hallgatói '96 őszétől egyéves programot hirdettek, amelynek őszi ciklusa már véget ért.

A téli ciklus tervezett programjából:

1. *Emberi élet egysége; család. Vissza a természethez, vagy előre a technikához?*
2. *Férfi - nő kettősség*
3. *A cselekvő ember - munka, áru, pénz*
4. *A Gonosz; az Én harca a hatalomért*

A tavaszi ciklus tervezett programjából:

1. *Egészség - a Földélelő - Évkörforgás I.*
2. *Ritmus, rend /Hamvas Béla/ Évkörforgás II.*
3. *Betegség, gyógyulás - Évkörforgás III.*
4. *Az ember formaváltozása*

A SZABAD OKTATÁSI FÓRUM ÚJ PROGRAMJA

A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen *Településfejlesztés és társadalom* címmel posztgraduális továbbképzés indul.

A továbbképzés célja a települések és településhálózatok fejlesztésével foglalkozó vagy foglalkozni kívánó fiatal értelmiségiek eddigi ismereteinek elmélyítése; továbbképzésük oly módon, hogy a sokoldalú szakmai problémáik ne egymástól független, sokszor egymás rovására megoldandó feladatok legyenek, hanem egy világosan megfogalmazott társadalomkép megvalósításának szolgálatába állhassanak.

A témakörök az oktatók egyeztetett és elmélyített véleménye alapján alakultak ki. Felfogásuk a települések és településhálózatok fejlesztését értékközpontú, időben és térben változó társadalomszemlélet alapján, a sorsukat befolyásoló tényezők kölcsönhatásának ismeretében és együttes vizsgálatával tartja megfelelőnek; a településeket és a hálózatokat nem a táj, a társadalom és a gazdaság véletlen találkozhelyének, hanem e tényezők kölcsönhatásából történetileg organikusan kialakult, ugyanilyen módon továbbformálható képződményeknek tartva.

A továbbképzés a főtárgy mellett egyidejűleg foglalkozik az azt közvetlenül kiszolgáló, alátámasztó tárgyakkal – közigazgatás és jog; településtörténet, szimuláció és alkalmazása – valamint az értékrendet kialakító, szemléletformáló tárgyakkal, amelyek következtében a szerkezeti felépítésben és az oktatás menetében hármass tagolódás jelenik meg. Ez a felépítés jellegében egyedülálló módon kísérli meg az

általános és különös emberi tényezők egyidejű, egymásra épülő fejlesztését; valóságos ismeretek és valóságos érték-szemlélet alapján, a valóság megismerését és a valóságos cselekvés összhangjának megteremtését tűzve ki célul.

A továbbképzést a két intézmény ezen összetett cél jelentőségét felismerve, a jelen társadalmi körülményeket figyelembe véve hirdeti meg, rendkívüli fontosságot tulajdonítva annak, hogy képzett, kiművelt emberfők sokasága álljon rendelkezésre a magyar társadalom megújítására, az önkormányzatok és az ország szolgálatára.

December 7-én délelőtt Karátson Gábor előadására került sor; ennek gondolataiból idézünk fel alább néhányat.

KARÁTSZON GÁBOR A VÁLTOZÁS KÖNYVÉRŐL

A kínai hagyomány középpontjában áll a Ji King, a Változás Könyve. Eredetének legendás változata szerint a halfarkú Pao Szi király 4500 évvel ezelőtt talált rá a *jang* — és *jin* — vonalakból álló, hat vonalat tartalmazó rajzokra, amelyeknek így hatvannégyféle elrendezése lehetséges. A legenda szerint először a három vonalból álló nyolc változatot lehetővé tévő *trigramok* keletkeztek, s ebből jöttek létre a hatvonalas jegyek. A tudományos nézetek szerint fordítva történt a dolog, és Pao Szi király sem létezett, akinek könyve a hatvan-négy ábrát tartalmazta az ég(atya) jelétől a föld(anya) jeléig, amelyeket ebben a formában *régi ég*-nek neveznek.

Pao Szi után ezer évvel a börtönbe zárt későbbi Veng király gondolkodott a régi jeleken, és ráébredt, hogy a régi jelrendszer nem felel meg az azóta megváltozott világnak, és új sorrendben rakta össze az ábrákat: ez a *mostani ég*.

Az egyes trigramok tájképi egységeket neveit viselik, s hat vonallal összerakva bonyolult tájleírásokká válnak. Veng király minden hexagramhoz párosított egy verset, fia, Csü herceg pedig minden hexagram minden egyes vonalához. A Ji King mai formájában e verseknek a gyűjteménye.

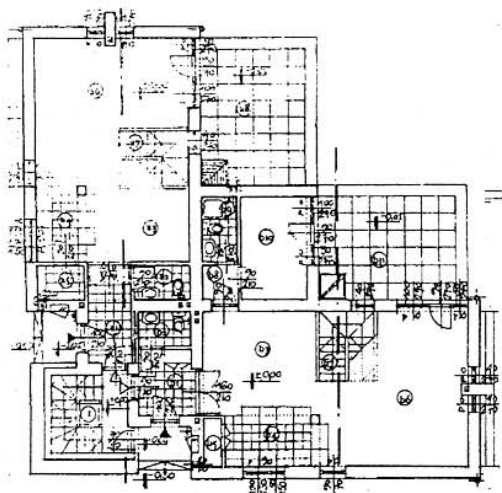
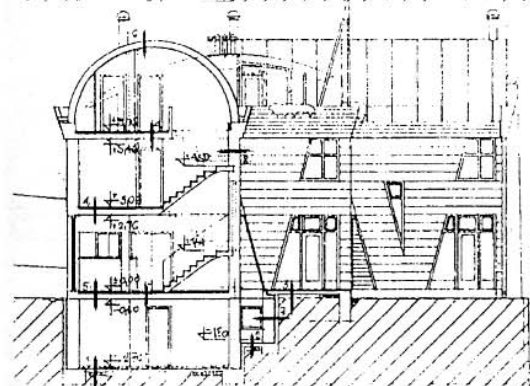
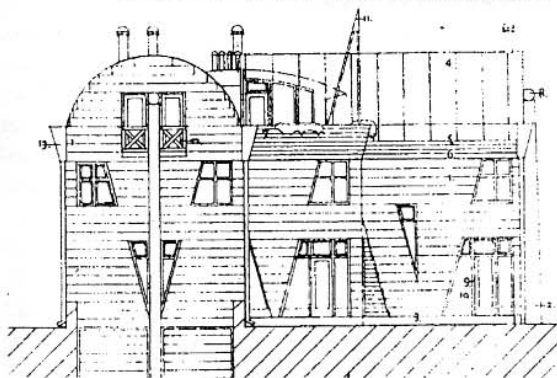
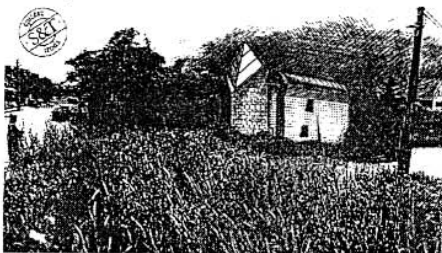
A Változások Könyvét hagyományosan jóskönyvnek is használják; meghatározott szabályok szerint kiválasztott vers ad választ a feltett kérdésekre. Vajon lehetséges-e és hogyan, hogy minden helyzetre és mindenkire vonatkoztatható és megfeleltethető ez a rendszer? A tapasztalat mindenestre azt mutatja, hogy ez a sajátos grafikai-költői képsor úgy viselkedik, mint maga a valóság.

A Ji King-gel kapcsolatban áll a hagyományos kínai építészetben alkalmazott rendszer, a Feng Sui. Ez a tájra vonatkozó akupunktúrás hálózatnak fogható fel. Ahogy a test anyag-energia-áramait kell a gyógyuláshoz természetes állapotukba visszaterelni, ugyanúgy kell a tájban elhelyezett épületekkel a természet *sárgányvonalait* kedvezően befolyásolni, de legalábbis figyelembe venni. A templomok, sírok helye, formája illeszkedjék az adott hely láthatatlan, de érzékelhető sárgányvonalaihoz. A Feng Sui fontos törvénye: *a Gonosz egyenes úton halad, a Jó kanyarog*. Tudatosan nyit-hatunk segítségével kaput a Gonosznak, de el is terelhetjük.

ÉPÍTÉSZETI MUNKÁK 1996

A decemberi konferencia alkalmából készült el az Egyesülés rendszeres évi kiadványa, amely az 1996-os év válogatott munkáit és épületeit tartalmazza. A huszonkét cég hatvan-négy, sokszorosított oldalból álló füzetének anyagából mutatunk be egy tervet.

AZ 19.23.0-11. ESDE. CHPENHEM KLARA BUDAPEST, XI. BARACKFA UTCA
(HRSZ: 113/5/6) ALATTI LAKÓÉPÜLETÉNEK ENGEDÉLYEZÉSI TERVE

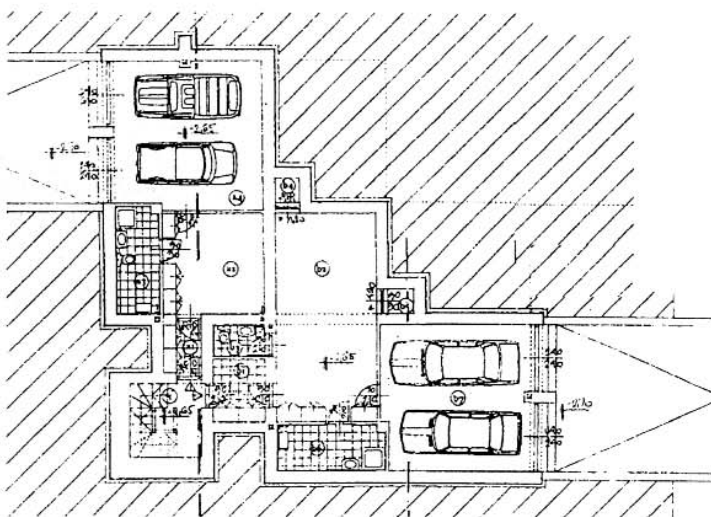
VÁNDORISKOLÁS DIPLOMAVÉDÉS

Délután Somogyi Győző beszélt a Káli medence népi építészeti emlékeiről, este a végzős vándoriskolások diplomavédésére került sor. A mesterekből álló zsűri előtt ismertették tevékenységük eredményét. Mindhárom vándoriskolás megkapta az Egyesülés diplomáját. A frissdiplomások a következő oldalakon mutatkoznak be.

Fent: a mesterekből álló zsűri; lent: a három frissdiplomás vándoriskolás (Fotók: Tusnády Zsolt)

Budapest, XI. Barackfa utcai lakóépület engedélyezési terve
Tervező: Sáros László; munkatársak: Szólik Krisztina, Jakab Csaba és Gulybán Ede (SÁROS és Társa Építésziroda Bt.)

ÁLMOSDI ÁRPÁD (1967)

Diploma: BME Építészkar, 1992

Vándorlás: SÁROS és Társa Bt., Sáros László

AXIS Kft., Vincze László, Salamin Ferenc

POWIA Summerschool, Oxford, Chinon, Viterbo

FORMA RT., Jankovics Tibor

POWIA vendégtanár, London (Salamin Ferencel és Bata Tiborral)

É-11 Kft., Kund Ferenc, Karácsony Tamás

B&D MŰTEREM Kft., Deák László

Fontosabb munkák:

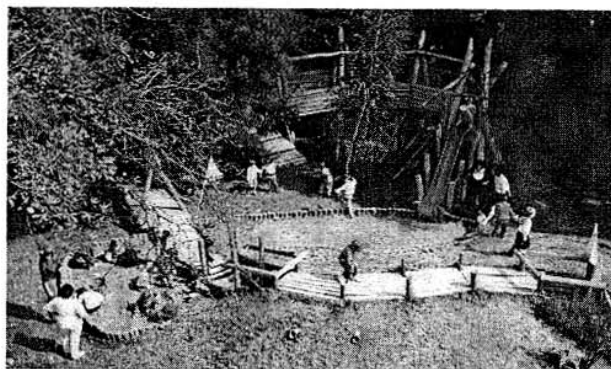
- Üzletház, Vác, Széchenyi u. 17., 1992 – Sáros Lászlóval
- Faluközpont, pavilonok, Vecsés, 1993 – Sáros Lászlóval
- Gimnázium kiviteli tervei, Oroszlány, 1993

Vincze Lászlóval

- Faluközpont, Zebegény, 1993 – Salamin Ferencel
- Reflect-csarnok, Törökbálint, 1993 – Jankovics Tiborral
- Kápolna, Badacsonytomaj, 1994 – Jankovics Tiborral
- Általános iskola, Paks, 1994

Karácsony Tamással és Kund Ferencel

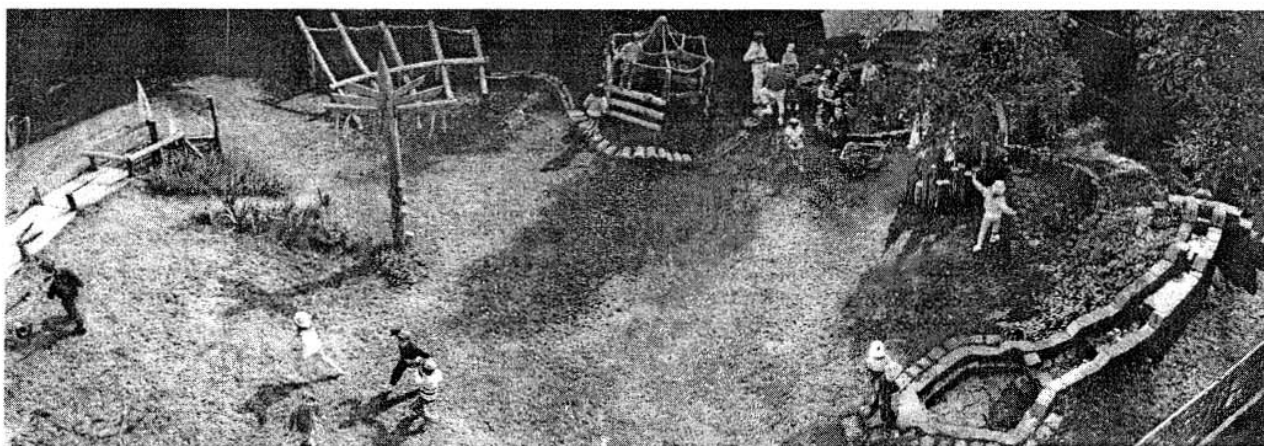
- Órabolt, Esztergom, 1994 – Karácsony Tamással
- Családi ház, Ordacsehi, 1994
- MOL Rt. bemutatóterem, belsőépítész, Szolnok, 1995
- Deák Lászlóval
- Városközpont területrendezési terve, Szolnok, 1996
- Deák Lászlóval
- Vadászaház, Gárdonypuszta, 1996
- A verseny-parki óvoda játszótere, Szolnok, 1996
- Blazsek Gyöngyvérrel, Deák Lászlóval, Csendes Mónikával és Sárvári Zoltánnéval

A vándoriskola évei alatt az emberi találkozásokból és történetekből lecsapódott tanulságokat cseppenként összegyűjtöttem egy laposüvegbe.

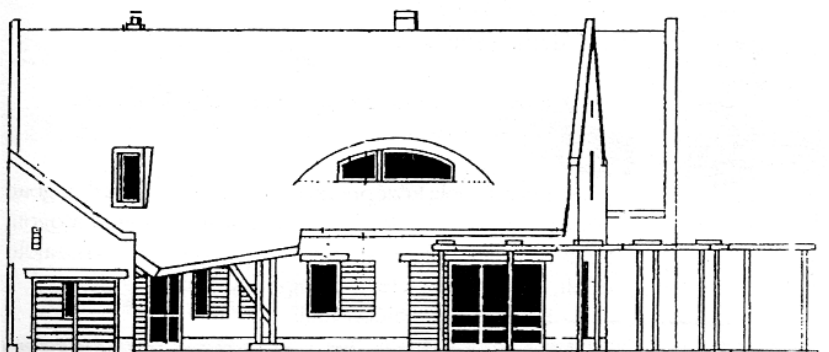
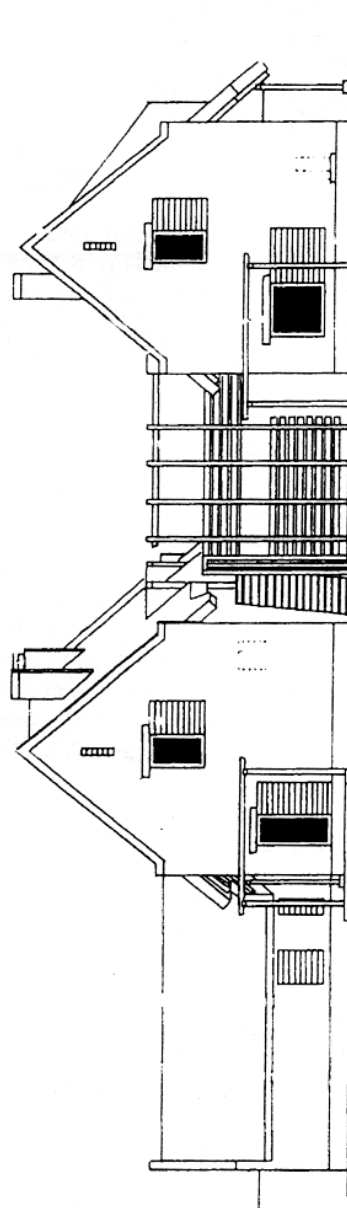
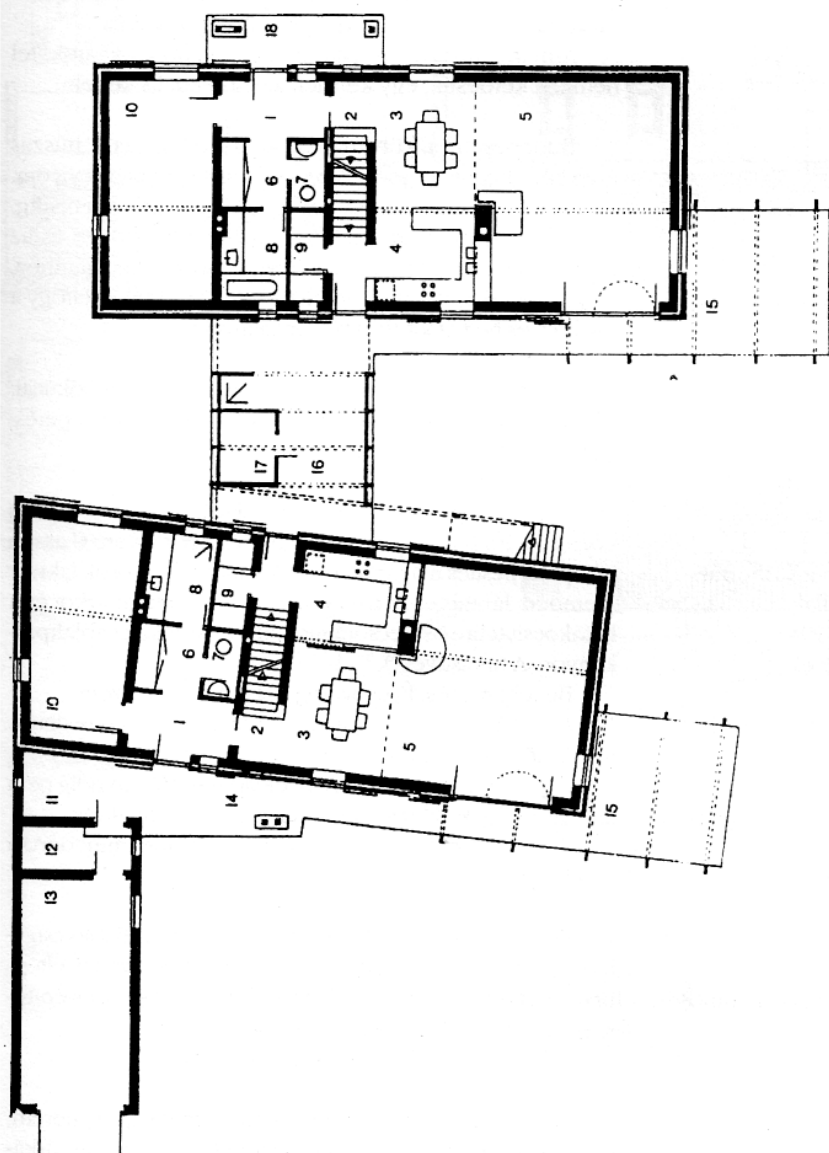
A művészen metszett, csavaros záródású palackot még érettségire kaptam, és a műgyetemi kalandok során körülbelül egyujnyi zöldes színű folyadék halmozódott fel benne. Ehhez adagoltam aztán a menetközben innen-onnan nyert (lopott) eszenciákat. A legtöbbet és legtöményebbet természetesen mestereimtől: szociális és emberi érzékenységet (S.L.), a magas minőségre való törekvést (V.L.), a józan gondolkodás erejének felismerését (S.F.), a nemzeti kultúra iránti elkötelezettséget (J.T.), egy friss és világos tervezési metódust (K.T.), a szakma keretein túlnyúló cselekvés fontosságát (K.F.) és egy adag mindenre kiterjedő toleranciát (D.L.). Közvetve sikerült hozzájutnom M.I. és E.D. egy-egy, zárt körben terjesztett, felcímkézett üvegcséjéhez is. Az egyikben néhány csepp értelmiségi létforma, a másikban egy tüzes, átható erejű, előttem ismeretlen valami volt. Kevésbé sűrűek, de az emészthetőség szempontjából igen lényegesek voltak a már fölöttem járó vándorok párlatai is. Mindez valószínűleg zavaros, fogyasztathatlan lőrév állt volna össze CS.M. mindent feloldó finom, fűszeres elixírje nélkül.

A palack négy év alatt csurig telt, és amióta az építészeti útvesztőiben elengedett kézzel vagyok kénytelen bolyongani, már fogyott is belőle. (Ha valamelyik fordulónál rámviszorítja fogát egy melléképület, családi ház vagy rendezési terv, csak kortyintok a csodás nedűből, és a felvillanó mennyei fények, s a fanfárok áradó zúgása máris könnyed mosolygásra késztet.) Azt hiszem, az értékes szer elegyítésének és használatának titkai többé-kevésbé tisztázódtak számunkra, de hogy miképpen lehetne az üveg utántöltését praktikus megoldani, arról sajnos fogalmam sincs...

Épülő családi ház Kápolnásnyéken
Kiviteli terv: 1995
Az előző oldalon
a vándoriskolai diplomamunka
ényképei; szolnoki játszótér, 1996

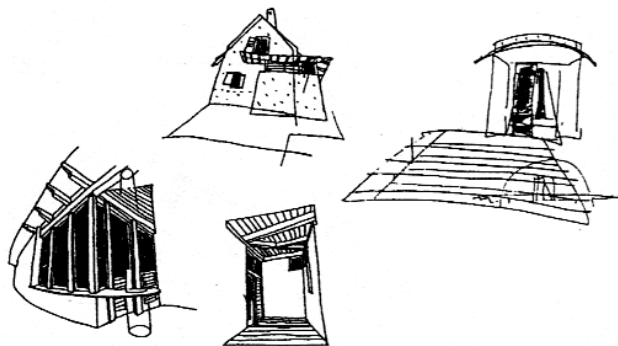
CSENDES MÓNIKA (1968)

Diploma: BME Építészkar, 1992

Vándorlás: AXIS Kft., Salamin Ferenc
 EKLER Építész Kft., Ekler Dezső
 FORMA RT., Jankovics Tibor
 É-M Kft., Kund Ferenc, Karácsony Tamás

Fontosabb munkák:

- Általános iskola bővítése, tornaterem, Tinnye, 1992-93
 Salamin Ferencsel
- Polgármesteri Hivatal emeletráépítése, Szerencs, 1992
 Salamin Ferencsel
- Homlokzatfelújítás, Szerencs, Rákóczi út 102, 1993
 Salamin Ferencsel és Varga Csabával
- Ekler-ház, 1993 – Ekler Dezsővel
- Balatonföldvári ikernyarló, 1994 – Jankovics Tiborral
- Szaunaház, Keszthely, 1994 – Füzes Antallal
- Tetőráépítés, Budapest, Bimbó u. 42/a, 1994
 Karácsony Tamással, Kund Ferencsel
- Bezerédj iskola bővítése, Paks, 1994
 Karácsony Tamás – Kund Ferenc – Páll Anikó –
 Álmosdi Árpád – Nagy Tamás
- Szent Tamás hegy rendezési terv és beépítési javaslat,
 Esztergom – Kund Ferencsel, Karácsony Tamással
 és Álmosdi Árpáddal
- Nyarló, Dömös, 1994
 Karácsony Tamással és Álmosdi Árpáddal
- Művelődési ház bővítése, Pilisszentlélek, 1994
 Kund Ferencsel, Karácsony Tamással
- Játsszótér, Szolnok, 1995-96 – Blazsek Gyöngyvér, Álmosdi
 Árpád, Sárvári Zoltánné
- Családi ház, Nagykovácsi, 1995-97
 Álmosdi Árpáddal

A vándoriskolát 1992 októberében kezdtem – kezdtük – el. A vándorlás egyenes folytatása volt utazásainknak: Sztána, Kalotaszeg, London Járna, Lappföld, Kappadókia.

Megírtak már sokmindent a vándorok, amit én is elismételhetnék. Szórol szóra. Hétszéri költözés, a menyegző, egy kislány és egy kisfiú, egy izületi gyulladás – elég-e a metamorfózishoz?

A vándoriskola arról is szól, hogy lényeges dolgok mellett úgy el lehet menni, hogy észre se veszi az ember. És arról is: mi az, amihez nem kell feltétlenül alkalmazkodnia.

Ami megmaradt: arcok, barátságok, homlokzatok, fel nem tett kérdések, egy kertnek az emléke. És képek:

Budapesten a külvárosban élni: időutazás a húszas évekből a kilencvenes évekbe – oda vissza napi három óra.

Nappal az első *eng. ter.* magyarul és angolul, hajnalig. Á. diplomája. Hamarosan elfogy a kezdeti lendület és az energia; legközelebb majd Esztergomban térek magamhoz.

Egytértek a mélyvíz-elmélettel, de van, amikor elfogy a *lélekezet*, és helyét kitölti a bizonytalanság.

Intermezzo: La Guernica, Caprosola, Vignola szökőkútjai, a Villa d'Este. Homér' késsel-villával. Római meglepetés: Szentkirályi felolvas a San Andreában.

Keszthelyen felismerem apám rajzait. A Forma tökéletes konstrukció? Miért magyar az a ház ott Kékkúton? (Lassan elkopik a pesties magabiztosság. Vándorcirkuszosok laknak szemben, lármás család és sok gyerek; a vidámparkot és a lakókocsit télire összezsugorolták. Amarillisz az ablakpárkányon. A tintásüveg.)

Betlehemezés. Éjjel gyalog át az erdőn Visnyére.

A „vidék”: Cserszeg, Badacsony, Salföld. A Káli-medence kellős közepén fejfájdító erővonalak.

Ingázás. Kéthetente a SZOF előadásai. Még mindig nem tanultam meg kérdezni. Kamarazene szól, próbálunk.

Keszthelyről Budapestre utazni annyi idő, mint onnan Londonba.

Esztergom – szabad királyi város, a Bazilika, Babits csigaháza, Szentgyörgymező és a Pilis. Finom és zárt szövet, eltéphetetlen barátságokkal. Polgári kultúra és dzsesszes építészet. Szent Iván ünnepén tűzgyújtás a hegyen.

'94 novemberében megszületik Flóra.

Szolnok az a város, amelynek minden utcáját ismerem, de egynek sem tudom a nevét. Megéptül a garabonciás sárkány. Régi-új barátok.

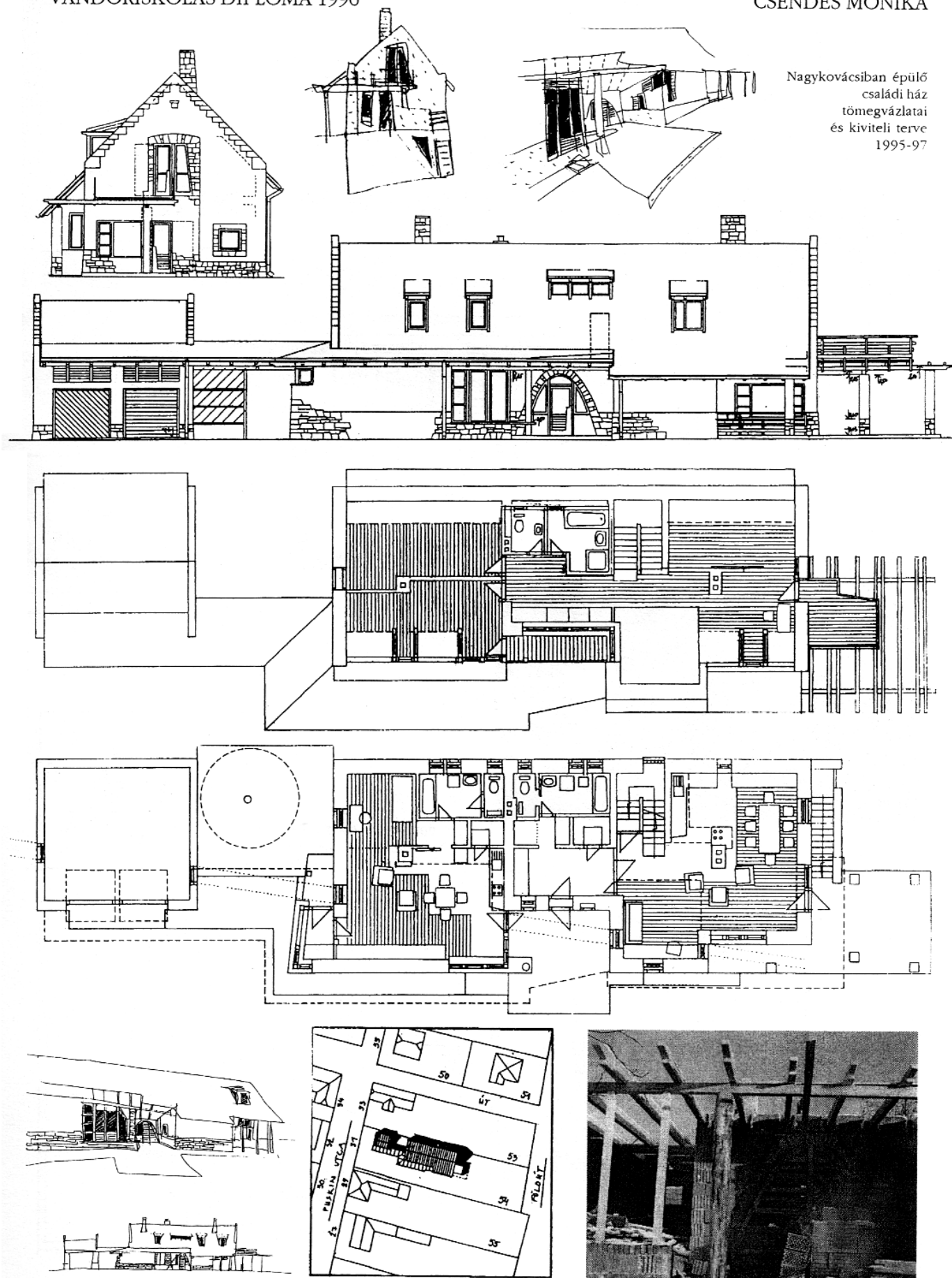
Megszületik Donát.

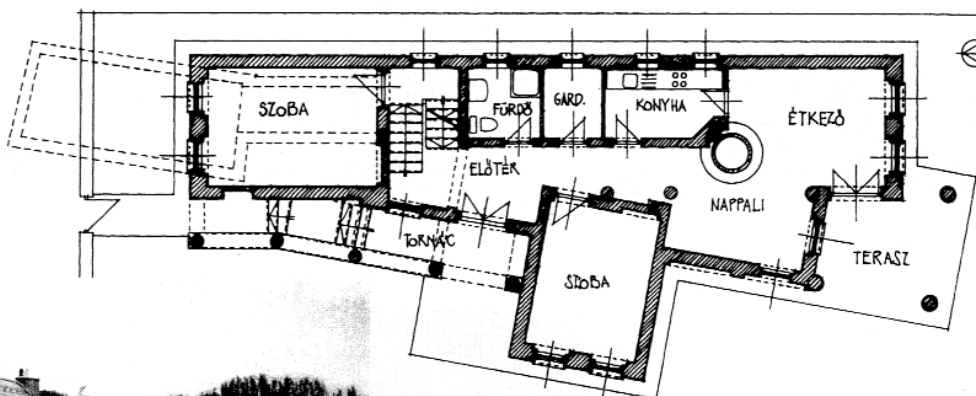
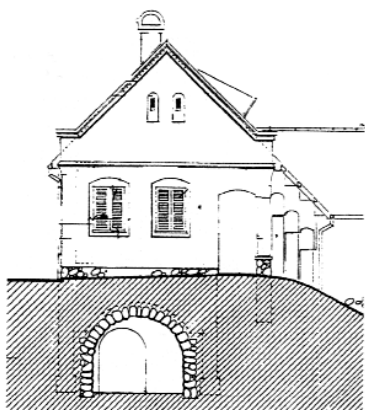
A lányom összekulcsolja a két kezét, kikukucskál.

– Ház. – mondja.

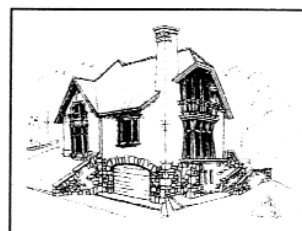
Flóra a kupola középpontja alatt állt, ahol a visszhangban néha az angyalok suttogását is hallani. toporgott, dobogott, táncolt, ugrált, hallgatott, figyelt. Arrébb szaladt, visszajött, fűlött, félrehajtotta a fejét és megkérdezte:

– Felébredtél? Felébredtél?

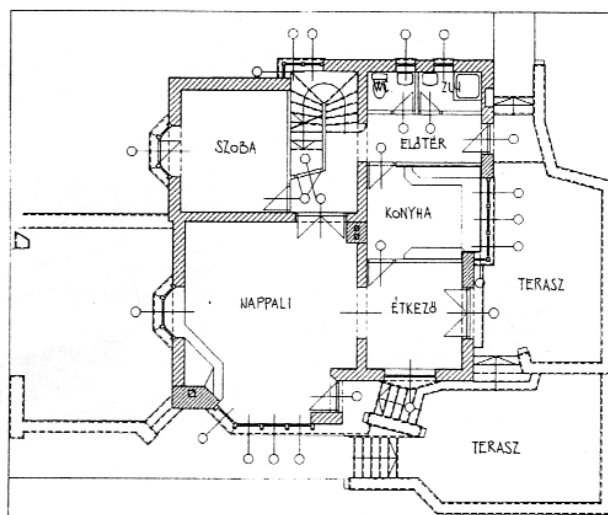
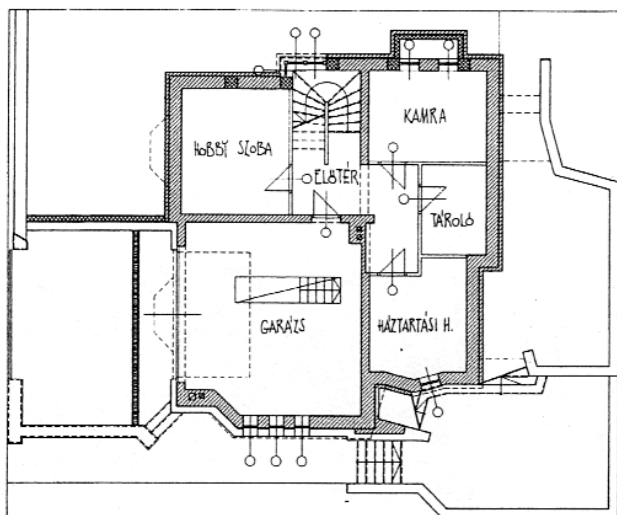

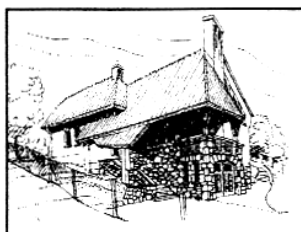
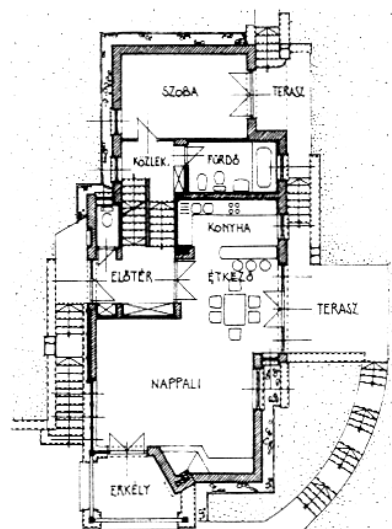
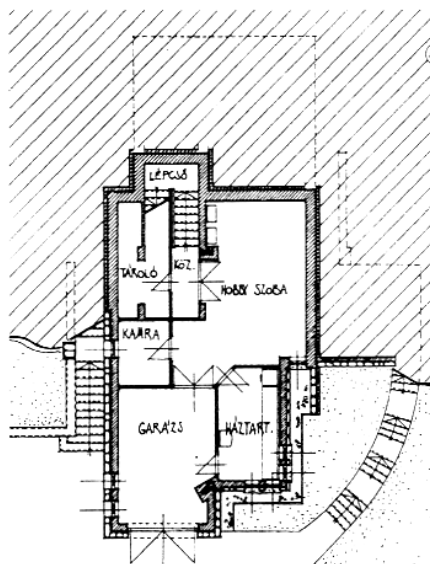
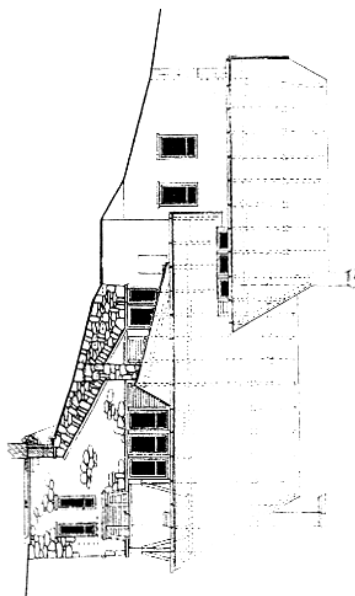

Vándoriskolás diplomamunka: Máriahalom, Lakatos-ház – utcai és udvari homlokzat és földszinti alaprajz

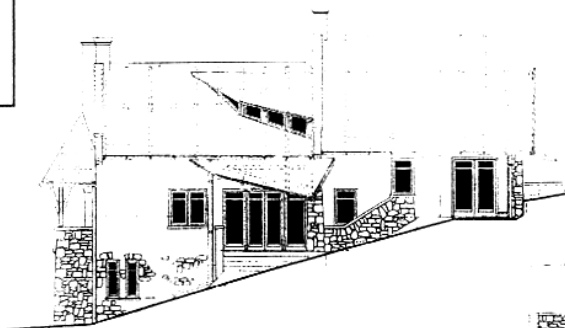

Pilisjászfalu, Gerő-ház kiviteli terve, 1996 – alaprajzok és távlati kép

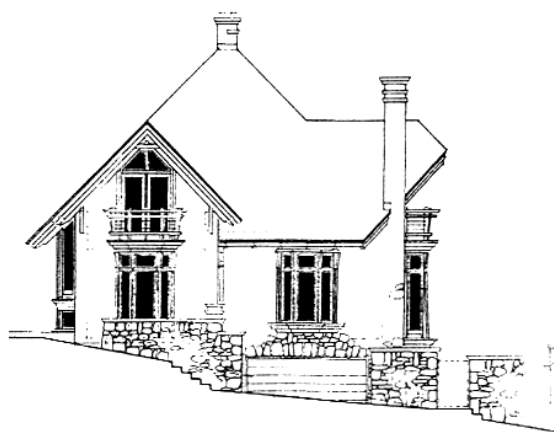

Pilisjászfalu, Reisz-ház kiviteli terve, 1996 – alaprajzok, homlokzatok és távlati kép

Pilisjászfalu, Gerő-ház kiviteli terve, 1996 – homlokzatok

BALASSA ENDRE (1966)

1064 Eötvös u. 26.

Diploma: 1991, Belgrádi Építészeti Egyetem

Tevékenység: 1991 KVADRU M Építésziroda

1992-95 KKE Vándoriskola

1995- KVADRU M Építésziroda

Munkák:

- Máriahalom, Lakatos-ház, 1993, felépült
- Kulcs, üzletek, beépítési vázlatterv, 1993
- Rácalmás, ravatalozó felújítása, 1993
- Ond, ravatalozó átalakítás, Kovács Gáborral, 1994, felépült
- Máriahalom, raktár- és műhelyépület, 1995, felépült
- Budapest, Fitness Klub, belsőépítészet, 1995
- Zenta, emléktemplom, tervpályázat, 1995
- Pilisjászfalu, Reisz-ház, 1996, épül
- Pilisjászfalu, Gerő-ház, 1996, kiviteli terv

Hajnal van, nemsokára megvirrad a nap, amikor ki kell állnom a mesterek elé és számat kell adnom az utolsó négy évről. Nem is tudom, hogy hol kezdjem a beszámolómat; a felvételi, az első hónapok már homályba vesznek.

1992 őszén a KVADRU M irodában kezdtem a vándorlást. A csapatot és a munkastílust már volt szerencsém korábban megismerni, ezért nem ért semmi sem váratlanul. Ez időtámban több nagy munkán dolgoztunk, mint például a szabadkai Népkör, a verezegyházi benzinkút; a TRISKELL-lel és a MAKONÁ-val pedig belekezdünk a piliscsabai Katolikus Egyetem tervezésébe is. A nagy munkák mellett folyamatosan készültek a családi házak kiviteli tervei. Zsigmond Lászlótól megbízást kaptam, hogy önállóan tervezzem meg a rácalmási temető ravatalozó-felújítását, Kulcsra egy tömbbeépítés vázlattervét, s Jánosi János segítségével ekkor kezdtem bele a Lakatos-féle családi ház tervezésébe is. Természetesen ez még korántsem minden, hisz különböző munkákban időnként Bata Tibornak is segítettem. A MAKONA Egyesületen belül nagyon jó volt a kapcsolat; előadásokra, rendezvényekre is folyamatosan sor került. A másik fontos esemény a szokásos, késő délutáni borozólátogatás volt. Ilyenkor megbeszéltük az időszerű gondokat, és egy kicsit minden iroda életébe betekintést nyertem. 1992 karácsonyán a tőlem oly távol álló színjátásba is belekóstoltam (nem teljesen önkéntes alapon); részt vettem a karácsonyi játékban.

Amikor elérkezett a tavasz, átköltöztem a szomszéd helyiségbe, ahol a TRISKELL színeiben folytattam pályafutá-

somat. Továbbra is a piliscsabai munkában vettem részt, de segédkeztem a többi tervezési feladatban is. Júliusban és augusztusban egy hathetes nyári iskolán vettem részt külföldön, amely életreszóló élményt és tapasztalatot nyújtott. Ezúton is köszönöm a TRISKELL-nek, hogy segítőkészen ilyen hosszú időre elengedtek, amikor munkában éppen nem volt hiány.

A telet Drezdában, Kelf Treuner irodájában töltöttem. Az előző két félév alatt intenzíven tanultam németül, hogy a munkában részt vehessek. Úgy gondolom, ez teljes mértékben sikerült is. Érdekes volt látni, hogy ott az építés feladata sokkal összetettebb és felelősségteljesebb. Egy ifjúsági otthon és egy családi ház engedélyezési tervét készítettem el ott tartózkodásom ideje alatt. Közben bejártam Szászországot és az Elba vidékét; Prágát is meglátogattuk. Kalandos utazásaim során a lengyel határon is jártam és megismerkedtem a Loebau-i állomással is. Berlinben is jártam, pedig oda nem is akartam menni.

Miután Németországból hazatértem, Keszthelyen, a FORMA Építészirodában néztem munka után. Ott Jankovics Tibor mester keze alá kerültem és folytatódhatott további tanítgatásom. Tibor az alapoktól kezdte. Elmagyarázta, hogy egy építészeti terv mitől használható, hogy kell grafikai kinéznie és milyen csőtollat kell használni – a vonalzóról nem is beszélve. Hévízi épületátalakításokon, családi házakon és egyéb, folyamatban lévő munkákon dolgoztam. Először itt kaptam belsőépítészeti feladatot: egy irodaépület bútorzatát kellett megterveznem. Tiborral az asztalosműhelybe is jártunk, ellenőrizni a munkát. A tervezés itt másként folyt, mint az előző irodákban. Kapcsolatban álltunk a kivitelezőkkel, és folyamatosan ellenőrizni tudtuk, hogy a megtervezett rész, részlet pénzben mit jelent, esetenként hol lehet a kiadásokat csökkenteni; így naponta egyeztetünk, és ha kellett, módosítottuk a terveket.

Kecskeméten Farkas Gábor irányításával családi ház-terveket készítettem, majd pedig komoly részt vállaltam a Soltvadkerti Üzletház megtervezésében. Az egész tervezési folyamatot végigkövettem és végigcsináltam a vázlatoktól a kiviteli tervig az összes szükséges társtervezői egyeztetéssel. Eközben Brenyó Péter türelmének köszönhetően elsajátítottam a számítógépes tervezés alapjait is.

Mindent összevetve úgy gondolom, hogy a Vándoriskola által nyújtott lehetőségek nagy részét kihasználtam, és adós nem maradtam sehol. Egy biztos: az elmúlt évek alatt sokat tanultam a mesterektől szakmai téren csakúgy, mint emberiségből, és hogy ebből mennyit sikerült elsajátítanom, azt valószínűleg csak a tetteim tudják majd bizonyítani.

Mindenkinek mindent köszönök.

Budapest, 1996. december 7.

A környezet- és területfejlesztési miniszter 1996 decemberében
Kós Károly-díjjal tüntette ki
a Kós Károly Egyesülés
Vándoriskoláját.

HUSZADIK SZÁZADI DOKUMENTUMOK

1996/2 számunkban közöltük Rudolf Steiner Memorandumát, melyet Közép-Európa akkori vezetőihez címzett, és amely, ha eszméi megvalósításra találnak, egy gyökeresen más XX. századi világtörténelmet eredményezett volna. A szöveg gondolatai nem könnyen érthetőek, ezért bemutatjuk Steiner saját, későbbi magyarázatát. Közzöljük egy Olvasónk észrevételeit is, ösztönözve tisztelt Olvasóinkat a Memorandumban foglaltak továbbgondolására.

MAGYARÁZAT A MEMORANDUMHOZ

A Memorandumban ábrázoltak megvalósíthatóságában senki nem fog kételkedni, aki gondolataiban Közép-Európa valóságos viszonyaiból indul ki. (A szerző Közép-Európán az akkori Németországot és az Osztrák-Magyar Monarchiát érti – a ford.) Mert egyáltalán semmi olyat nem szorgalmaztam, amit keresztül kellene vinni, hanem csupán rámutattam arra, ami végbe akar menni, és ami abban a pillanatban sikerül, amint szabad utat engedünk neki.

Ha ezt felismerjük, akkor mindenekelőtt az válik világossá, hogy miért is zajlik ez a háború, és hogyan irányul – a népek felszabadításának hamis zászlaja alatt – a német nép, s tágabb értelemben minden közép-európai népelet felszámolására. Ha leleplezzük a wilsoni programot, ami az Antant programjának köpönyege alól legújabbban délibábként tűnt elő, akkor rájövünk, hogy megvalósítása semmi más nem jelentene, mint a közép-európai szabadság elvesztését. Ezen semmit nem változtat az, hogy Wilson a népek szabadságáról beszél. Mert a világ nem a szavakhoz igazodik, hanem azon tényekhez, amelyek a szavak megvalósításából következnek. Közép-Európának valóságos szabadságra van szüksége, Wilson azonban egyáltalán nem valóságos szabadságról beszél. Erről a Közép-Európa számára szükséges szabadságról az egész nyugati világnak egyáltalán semmiféle fogalma nincs. A népek szabadságáról beszélnek, és ekközben nem az emberek valóságos szabadságára gondolnak, hanem egy agyrémre: az emberi összefüggések kollektív szabadságára, ahogyan ez a nyugati államokban kialakult. Közép-Európa sajátos viszonyai szerint azonban ez a kollektív szabadság nem adódhat a nemzetközi viszonyokból, vagyis sohasem lenne szabad nemzetközi szerződések tárgyát képeznie, ami azután békekötések alapjául szolgálhat. Közép-Európában a népek kollektív szabadságának az általános emberi szabadságból kell következnie, és fog is következni, ha minden, a politikai, katonai és gazdasági élethez tartozó életkór szétválasztásával ennek szabad utat teremtünk. Teljesen magától értetődő, hogy egy ilyen megoldás ellen kifogásokat emelnek, ahogy egy éppen most megjelent könyvben, nevezetesen Krieck *Die deutsche Staatsidee* (A német állam-eszme) című könyvében találjuk:

Alkalmanként korábban, többek között már E. von Hartmann-nál megjelent a népképviselő mellett, azzal párhuzamosan működő gazdasági parlament követelése. A gondolat teljesen a gazdasági és társadalmi fejlődés irányá-

ba esik. Eltekintve azonban attól, hogy egy új, nagy kerék a gépezet amúgy is jelentős tehetetlenségét és sűrűlődsét csak fokozná, lehetetlen volna a két parlament kompetenciáit szétválasztani.

Ennél a gondolatnál mégiscsak el kellene ismerni, hogy a fejlődés valóságos viszonyaiból adódik, s ezért keresztül kell vinni, nem pedig a fejlődés ellenében elutasítani, mivel nehéznek találjuk a megvalósítást. Ha ugyanis a valóságban megállunk az ilyen nehézségek előtt, akkor olyan bonyodalmakat teremtünk, amelyek később erőszakosan vezetnek el a robbanáshoz. És végül is ez a háború abban a sajátos formában, amelyben kiélti magát, azoknak a nehézségeknek a kiszülése, amelyeket elmulasztottak a helyes, másik úton felszámolni, amikor itt lett volna az ideje.

A wilsoni program abból indul ki, hogy szétzúzza a közép-európai államok életfeltételeit, és ezzel lehetetlenné teszi jogosult feladataik megvalósítását a világban. Ezzel szembe kell állítani azt, ami Közép-Európában meg fog történni, ha ezt a történetet a közép-európai élet erőszakos szétzúzása nem zavarja meg. Föl kell mutatni azt, amit a történelmileg itt létrejöttek alapján csak Közép-Európa tud megtenni, ha nem csatlakozik az Antanthoz, amelynek semmiféle érdeke nem fűződik ahhoz, hogy Közép-Európát a maga természetes fejlődésének irányába vezesse.

A dolgok mai állása szerint Németország és Ausztria csak a következő három lehetőség közül választhat:

1. Minden körülmények között fegyvereinek győzelmére vár, és tőlük reméli azt a lehetőséget, hogy közép-európai feladatát véghezvihesse;
2. Az Antanttal, annak mostani programja alapján békét köt és ezzel a maga biztos pusztulása felé halad;
3. Kimondja, hogy a valóságos viszonyok között mit tekintene egy békekötés eredményének, s ezzel megadja a világnak azt a lehetőséget, hogy a Közép-Európa valóságos viszonyaiba való betekintés alapján a népekre bízzák a választást; egy olyan tényprogramot választanak-e, amely az európai embereknek a valóságos szabadságot, és ezzel együtt a népek szabadságát hozza – vagy a Nyugat és Amerika látszatprogramját választják-e, amely ugyan szabadságról beszél, valójában azonban egész Európa számára az élet lehetetlenségét hozza.

Mi itt, Közép-Európában átmenetileg azt a benyomást keltjük, mintha félnénk a Nyugattól, hogy kimondjuk azt, amit akarnunk kell, míg ez a Nyugat csak úgy árasztja ránk akarata híradásait. Ezáltal ez a Nyugat azt a benyomást kelti, mintha csak ő akarna tenni valamit az emberiség üdvéért, és mi csak arra törekednénk, hogy eme dicséretes igyekezetet mindenféleképpen, például militarizmussal zavarjuk, miközben a valóságban ezt a militarizmust a Nyugat teremtette meg azzal, hogy már régóta arra rendezkedett be, és a továbbiakban még inkább arra akar berendezkedni, hogy minket árnyék-emberekké tegyen. Ilyen és hasonló dolgokat bizonyára sokan elmondtak már. Mégis: nem az a fontos, hogy

ezt valaki elmondja, hanem az, hogy mindez valóságosan a közép-európai cselekvés vezérmotívumává váljon, és a világ felismerje: Közép-Európa nem tehet mást, mint hogy kardot ragad, ha mások ezt a kardot a kezébe kényszerítik. Amit a nyugati népek most német militarizmusnak neveznek, azt évszázados fejlődés során ők kovácsolták, és csakis rajtuk, nem pedig Németországon múlik, hogy Közép-Európa számára ez az értelmét veszítse. Az azonban Közép-Európán múlik, hogy a szabadság iránti akaratát világosan kinyilvánítsa; egy olyan akaratot, amely nem építhető wilsoni módon programokra, hanem csakis az emberi lét valóságára.

Ezért Közép-Európa számára egyetlen békeprogram létezik, mégpedig ez: tudatni a világgal, hogy a béke abban a pillanatban lehetséges, amint az Antant a mostani hazug békeprogramja helyébe egy olyat helyez, amelyik igaz, mert megvalósítása nem Közép-Európa pusztulását, hanem életlehetőségét biztosítja. Minden más kérdés, ami még a békekötések tárgyát képezhetné, megoldódik, ha ezen feltételek alapjára helyezik őket.

Azokon az alapokon, amelyeket most kínál számunkra az Antant, és amelyeket Wilson elfogadott, lehetetlen a béke. Ha nem lép más a helyébe, a német népet csak erőszakkal lehet ennek a programnak az elfogadására kényszeríteni, és az európai történelem további menete bizonyítani fogja az itt elmondottak helyességét, mert a wilsoni program megvalósítása esetén az európai népek elpusztulnak. Éppen Közép-Európában kell illúziók nélkül szembenézni azzal, amit ama személyek évek óta hisznek és amely hitet a maguk nézőpontjából a világfejlődés törvényének tekintenek, azaz hogy a világfejlődés jövője az anglo-amerikai fajhoz tartozik, és hogy ők vették át a latin-román faj örökségét és az oroszország nevelését. Amikor egy magát beavatottnak gondoló amerikai vagy angol fejtegeti ezt a világpolitikai formulát, állandóan felhívja a figyelmet arra, hogy a világ rendezésébe a német elem – világpolitikai dolgokban való jelentéktelensége folytán – nem szólhat bele; hogy a román elemet nem kell figyelembe venni, mert amúgy is kihaltól élben van, tovább, hogy az orosz elem ahhoz tartozik, aki világtörténelmi nevelőjévé válik.

Nem kellene sokat foglalkoznunk az ilyen hitvallással, ha csak néhány, politikai fantáziálásra és utópiára fogékony ember fejében élne, csakhogy az angol politika számtalan csatornát felhasznál, hogy ezt a programot a gyakorlatban valóságos politikájának tartalmává tegye. Anglia szempontjából az a koalíció, amelyhez jelenleg tartozik, nem is lehetne kedvezőbb ennek a programnak a megvalósításához. Közép-Európa ezzel semmi mást nem helyezhet szembe, mint egy valóban ember-felszabadító programot, amely minden pillanatban tette válhat, ha emberi akarat meg akarja valósítani. Talán azt is gondolhatná valaki, hogy a béke akkor is sokáig fog várni magára, ha a Memorandumban ábrázolt programot az európai népek elé állítják, hiszen a háború alatt nem lehet azt megvalósítani, és az antant-népek amúgy is csak olyan színben tüntetnek föl, mintha Közép-Európa vezetői az egészet csak a népek megtévesztésére állították volna föl, és a háború után ismét bekövetkezne az, amit az Antant vezetői olyan szörnyűséggé ábrázoltak (ti.: a német militarizmus – a ford.), amit morális okokból „a népek jogaiért és szabadságért folytatott harcban a világból ki kell irtanunk.” De aki a

világot helyesen, a tények és nem a saját kedvenc véleménye alapján ítéli meg, az tudhatja, hogy mindannak, ami megfelel a valóságnak, más meggyőző értéke van, mint annak, ami pusztán önkényből származik. A tények igazolni fogják azokat, akik belátják, hogy Közép-Európa programjával az Antant népei csupán azt a lehetőséget veszítik el, hogy Közép-Európát szétrombolják, de semmi sem következik belőle, ami az antant-népek valóságos életimpulzusával összeegyeztethetetlen volna.

Amíg a maszkírozott törekvések területén maradunk, a megértés lehetetlen. Amint azonban a maszkok mögötti valóságot nemcsak katonailag, hanem politikailag is felmutatjuk, a jelenlegi események egészen más alakot öltenek. Közép-Európa fegyvereit a világ úgy ismerte meg, mint amelyek Közép-Európa üdvét szolgálják, a politikai akarat, ami Közép-Európát illeti, hétpecsétetes titok a világ számára. Ezzel szemben minden nap a világ elé állítanak egy fantomképet, a félelmetes, elpusztítandó Közép-Európáról. És a látszat, hogy Közép-Európa csak hallgatni tud, a világ számára természetesen ezt jelenti, hogy igent mondunk minderre.

Rudolf Steiner
(Kádas Ágnes fordítása)

GONDOLATOK A MEMORANDUMRÓL

Steiner ebben az írásában két tényezőt állít szembe a jelent alapjaiban uraló angolszász impulzussal: az egyik a hármastagozódású társadalom eszméje, a másik Közép-Európa történelmi feladata. Mielőtt közelebbről megvizsgálunk a két tényezőt, arra kell rákérdeznünk, min alapul a jelenlegi angolszász világuralom. Evidens módon azt mondhatjuk; Anglia XIX. századi világelsősege két irányból volt biztosított: a gépek és a világkereskedelem (akkoriban a gyarmatok) irányából. Ez a nép volt a legalkalmasabb arra, hogy az előző évszázadok természettudományos eredményeit a gyakorlatba átültesse, továbbá, hogy a gépek működtetéséhez szükséges nyersanyagokat a kellő mennyiségben be is szerezze. Anglia tehát ezt a vezető szerepet elsősorban a gazdasági élet terén elért eredményeinek köszönhet.

Ezt a gazdasági életet maximálisan támogatta egy olyan politikai berendezkedés, amely évszázados, lassú történelmi folyamatban szerves módon alakult át a középkori Angliából a modern alkotmányos monarchiává. Az angol parlamentarizmus tehát nem absztrakt jogi képződmény, hanem a gépkorszak Angliájának társadalmi vetülete.

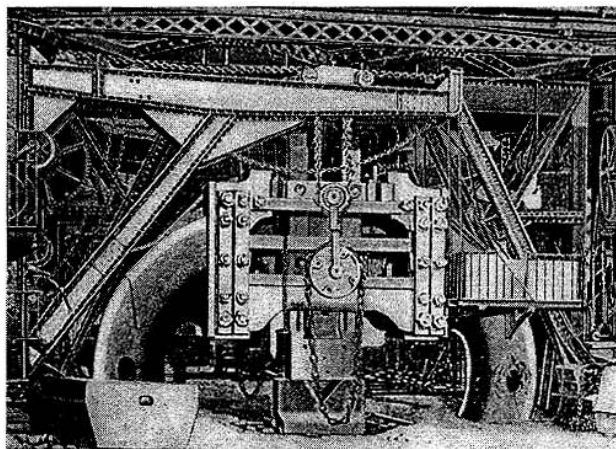
A gépek szellemisége döntő módon alakította, formálta a modern Anglia szellemi világképét. Egy gép lényegéhez tartozik, hogy működése kizárólag bizonyos fizikai feltételek meglétére alapuljon, kizárva a lelki körülményeket. vagyis például egy autó, ha van benne benzin, jó a motorja, van alatta úttest, stb., ugyanúgy fog üzemelni a világ bármely pontján. Így az angolszászok a gépek mintájára a társadalmi berendezkedés formáit is univerzálisnak feltételezik. Azaz: amennyiben a világon mindenütt a náluk bevált parlamenti demokrácia terjedne el, úgy az emberiség a „megfelelő” irányba haladna; a gépek uralma teljes lenne, úgy, hogy ez a gépuralom lényegében az angolszász akaratot közvetítené,

ha mégoly észrevétlen, személytelen módon is.

A mai, a gazdasági életet a törvényhozással egybekapcsoló parlamenti demokráciák ezért az angolszász világbirodalom rejtett leányvállalatai, pontosan olyan elvek szerint működtek, mint a multinacionális cégek fióklerakatai. Mindkét esetben a fiókok tartják a kapcsolatot a helyi erőkkal, míg a nagy horderejű döntések a központokban születnek meg. Azonban nem arról van szó, hogy a „nemzetközi tőke ügynökei” ásnák alá a nemzeti demokráciákat – mint azt sokan feltételezik, – hanem maga az a tény, hogy a törvényhozás és a gazdasági élet nincs elválasztva, mintegy automatikusan eredményez bizonyos torzulásokat, amit eufémisztikusan a *„nemzetközi helyzet-nek* szokás nevezni, és amelyhez mindenki kénytelen alkalmazkodni. Ez a *„nemzetközi helyzet* valójában nem más, mint az angolszász központi akarat eredménye.

A dolgokat színezi, hogy ma a vezető világhatalom látzólag nem Anglia, ám lényegileg ez semmit sem befolyásol. Anglia évszázadok óta törekszik rá, hogy a más népeknél történelmileg kialakult államformákat és vezetést indirekt eszközökkel megsemmisítse; mára csak Nyugat-Európa néhány gazdag, ám súlyánál fogva jelentéktelen országában működik még a királyság intézménye. Anglia legfontosabb konkurenseinél ez már nem létezik – vagy nem is létezett (USA) – miközben ők féltő gonddal őrzik ezt a „tradíciót”.

Bár a királyság intézményét Közép-Európában számtalanszor lejáratták, mégis újra és újra világossá lesz: amikor egy nép az önazonosságát keresi, szellemi küldetését, akkor királyaira emlékezik. Rajtuk keresztül lehet átélni bizonyos, a népszellemre vonatkozó irracionális tartalmakat. Világosan látszik ezzel kapcsolatban Anglia célja: a gépek révén gazdasági világhuralmat szerezni, ennek nyomán a parlamentarizmus elterjesztésével jogi világhuralmat gyakorolni, végül monopolizálni a szellemi életet, és egyedülként tartani fenn kapcsolatot a lét magasabb erőivel. Természetesen ez utóbbit fogják a leghévesebben tagadni a vezető angolszászok, így ennek látható külső jele talán csak az egyedülként fennmaradó angol monarchia lesz. A vezércsillaguktól megfosztott más népek egyetlen feladata lesz betagozódni a világ népeinek „demokratikus” táborába egy újonnan megalapítandó angolszász világegyház égisze alatt. Nem véletlenül fogalmazott Major brit miniszterelnök így: *Igen, mi Európához kívánunk tartozni. De nem úgy, hogy az formáljon minket, hanem hogy mi formáljuk őt.*

Amit így felvázoltunk, talán durva általánosításnak hat, de lényegét tekintve elfogadható, mint természetes emberi törekvések összesége, faji dominanciára való törekvés a technika felhasználásával. Nehezebb azonban Steinernek azokat a gondolatait megragadni, amelyek az angolszász impulzussal szemben álló közép-európai impulzusként jelentkeznek. Ha valaki veszi is a fáradságot, hogy meghallgassa a hármas tagozódású társadalomról szóló eszméit, akkor sem könnyű ma azt belátni, hogy ez az eszme először és leginkább éppen Közép-Európában valósulhat meg. Úgy tűnik: a hármas tagozódás és Közép-Európa olyan mélyen összefüggenek, hogy egyik sem érthető meg a másik kizárásával.

Mert mit teszünk, amikor a hármas tagozódásról, mint általános elvről gondolkodunk? Úgy vélhetjük, hogy Steiner valamiféle ideális társadalmi modellt eszelt ki; egy gépezetet, amit csak ki kellene próbálni, s így már előre lehetetlenek tartjuk működését. Ez a gép csak azt képes produkálni, amire előre kiszélték, beprogramozták. Ha a steineri gondolatok ilyen „programok” lennének, akkor el kellene ismernünk, hogy valószínűleg volna bízni a működésükben. Ám Steiner többször is hangsúlyozza: eszméi nem absztrakt gondolatok, hanem magából a közép-európai fejlődés megfigyeléséből származnak, vagyis *olyan valóságok, amelyek egyébként is a megvalósulás felé törnek, s ő ezeket csak tudatosítani igyekszik.*

A steineri társadalmi eszmék középpontjában a szociális kérdés áll. Végül ide vezetett az elmúlt évszázadok fejlődése: nyilvánvalóvá lett a szociális kérdés, először a múlt század derekán. Természetesen ez a kérdés átfogó módon, az élet minden szegletét áthatva került felszínre, éppen a gépkorszak eredményeként. Az angolszász válasz a következő volt:

Nyugaton a szociális kérdést a gépek segítségével kell „kezelni”, vagyis a tömegekből fogyasztókat kell nevelni. Keleten a szociális kérdést az ideológia eszközével kell kezelni, és egy nagyszabású szocialista kísérlet keretében a tömegekből állampolgárokat kell nevelni. Középen nem lehet sem megfelelő fogyasztókat, sem megfelelő állampolgárokat közvetlenül létrehozni, ezért először meg kell semmisíteni a történelmileg kialakult Középet. Csak miután ez megtörtént, lehet a fenti célokat megvalósítani. A XX. század Németországának története példászerűen mutatja be ezeket a törekvéseket. Tehát az angolszász politika századunkban Közép-Európában három lépcsőben valósult meg:

1. A történelmi Közép-Európa megsemmisítése a század első harmadában;
2. Ideologikus államformációk létrehozása a század második harmadában;
3. Fokozatos betagozás az angolszász világbirodalomba a század harmadik harmadában.

Ha eltekintünk ennek a politikának vitathatatlan „eredményeitől” akkor így merül fel a kérdés: Steiner a közép-európai fejlődés melyik valóságelemére alapozva ragadta meg a hármas tagozódású társadalom eszméjét? Ha a külső történelmi eseményeket követjük nyomon, akkor azt kell mondanunk: ezekből közvetlenül semmiképp sem eredhet egy ilyen eszmerendszer. Közvetett módon azonban jól látható: *Közép-Európa széthullásának története elsősorban*

azoknak a sorozatos mulasztásoknak volt a következménye, amelyek a gépkorszak beköszöntével jelentkező szociális kérdést helytelen módon közelítették meg. Steiner a történelmi eseményeket szimptomáknak, a társadalmi organizmus beteg illetve egészséges állapota tüneteinek tekinti, és sohasem bennük látja a valódi okokat.

Gondolati úton megragadhatók-e azok az impulzusok, amelyek az események mélyén, mint azok valódi okai, megnyilvánulnak, illetve megvalósulásra töreksenek a közép-európai történelemben? Amit ezzel kapcsolatban először tisztázni érdemes, az a három régió – Nyugat, Közép és Kelet – viszonya a szellemi élethez (leszűkítve a XIX.-XX. század Európájára). Mindent összevetve azt mondhatjuk, hogy a szellemi tényeket, eszméket *közvetlenül* hagyományosan Középben, a centrumban lehetett megragadni, mint tiszta gondolatokat. Ez a tevékenység a XIX. század végéig döntően a német nép feladata volt. A már így megragadott új, addig sose volt gondolatokat a két periféria különböző módon vette fel. A Nyugat a hasznosság elvére alapozva az új eszmék gyakorlati oldalára koncentrált; például az Otto-motorból Ford készített tömegautót. Ezzel szemben Keleten a Középben megragadott eszmék átfogó, világnézeti tartalmát tudták hasonló hatékonysággal felvenni: Marx gondolatai Oroszországban váltak társadalomformáló erővé. Vagyis a periférián sohasem keletkeztek önálló eszmék, ám a centrumban már egyszer megragadott gondolatok mindig itt öltöttek testet. Amit a XIX. században a centrumban gondoltak, az a XX. században a periférián ténnyé vált. Így lesz érthetővé a XX. század Németországának történelmi mulasztása: tévesen értelmezte feladatát, amikor a valóság egyoldalú, materialista megismerésére törekedett. Itt csak utalhatunk rá, hogy mi lett volna a XIX. századi Németország feladata: Goethe munkássága nyomán kibontakoztatni egy olyan modern természettudományt, amely teljes – testi, lelki és szellemi – összefüggésben képes megragadni a világ jelenségeit. Ehelyett a kor kizárólag a testi, fizikai valóság oldalára koncentrált, s teljesen elfeledte Goethe szellemét. Ez az egyoldalúság aztán a XX. századra oda vezetett, hogy saját belső fejlődése csak a hibákat tudta egyesíteni. Gazdasági értelemben a Nyugattal, politikai értelemben pedig a Kelettel került konkurenciaharcba. (Erre utal Steiner, amikor az I. világháborúban megkülönböztet egy gazdasági háborút nyugaton és egy „népek háborúját” keleten.)

Hasonló egyoldalúságot figyelhetünk meg a másik közép-európai hatalom, az Osztrák-Magyar Monarchia XIX. századi történetében azzal a különbséggel, hogy itt nemzeti-ségi kérdés formájában tört elő a szociális kérdés. A gazdasági és jogi élet helytelen összefonódása eredményezte a többségben élő két nép jogi dominanciáját a kisebbségek felett. Az így indukált belső feszültségeket aztán a periféria erői maximálisan ki tudták aknázni a XX. században, és általuk érték el a történelmi centrum megsemmisítését.

Amennyiben belátjuk, hogy a XX. század Közép-Európájának katasztrófáját mélyen az események felszíne alatt nem az Antant vagy Oroszország indította el, hanem saját, XIX. századi mulasztásai, úgy világos lesz, hogy a katasztrófa sebeinek begyógyítása sem kezdődhet meg kívülről, továbbá, hogy minden késlekedés csak újabb és újabb tragédiákat fog eredményezni. (Amint Jugoszlávia esetében láthattuk.)

A gyógyulás legfőbb impulzusa éppen a katasztrófa előestéjén jutott felszínre Rudolf Steiner megnyilatkozásaiban. Egyedül ő volt képes a társadalmi organizmust úgy szemlélteni, hogy a meglévő hibás, idejétmúlt szemlélet mögött meglássa a jövőre egészséges test valóságát. Ezért nem modellszerű ez az eszmekör; nem a valóságtól idegen, absztrakt építmény, hanem élő megfigyelések eredménye. Mégis felmerülhet a kérdés: miért éppen Steinernek sikerült volna a valóságot a maga teljességében megragadnia, amikor helyzeténél fogva mindenki csak bizonyos szempontokból láthatja a világot, és egyetlen véleményt elfogadva valójában nem újabb diktatúrához jutunk-e? Ez a kérdés jogos. Amennyiben Steiner bármilyen konkrét utasítást megfogalmazott volna, annak valóban diktatúra lehetne az eredménye. Ám ha bizalmat szavazunk egy gondolatnak, vagyis arra érdemesítjük, hogy magunk is továbbgondoljuk, az nem jelenti azt, hogy eleve el is kell fogadnunk. Steiner gyakran hívja fel hívei figyelmét arra a veszélyre; hogy a tekintély parancsának engedelmességgel lemondunk az önálló gondolkodásról. Csak az értheti félre ezeket a dolgokat, aki nem képes különbséget tenni egy gondolat személyes újragondolás általi megértése és annak kritikátlan elfogadása között. Éppen Steiner gondolatainak merőben konvenciómentes jellege óvhat meg minket az automatikus azonosulástól.

Steiner soha nem a tömegekhez szólt, hanem mindig az egyénhez. Tudta, hogy semmilyen eszme nem alkalmas önmagában az emberek felemelésére, ha kívülről kapják meg és nem kell a saját tevékenységükkel áthatniuk. Ez érvényes a szabadság-egyenlőség-testvériség eszmehármasára is. Jelenleg a centrum azért van elvárásolva, mert e három eszme tartalmát nem a centrumban határozzák meg, hanem a periférián. Így szükségképpen elvesz a valódi tartalmuk, és látszatokká, önmaguk árnyékaivá lesznek. Ha azt kérdezzük, mi indíthatná el a Közép gyógyulását, azt mondhatjuk, hogy a szabadság. Ez az eszme tört fel 1956-ban az itt élő lelkekből, akik magukban hordozzák a szabadság valódi csírait. Steiner nyomán belátható, hogy a társadalmi organizmusban a szellemi élet szabadságára van szükség. A másik két terület, a gazdasági és a politikai élet számára ennek a szabad szellemi életnek kell olyan impulzusokat nyújtania, amelyeket azok tevékenységük alapjává tesznek, nem pedig fordítva.

A szellemi élet szabadsága nem egyik pillanatról a másikra következik be. Épp nem-szabad állapotában kell tudnia olyan erényeket felmutatnia, amelyeket a másik két terület méltányolhat. Steiner a Memorandumot Közép-Európa olyan fellelős vezetőinek címezte, akik az adott pillanatban meglehetősen sokat tehettek volna, de féltek a lépésektől. Nem bíztak a saját ítélőképességükben, gondolataik realitásában. A mi dolgunk legalább az: valljuk be, ha félünk levonni a következtetéseket a Memorandumból. Talán még ezért nem értjük.

Helyes Gábor

GONDOLATOK AZ AUTONÓM HÁZ KAPCSÁN

1996 nyarán a lemondott EXPO kísérőrendezvényeként indult és koncepciótlansága miatt félresikerült Naturexpón a környezetvédelem zászlaja alatt felsorakozó MOL Rt, Paksi Atomerőmű, Tiszai Vegyi Kombinát, Pannon GSM, BMW és a TV-Shop standjai közt eltévedt látogatók gyakran megse találták az Autonóm Ház kiállítását. A ház, amelyet a Szelíd Technológia Alapítvány épített föl a KTM támogatásával, s a KÖR Építész Stúdió vállalkozásában, egy kicsiny, mintegy 50 m²-es lakóépület 1:1-es modallje volt. Az Autonóm Ház nyújtja mindazt a kényelmet, ami egy átlagos lakóháztól elvárható, ám teljes önellátással, külső energia- és közműcsatlakozás nélkül. Az energiaszükségletet a Nap és a szél; az ivóvizet kút, a használati vizet az eső adja. A ház saját hulladékát újrahasznosítja – komposztálja; szennyvizét élő nád tisztítja. Működési költségei a legvonzóbbak; ez a nulla rezsi-ház. Maga az épület a megújuló energiaforrások mellett megújuló nyersanyagokat használ: vályogot, fát, parafát, linóleumot; a falak és a bútorok növényi olajok és méhviasz illatát árasztják.

Az Autonóm Ház minden alapanyaga Magyarországon beszerezhető; nagyrészt itthon is készül. A vállalkozás arra tett kísérletet, hogy bebizonyítsa: a világszerte több helyen már megvalósult öko-ház itthon is megépíthető. A környezethez való viszonyunkat más dimenziókba helyező épület további kérdéseket vet föl. Cikkünk nem taglalja a technikai részleteket, hanem inkább a kérdésekkel foglalkozik.

(A kiállításon szereplő cégek listáját mellékeljük. A ház sémáját az Országépítő 96/3-as, további ismertetőket a Szép Lak októberi, illetve az Építés-Felhajtás következő száma közli.)

A „reálszféra” és hozzá fűződő viszonyunk

A magyar közéletben (ha lehet ilyenről beszélni) mély szakadék tátong – többek közt – az energiaipar, és hasonlóképpen a vízügy döntéshozói és a társadalom többi része között. A többség e téren teljesen tájékozatlan, és békésen vagy békétlenül tűri az időnként sorscsapásként érkező áremeléseket, miközben azok kiváltó okairól nemcsak áttekintése, de fogalma sincs. A nagyrészt belterjes és elszigetelt környezetvédelmi mozgalom defenzív, gyenge, és önmaga nem képes pótolni azt a hiányt, ami a társadalom ijesztő tájékozatlanságában nyilvánul meg. Eközben kitűnően felkészült érdekcsoportok uralják a főbb folyamatokat úgyesen lavírozva a hiszterikus ellenkezés és a tudatlanság partjai között.

A hazai energiarendszer igen erősen centralizált, emellett külső forrásoktól való függősége egyre nő. A Szovjetunió felbomlásakor keletkezett átmeneti zavarok, Csernobil kisése, az orosz földgázvezeték romániai megcsapolása, az Adriavezeték szűkössége mind érezhető volt mindennapjainkban (áremelések, a benzintartalékok kritikus szintre csökkenése, stb.). Kiszolgáltatottságunk nyilvánvaló, noha ezek a tünetek nem állnak össze fejünkben egységes képpé. A szibériai olajmezőkön – ahol jelenleg is franciaországnyi területet borít

összefüggő olajtenger, mely itt-ott ég is – vagy háborúban érintett területeken (például a Bakut Oroszországgal összekötő egyetlen vasútvonal kulcsfontosságú pontján, Groznijban, mely Hitlernek is egyik elfoglalandó célpontja volt) bármikor bekövetkezhet olyan fordulat, amely megbénítja hazánk energiaellátását.

A Szovjetunió összeomlása után megindult átrendeződés a külső függést nem, csupán az irányát változtatta meg. Az orosz olaj szerepét részben az arab; az orosz áramét az európai energiarendszer veszi át – mintegy európai csatlakozásunk zálogaként.

A privatizáció során az energiaszolgáltatókat, vagyis az energiaellátás profitábilis részét adták külföldi magán- egyes esetekben azonban állami kézbe 8 %-os nyereségre vonatkozó állami garanciavállalással, illetve a haszon elmaradása esetén visszavásárlási kötelezettséggel. Az energiatermelés azonban – veszteségeivel együtt – magyar állami kézben maradt. Angliában az atomerőművek privatizációja során derült ki, hogy különböző közvetlen vagy bűjtött állami támogatás nélkül az atom a legdrágább energia.

Magyarországon tehát magánkézbe került az energiaszolgáltatás és ezzel a haszon; az állam kezében maradt az energiatermelés, vagyis a veszteség. Az állampolgár pedig az adóprés és az energiaárak közé ékelődött.

E kényelmetlen tényeket sokan és különbözőképpen védik, illetve támadják. Konzervatív oldalról az ország kiárusítását emlegetik, s többnyire a visszaállamosítást tartanak célravezetőnek. Az energialobby újabban nemzeti kontónban áll ki az állami kézben való megtartás mellett, így remélve saját pozícióját hosszú távon biztosítani. A liberális oldal a piacossításban látja minden probléma automatikus megoldását, mintha Adam Smith óta nem cáfolták volna meg a tények a „láthatatlan kéz” mindenhatóságának elméletét.

Anélkül, hogy a fentiekről ítéletet mondanánk, csak a várható tendenciákat vetítjük előre, ha a dolgok a saját természetüket követve alakulnak tovább.

– Paks, és a rendkívül alacsony, kb. 20 %-os hatásfokkal működő, erősen környezetszennyező erőművek állami kézben maradnak. Az árak és az adók tovább emelkednek. Az energiaszolgáltatók addig emelik az árakat, ameddig lehet; ha veszteségük lesz, az államtól követelik majd a különbözetet, vagy visszavásároltatják az üzemeket.

– Külföldi hitelből új alaperőmű – szén vagy atom – épül (Paks tervezett élettartama 2010-ben letelik!) új adóterhekkel. Ha az építést a lakosság megakadályozza, ez az importot növeli, és ezzel a kiszolgáltatottságunkat fokozza.

– Mire a rossz hatásfokú erőművekből a centrális elosztóhálózaton keresztül a fogyasztókhoz ér az áram, a hálózati veszteség és a szállítási költség miatt már jelenleg is a duplájába kerül. A hálózatfejlesztés elmaradása újabb terheket jelent. A sort felesleges folytatni; ez már nem rossz jóslat, hanem a valóság.

Az itt ismertetett tendenciák – ha kisebb mértékben is – ugyanígy jelen vannak a vízgazdálkodásban. Folyamatos a harc a gazdaságtalan regionális vízellátó rendszerek üzemeltetői és a leválni kívánó önkormányzatok között. A víz egyre nagyobb érték.

Országszerte regionális szennyvíztisztító monstrok tervei készülnek, energiafálgó átemelők során át 20-30 km-t utazó szennyvizekkel és óriási üzemeltetési költséggel. A tisztítótelepek elhelyezése ellen az érintett önkormányzatok kézzel-lábbal tiltakoznak; miért éppen az ő területükre kerüljön? Mivel nincs rá pénz, külföldi befektetők lépnek be, majd itt maradnak tulajdonosként, a közműdíjakból visszavéve a költségeket és a hasznot – amely így nem az önkormányzatoké marad.

Mik lehetnek az okok, amelyek e kényszerpályák irányába tolják a történeteket?

A döntési láncolatokban résztvevő érdekcsoportok mindegyike (a bankokat is beleértve) a nagy, centrális rendszerek híve, ahol nagy állami és banküzletek köttetnek és felmérhetetlen, gyakran irracionális méretű tőke mozog. E tőkéből a folyamatban résztvevők részesedése – noha csak ezrelékekről van szó – igen jelentős. Az ügyben érintett önkormányzatok pénz híján kénytelenek engedni a döntéskényszernek. A folyamat végén azonban ott áll az utolsó láncszem, az állampolgár, aki fizet, ameddig tud, de teljesítő-képességének határa vésszesen közeleg.

Ezenközben, noha a helyzet már ma is súlyos, senki nem kérdez rá a *nagy egészre*, az ellátó rendszerek struktúrájára. Csak a *nincs más* alternatíva visszhangzik.

Vissza a természethez, vagy előre a technikához?

A *szelíd technológia* kifejezés a hetvenes évek végén bukkant fel, a zöldek fellépésével egyidőben. Akkoriban a környezeti katasztrófák sorozata sokakat ráébresztett arra, hogy az ipari civilizáció növekedése, a gazdaság öntörvényű rohanása a környezet visszafordíthatatlan pusztulásához vezet. A technika mindenhatóságába vetett hit megingott. Sokan a radikális tagadás útját választották, mások a nulla növekedésre szavaztak. A kivonulás alternatívája már akkor sem volt a többség számára járható – hiszen nincs *hová* kivonulni – a lakótelepek népét röghöz kötötték.

A *szelíd technológiák* kitalálói mértéktartó célt tűztek maguk elé. Számoltak azzal, hogy az emberi létezés pusztítást okoz a természeti környezetben. Ezt a pusztítást azonban mérsékelni lehet egészen addig, amíg a természet megújulási képessége be tudja gyógyítani a rajta ütött sebeket.

Ez többek közt a megújuló energiaforrások használatát jelenti. Nem utasították el a technikát, csupán másfélét kerestek. Áttekinthető, uralható, emberi léptékű technológiát.

Az *Autonóm Ház* ilyen technológiákat gyűjtött egy fedél alá.

Ilyen a vályogtéglap-nyersanyag. A földből veszi a nyersanyagot, amely a ház pusztulása után oda is jut vissza.

Ilyen a napenergia, mert az ember kénytelen a házát a Nap járásához igazítani, s a ház együtt lélegzik, lüktet a nap-sugárral.

Ilyen a komposztálás, ahol a hulladék széthull, kozmikus erőkkkel telítődve visszakerül a talajba és megeleveníti azt. A növények ereje a szennyezett vizet a Nap és az ásványok

segítségével, gépek nélkül tisztítja meg, és teszi ismét élővé.

Nehéznek tűnik meghúzni a határvonalat *durva* és *szelíd* technológia között, valójában azonban nagyon is könnyű a dolog.

Az egyik áttekintést ad; újra bekapcsol egy életössze-függésbe és aktív jelenlétet kíván. A másik áttekinthetetlen; virtuális valóságot, közvetettséget és személytelen, passzív kényelmet kínál.

Mi a technika valójában? A szelíd technológia nem ad rá választ. Csak lassítani akar, visszavenni a sebességből, hogy a táj, amelyben utazunk, még felismerhető legyen.

Abban a korban, amelyben a gépek, a mesterséges környezet révén az ember példátlan mértékig lemondott a saját akaratáról, e törekvés vissza akar hódítani az emberi akarat számára egy kis helyet, ahol megvetheti a lábát.

Építészet:

Az *Autonóm Ház* nem kívánt megoldást javasolni a szelíd technológiák kapcsán felvetődő építészeti problémákra – a kiállítás erre nem nyújtott alkalmat. Az építészeti részletek (szimmetria, Napra tájtolt lakóhelyiség, ágfák, fazsindely-fedés, tűzközpontú, egyterű nappali-konyha, stb.) csupán jelzésszerű utalások a lehetséges szempontokra. Az ökológiai megközelítés azonban valóban felvet néhány építészeti kérdést, amelyek nem kerülhetők meg:

A Naphoz, szélhez, illetve esőhöz, földhöz szorosan kötődő épület saját formálását kíván.

A kapcsolódó, szigorú értelemben véve épületgépészetnek nevezhető alkotórészek a ház *karosszériája* mögé bújjanak, vagy önálló építészeti megjelenést követelnek?

A kérdésben a válasz.

Együttműködés:

Az *Autonóm Házat* a Szelíd Technológia Alapítvány huszonhét cég együttműködésével hozta létre. Az Alapítvány szándéka nem csak az volt, hogy az érdeklődők mindent egy helyen megtaláljanak, hanem az is, hogy bebizonyítsa az együttműködés szükségességét. A piacon saját portfóliójukkal elkülönülten megjelenő cégek közösen többre képesek. A felkérésre megkeresett cégek egy kivétellel (TUNGSRAM) igent mondtak. A létrejött együttműködés a kiállítás után is megmaradt.

Strukturális követelmények:

Az *Autonóm Ház* önálló. Az önellátás önzést is jelent, azért az *autonómia* kifejezés pontosabb. Az itt bemutatott technológiák természetesen alkalmasak az önellátásra, de valamennyiük fő tulajdonsága, hogy decentralizáltak. Alkalmasak ezenkívül autonóm egyének vagy közösségek együttműködésére, társulására. A technológiák rendelkezésre állnak nagyobb léptékben is, akár településsig bezárólag. Nézzük először az energiaellátást. A szomszédos Burgenlandban falusi hőközpontok épülnek. A fűtőmű napenergiával, és a közösségi erdőből gyűjtött fahulladékkal üzemel, és látja el központi fűtéssel a falu házait. A repceolaj dízelmotort hajt; a település áramfogyasztójából temmelővé is válik, partneri viszonyba kerül az áramszolgáltatóval, aki megvásárolja az áramfelesleget. A falu – a benzintől eltekintve – teljes energiaszükségletét saját határából fedezi.

A decentralizált energiatermelő rendszerek, még ha fosszilis energiahordozókra alapulnak is, jobb hatásfokúak. A 40-50 %-os hatásfokot tovább javítja a hulladék hő hasznosítása. A helyben felhasznált energia miatt nincs szállítási veszteség. Az eladott áram mennyisége ugyanazon a kábelon szállítható vissza, amelyen eddig érkezett. A decentralizált energiatermelő telepek, ahogy számuk növekszik, tehermentesítik a központi erőműveket, így azok szállítási távolsága csökken, ezzel együtt pedig értelem szerűen a veszteség is. Hosszú ideig nem kell hálózatot fejleszteni, ha a kiépült központi elosztóhálózatot visszafordításra is használják.

Minden egyes decentralizált rendszer – különösen, ha megújuló energiákra épül – lépcsőről lépcsőre csökkentheti az importfüggőséget, a kiszolgáltatottságot. A rendszer, tulajdonságai következtében alkalmas a kooperációra, sőt akkor működik jól.

A megújuló energiákat alkalmazó decentralizált rendszereknek van még egy lényeges sajátosságuk: egy környezeti összefüggés részeit alkotják. Egy erdő, vagy ültetvény, ahonnan a tüzelő származik. Egy település, ahol a gazdálkodás része az energiával való gazdálkodás is. A gőzmozdony volt az első találmány, amely a kitermelés helyétől, s a közvetlen környezeti következményektől is elszakította a felhasználás helyét. A vonat máshol füstölt, nem a szénbányában. Az elektromos áram elterjedése csak fokozta ezt a közvetettséget. A lámpafényben nem látni az atommáglyát. A helyi energiatermelés azonban mindig szembesíti a termelőt és a felhasználót – aki így egy személy, illetve közösség – saját tevékenysége káros következményeivel.

Vízügy:

A zalai kis falu szennyvizét nádas tisztítja. Nem fogyaszt áramot, s nem kell javítani. A telep a gondoskodás megnyugtató, élő emlékműve. A Berlin-Kreuzberg-i 6-os lakótömb társasházainak szennyvizét a lakótömb közepén telepített nádas tisztítja. A tömb 70 %-kal kevesebb vizet használ, mint az átlagfogyasztók. A víz nem kevésbé stratégiai kérdés, mint az energia.

Az európai település-szerkezet, ahogyan a közép-korban kialakult, bizonyos lehatároltságot mutat. Egy-egy település bel- és külterületre bomlik, majd tovább, a külterület határai mentén érintkeznek a szomszédos települések határaival. Ez a szövődék hálózata be a kontinensre, és az arányok egy-egy településegységen belül még mindig nyomon követhetők. A ma rákasan

burjánzó nagyvárosok esetében már egy halál folyamat beteljesedéséről beszélhetünk. A középkori városoknál az arányok még épek voltak. Erre utal Ham-vas Béla, amikor figyelmeztet: *tízezer fősnél nagyobb városokat nem lenne szabad építeni.*

Az itt vázolt technológiák ebbe a léptékbe illeszkednek.

Finanszírozás:

A szelíd technológiák kis, vagy közepes léptékűek. Nem egydarabos monstrok, hanem fokozatosan bővíthetők, növeszthetők vagy összekapcsolhatók. Ebből következik, hogy nem kell hozzájuk nagy tőke. Kis és közepes hitelekkel, helyi munkaerőt alkalmazva valósítható meg mindegyikük. Ez a hátrányuk is. A hazai bankrendszer ma még ellenérdekel: inkább ad százmillió hitelt egyszerre, mint száz ügyfélnek egy-egy milliót. A helyzet most a külföldről olcsó hitelt magával hozó tőkésnek kedvez, aki a saját, drága technológiáját befekteti, majd visszafizeteti a fogyasztókkal, és tulajdonosként itt maradva gyarmatosítja a közmű- illetve energiaellátást.

A kis lépték azonban kooperációt is lehetővé tesz. Egy-egy energiatermelő egység megvalósítói és üzemeltetői tulajdonosként a hitel visszafizetése után az olcsón termelt energia eladásából befektetői alapot hozhatnak létre, amely finanszírozza az újabb létesítményeket. Ezzel a módszerrel építkeznek a német és dán szélenergia-szervezetek.

Új kísértések – a földi Paradicsom

Úgy tűnik, messze vagyunk tőle, de mi történne, ha bekövetkezne? Mi lesz, ha – a Napból vagy máshonnan – előbb-utóbb mindenki ingyen jut energiához?

Ez lenne a földi Paradicsom? Közel vagyunk hozzá, túlságosan is. Mi lesz akkor? A helyzet rezignált elfogadása, vagy a technika végleges kísérlete?

Még van egy kis idő elgondolkodni.

Közben már itt állnak a küszöbön az újabb kísértések: az óriási földhő-erőművek és a kozmikus erőket megcsapoló, már sorozatban gyártott berendezések. Utóbbiak ma még méregdrágák, és gyártói csak harmincévi működést garantálnak. Honnan merjük ezek a gépek az energiát, amit leadnak? Erről nincs információ. Rájuk nem vonatkozik a törvény: *valamit mindig valamiért?*

Felkészültünk minderre?

Az Autonóm Ház létrehozásában részt vett és ott kiállító cégek:

Szelíd Technológia Alapítvány, Budapest-Vigántpetend; Zöldnap Szervezet, Csepreg; Zuglói Hang-Ár BT; Sonnenkraft, Kemeten; Élővíz Kft., Sátoraljaújhegy; Künzel-Aerotherm Kft., Nyíregyháza; In Sink Erator Kft., Budapest; IKEA, Budapest; Alko Kft., Budapest; Gustafsberg Vargarda Ingatlan RT., Budapest; SVT-Wamsler, Salgótarján; BIOECO Alapítvány, Hatvan; Farkas Gusztáv, Debrecen; Hajdú József, Mezőkövesd; Terra Center Kft., Debrecen; NATURBAU Kft., Zalaegerszeg; Szabó Nándor, Nyíregyháza; Ultrament, Budapest; BubiVspan Kft., Budapest; Zanussi-Lehel, Budapest; Hajdúsági Iparművek, Budapest; Korkisch, Wien; Siemens-ASI, Budapest; Lineum Bemutatóterem, Budapest; Startcolor Kft., Budapest; APOK Kft., Budapest; KÖR Építész Stúdió Kft., Budapest

Hegedüs Zsolt

A BIORGANIKUS ÉPÍTÉSZET FELÉ

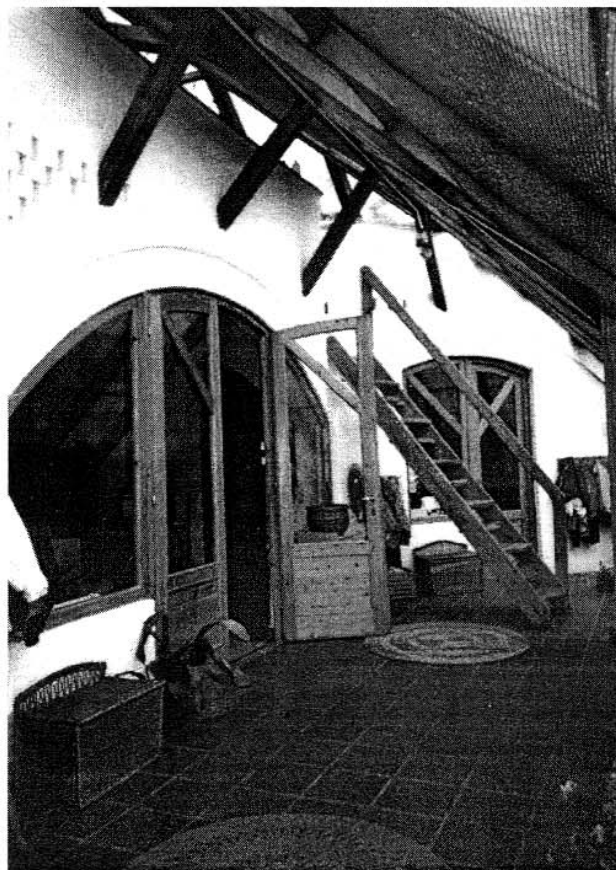
Fenti címen 1995-ben a BIOECO Alapítvány kiadásában jelent meg Hegedüs Zsolt könyve, amely a terjesztés szűkös lehetőségei miatt érdemtelenül kevésbé került a szakmai figyelem homlokterébe. A kötet Hegedüs Zsolt utóbbi években tervezett és megvalósult házainak részletes ismertetésén kívül összefoglalja a föld-anyagú építészetre, energiatudatos építészetre, szelíd technológiákra vonatkozó hasznos ismereteket. A könyv bevezető részéből és Hegedüs Zsolt bioeco építészeti jövőképéből idézünk egy-egy részletet, jelezve szándékunkat, hogy az Országépítő hasábjain rendszeresen foglalkozzunk az országban több helyen hasonló felfogásban dolgozó építészek munkáival.

A könyv megvásárolható az Írók Könyvesboltjában Budapesten, és megrendelhető a BIOECO Alapítványnál: 3000 Hatvan, Ratkó József u. 14., Tel/fax: 06-37-342064

A BIOECO ALAPÍTVÁNYRÓL

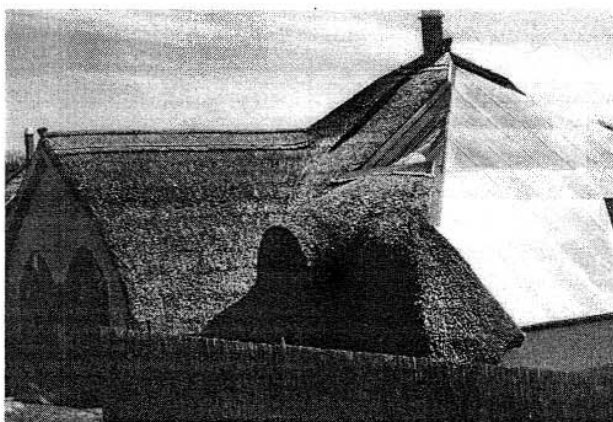
Úgy öt éve, hogy megalakultunk. Utólag visszanézve is elmondható, hogy jó döntést hoztunk. Akkor, az elején pedig szinte vég nélküli beszélgetéseken latolgattuk a lehetőségeket. Hogy miért is?

Összetett dongaboltozatos szerkezetű családi házak, Lőrinci

Az egyik alapító az Ifjúsági Otthon. Vezetői hagyományt teremtettek abból, hogy az intézetis, 14-18 éves srácoknak az évtizedek alatt állandóan munkalehetőséget biztosítottak. Így mezőgazdasági szakcsoportot alakítottak, az Ikarusnak lámpákat szereltek, a Hatvani Konzervgyárnak raklapokat javítottak. Mindez a pénzkereseten kívül hasznos elfoglaltságot is adott, ami nélkül – céltalanul – a fiúk is könnyebben engedtek a csábításoknak.

Csak hogy a nagynevű munkaadó cégek fokozatosan

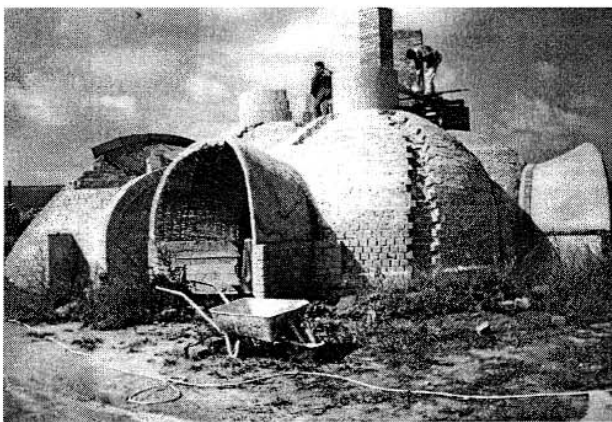
Összetett dongaboltozatos szerkezetű családi ház, Mogyoród;
Lent: gömbkúpolás szerkezetű családi ház, Tinnye;
Jobbra lent: gömbkúpolás szerkezetű családi ház, Kápolnásnyék

eltűntek, illetve igényeiket saját erőből kezdték megoldani.

Ebben az időben léptem be a képbe merőben más, építészeti ideáimmal, amelyeket sok éven át csiszoltam. Megvalósításukra még csak gondolni se mertem.

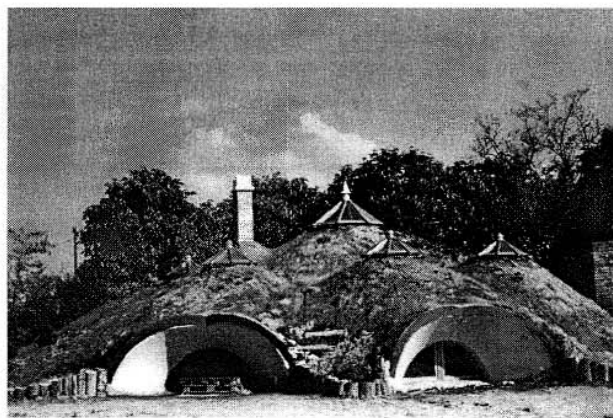
S aztán – hosszú hónapok alatt – megszületett a két oldal, a két különböző téma ötvözete. Tervünk a következő volt: az Ifjúsági Otthon szakcsoportjának Lőrinci külterületén (a nagygyombosi úton, a külső temető utáni kanyarban) volt egy tanyája, alap-infrastruktúrával, épülettel, színnel, s per-

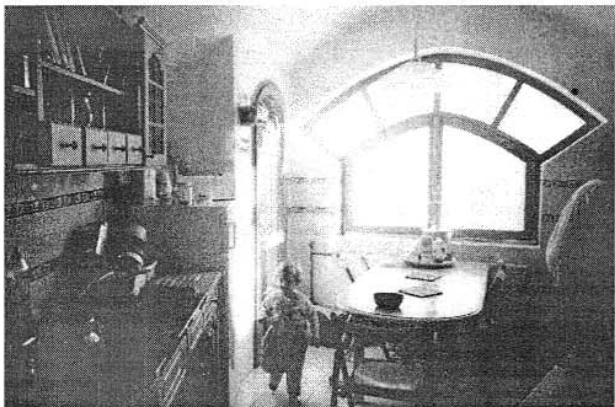
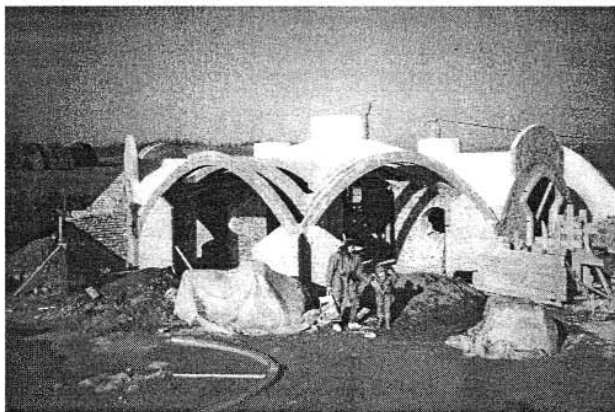

sze földterülettel. Itt alakítunk ki egy kis földtégla-gyártó üzemet gépparkkal, s építünk fel egy központi épülettel nyolc kis apartman lakást. A munkálatok a srácoknak rendszeres, hosszú távú munkát biztosítanak, az első épületek pedig referenciaként szolgálnak majd e technológia elterjedéséhez, amely azután a földtégla építőanyag megrendeléseivel élteti az üzemet. Így az alapítvány hosszú távon 20-40 túlkoros, esetleg már családós, az Intézetből kikerülő, többszörösen hátrányos helyzetű fiúnak tud munkalehetőséget (védett munkahely), az apartman-házakban pedig lakhelyet (egy házban négy-öt srác vagy egy család) biztosítani. Arról nem is szólva, hogy a leendő életforma – önálló háztartás vezetése, fizetés, lakbér, rezsiköltségek – jobban közelít a hétköznapi valósághoz, mint az intézeti elhelyezés. Mindez persze tőlük még távol áll (hisz az élet inkább Hatvanban van), de az Intézetből kikerülve, munkahely, lakás, jelentősebb anyagiak nélkül rögtön fordul a kocka...

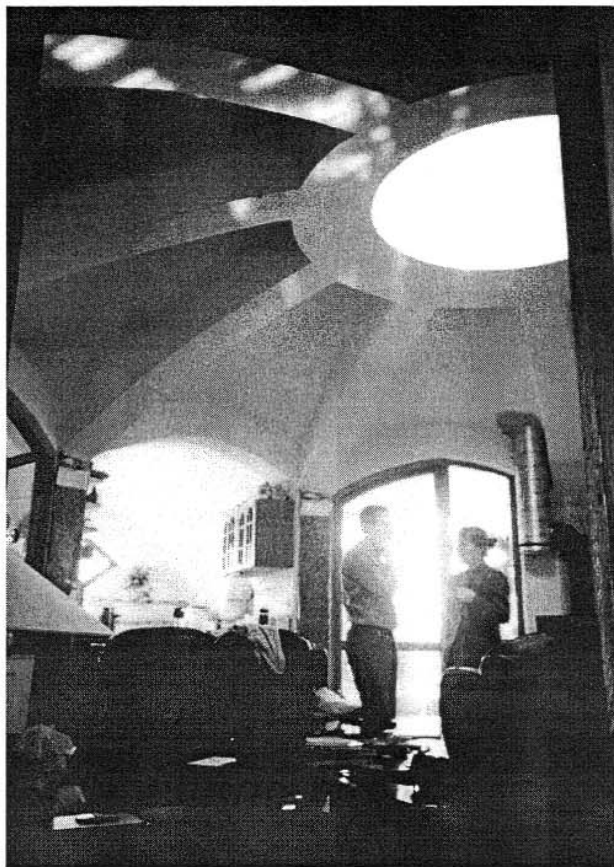
Utólag kiderült: jó nagy fába vágtuk a fejszénket. Időnk és energiánk jó része az évekig elhúzódo előkészületi munkákba folyt bele. Anyagi helyzetünk sem kényeztetett – kényeztet – el bennünket. Sok pályázat megalkotása vana hátunk mögött. A siker nem maardt mindig el; a Heves Megyei Önkormányzat, a Népjóléti Minisztérium, a Jóléti Szolgálat Alapítvány/Phare Program, az Országos Munkaerőpiaci Bizottság nagyobb összegekkel támogatta célkitűzéseinket.

Így – még ha kívülről szemlélve döcögösen is – sokmindent elértünk. Megteremtettük a földtégla-gyártás üzemi feltételeit. Van elektromos hálózat, géppark, zsálpark, gyártószín, tároló terület, s persze ÉMI-engedély is. Ma már a központi épület és az első apartman-ház befefező munkálatai

Gyűrűs, dongaboltozatos szerkezetű családi ház, Máriahalom

folynak, további négy épület pedig szerkezetkész. A fiúk ezen a nyáron teljes egészében eladásra termelték a föld-téglát. Megindulta mobil zsalupark bérlése is. Mindez mutatja, hogy mára már több helyen folyik az általunk BIOECO-módszernek elkeresztelt építkezés. Az érdeklődés igen nagy; az ország távoli csücskeiből, vagy akár külföldről is jönnek látogatók, mind a szociális programra, mind pedig az építészeti vonatkozásokra kíváncsian. A magánszemélyek, szakemberek mellett gyakran megfordulnak nálunk a média képviselői is.

A mágnes feltöltődött, s egyre inkább vonzza az új utakat keresőket. Olyannyira, hogy tervezői kapacitásunk egyszerre szűkös lett.

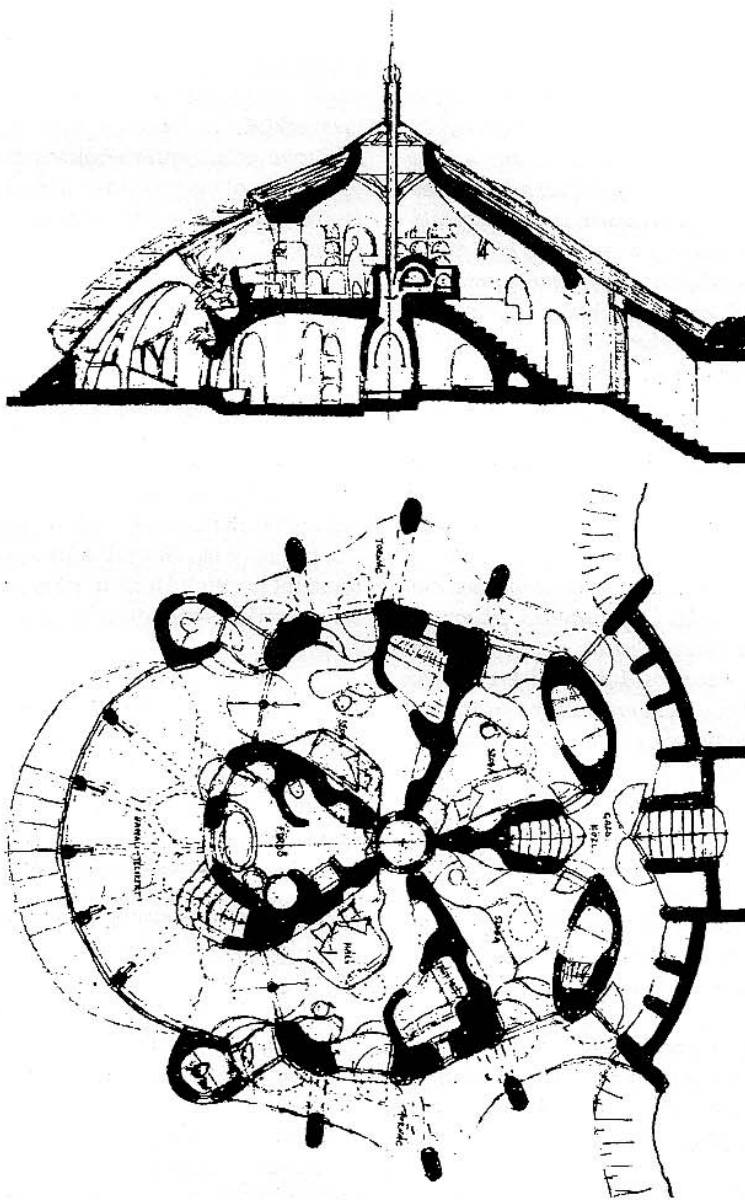
Az idea, mely azóta konkrét, megvalósulás előtt álló tervvé nőtt ki magát, a következő: A ház – természetesen – több-kupolás, de fahusángvázas, szalmás sárból tapasztott szerkezetű. Formálásához így nem kell zsaluzat, kialakítása pedig jóval szabadabb, organikusabb lehet. Függőleges falai alul annyira megvastagodnak, hogy alapozásnak a régi házaknál általános döngölés elegendő. Vízszigetelést a kívül mészhabarcba, belül sárba (nedvességutánpótlás) rakott kő kezdősor lábazat ad. Az elkészülti szerkezetre olajos impregnálás után jó vastag rozsszalma-zsúpfedés kerül. Alaprajzi elrendezését az egy tűz-központúság jellemzi: a helyiségek a nagy kemencét fogják körül. A déli oldalon télikert-nappali, a keleti és nyugati oldalon kő támoszlopos tornác, az északin gazdasági folyosó és pince kapcsolódik hozzájuk. A lakókonyha emelt szintre helyezésével sikerült a közlekedési, szerkezeti problémákat is egy csapásra megoldani. A szobák fölülvilágító, *égi ablak-szem* kürtőjéhez a konyhaablakok simulnak körkörös bevilágítást adva. A kémény körül, középen kinyílik az égbolt. A hőmérsékletet a télikert nagy, kétrétegű üvegfelülete előtti, szalmából font, belülről mozgatható lamellái teszik nagyon kedvezővé. Ha rásimulnak az

üvegre, a falazattal egyenértékű lesz a hőszigetelés (téli éjszák, nyári nappalok), míg kinyitva szinte akadály nélkül zúdulhatnak be a napsugarak. Itt már a gépészet is egészen más. A fűtés természetesen nem kunszt; a fürdőből rakott kemence közvetlenül fűti a helyiségeket, sőt az üveglakokon át az égő tűz varázsa is minden szobába eljut. Fölül a konyha főző-része, s a kemence külön rakható, szabályozható. A melegvizet a télikert előtt, alul elhelyezett, házi készítésű napkollektorok állítják elő, ha süt a nap, az étkező galéria

mellett – tehát fölül – lévő, vagy 400 literes hőszigetelt tartály aztán sok napig képes tárolni azt. A rendszer egyszerű – közvetlenül a használati víz melegszik; – nem igényel külön gépészetet, hisz a keringést a napsugárzás hatására felmelegedő, s így kisebb fajsúlyú víz magától indítja és szabályozza. Hosszú naphiá-nyos és téli időszakban a kemencében (például a rostélyban) lévő vizes csőkégy kezd a tűz melegtől hasonlóan mű-ködni. A két rendszer kiegészíti egymást;

mikor a Nap hője már nem elegendő, úgyis fűteni kell. A tartálytól kis távolságra lévő két vízvételi pont – konyha és fürdő – lehetővé teszi a túlnyomás nélküli, így valóban könnyen és olcsón elkészíthető melegvizes rendszer megvalósítását. Az elektromos hálózathoz is csak néhány méter marad. A tűzközpontúsággal nagyon rövid szakaszon – fölülről – a konyhából minden helyiségbe egy-egy dugalj helyezhető. A világítást ugyanis teljesen másként oldjuk meg. Egy házban általában úgysem kell több égő lámpa, mint ahány személy van jelen. Tehát szűrőketkor a család tagjai kiveszik a *tőlőál-lomásról* az akkumulátoros, energiatakarékos *fáklyáikat*, s ezeket viszik mindenhová magukkal (a természetes életmód jelentősen csökkenti a mesterséges világítás igényeit). Így csak *fáklyatartók* kellene, a gardrobban, az asztalnál, az olvasósarokban, a toalettben stb. A szennyvíz tisztítása itt is nádtéres tisztítóval és komposzttoa-

lettel oldható meg. Utóbbi nem folytonos üzemű, így kettő is van belőle. Amíg az egyik megtelik, a másikban lezajlik a komposztálódás; lehet hát cserélni. A bútorok jó része a falakból nő ki, vagy azokba mélyed bele. Az ágypadkák, az éjjelszekrények, a tárolófülkék, a gardrob, a konyhaszekrény, az étkező-ülőpadka tapasztott, meszelt vagy téglával burkolt, a lakókonyhába vezető lépcsők is. S csak néhány mozgatható bútor, vagy bútor-rész marad, amelyeket fából, vesszőből érdemes elkészíteni.

Hegedüs Zsolt

LÍCEUMOT ÉPÍTÜNK

... azok, akik a század utolsó harmadában a michaeli iskolában állnak, az erők örvényébe kerülnek. Steiner ezt hírül adja ... le kell merülnünk az erők örvényébe, az ahrimani erőkbe, a luciferi erőkbe és a krisztusi fény-erőkbe. Meg kell találnunk az utat az örvényen keresztül. Hol van a segítség?

Segítünk Michaelnek az Ahriman elleni harcban azáltal, hogy szellemtudományt tanulunk... Ez az első lépés: tanulmányozni a világot, érdeklődéssel fordulni a világ felé. Michael szellemi szemléletet kíván, amely minden embernek egyformán a javára válik. Az olyan szellemi szemlélet, amely csak kis embercsoportot érint, nem kívánatos. Így tehát ki kell mennünk a világba, hogy azt megismerjük. Csoportokat kell felépítenünk, amelyeknek konkrét feladatuk van a csoporton kívül. Olyan tetteket kell végrehajtanunk, amelyek szükségszerűen nem a régi karmánkból erednek, hanem olyanokat, amelyeket nem kell cselekednünk; szabad tetteket.

Sok tettet a régi karmánkból eredően kell cselekednünk. De ebbe a világba olyan dolgokat is bele kell vinnünk, amelyek nem szükségszerűek, nem a régi karmánk. Ezek szabad tettek a jövő számára.

Bátornak kell lennünk, és szellemi intuícióból kell cselekednünk... Ha várunk a tudás biztonságára, akkor egy ujjunkat se mozdítsuk. A helyzeteket az intuícióból kell megoldanunk... Szellemi bizonyosságból cselekszünk. Ez helyes. Amikor cselekszünk, szellemi erők realitásában élünk, és azután látjuk, hogy helyes volt-e vagy sem. A tudás később jön...

Hogy ellen tudjunk állni Ahrimannak és erőinek, egymásban bízó, egymást segítő és egymásért helytálló embercsoportokban kell dolgoznunk... Iskolákat kell alapítanunk. Folytatnunk kell a dolgokat, amelyek már elkezdődtek... A Nap világának apró tájait kell megépítenünk... Fény áramlik Ahriman sötét barlangjába és Ahrimant elvakítja. Bizonytalanná válik. És a Föld erőivel lesz összekötve, amelyekhez tartozik.

Gondolkodásunkban fény-erőket kell keresnünk... Az éteri Krisztus csíra-erőket teremt, amelyekkel a századvég ijesztő helyzeteibe belemehetünk... De ezek a helyzetek csak azok számára lesznek fény nélküliek, akiket Ahriman megbabonázott...

CSAK DOLGOZNI KELL, A FÉNYT MEGTALÁLJUK.

(Bernard J. Lievegoed: A XXI. század küszöbén: A JÓT TENNI – részlet. Fordította: Scherak Mari)

A Mátra gyönyörű természeti környezetében – Gyöngyöstarján fölött – megalapítottuk a MÉLYVÖLGYHEGYI LÍCEUM-ot. A líceum szó régi húrokat penget; városon kívüli iskola, ahol bölcsek, filozófusok oktatnak. Arisztotelész iskolája... A vagy két évtizedet átívelő építkezéssel olyan, a szó hajdanvolt értelmében szellemi központ létrehozása a célunk, amely túlnő a benne megvalósult Waldorf-óvoda, s a

tizenkét plusz egy osztályos iskola keretein. Tudtuk, hogy nagy fába vágjuka fejszénket, hogy célunk összefogás, sok-sok áldozat és segítőtársak nélkül nem valósulhat meg. S azt is, hogy a megvalósítás a mai korban nem egyszerű.

Jó nagy tervekkel, aktivitással indultunk. Az építkezés első fázisához szükséges feltételeket azonban nem tudtuk megteremteni. Célunkat így is elértük: sok-sok saját munkával, és főként saját pénzből az erdészettől bérelt házat alakítottuk át a nyáron, s az ősz elején. Nem is akárhogyan. Waldorf-óvónők is kerültek; messziről költözött hozzánk.

Michael napján aztán a gyerekek idei búzát őröltek, majd a dagasztás-formázás után a kemencében kisültek a Mihály-cipők... Hát napra rá az óvoda megnyitotta kapuit tizenégy gyermekkel. Ők napról napra átéltek, hogy alakul, formálódik a környezetük. Tennivalónk van bőven.

A vállunkon pedig az újabb, halaszthatatlan feladat, a jövő év elkészítése: az óvoda mellett a Waldorf-iskola első osztályát is el kell indítanunk. Az eddigiekből sejtjük, mekkora áldozattal.

És ami mögötte van: először is sok tapasztalat. Az impulzus él; mi tesszük, amit tehetünk. S figyelünk, hogy mi rendeződik körénk vagy mi távolodik el tőlünk. Visszanézzve tudunk igazán tanulságokat levonni.

Úgy tűnik, a magok elültetése különösen fontos a szellemi valóság számára. Így a szép, gyors, hirtelen fejlődés helyett hosszú, nehezen kiharcolt eredmények edzésében talán szilárdabb alapokat teremtünk a jövő felé.

Hit, remény, áldozat. A határok elmosódnak. A feladat mindent követel! Munkát, pénzt (nincs már saját), és sok-sok energiát. A csoportban a példaadás erejét használva tenni.

... A századnak ebben az utolsó részében képesnek kell lennünk arra, hogy tegyük a jót. Tudhatjuk az igazat, a helyeset. De tudni a helyeset és tenni a jót, nem ugyanaz. Ami valaki számára ténylegesen igaz, nagyvonatban rossz lehet egy adott pillanatban, mert a jó mindig relatív... (B. J. Lievegoed)

NEVELÉSMŰVÉSZET címmel megjelent a Waldorf-pedagógia magyarországi művelőinek és barátainak folyóirata. Eddig két szám látott napvilágot, bennük a magyarországi Waldorf-óvodák és -iskolák tevékenységének részletes ismertetésével. Az 1996 decemberi szám közli Rudolf Steiner szabad vallásoktatási tantervét Kálmán István bevezetőjével. Ebből idézünk:

Goethe úgy gondolta, hogy akinek van vallása, annak van művészete és tudománya is; bizonyára nem a szellemileg éretlen konfesszionális dogmatizmusra gondolt. A Wilhelm Meister-ben Goethe a gyermekek számára gyakorlandó kötelességgé teszi a tisztelet három formáját: a felettünk lévő, isteni-szellemi hatalmak, a körülöttünk lévő emberek és mindazok tiszteletét, akik alattunk vannak; a természet erői és lényei iránt. Goethe szerint ez utóbbi kapcsán fejlődhet ki bennünk a legmélyebb vallásos érzés...

A steineri pedagógia értelmében azon az úton, amely az én megszületéséhez vezet, a tulajdonképpeni nevelő a vallásos szellemi élet. Ahogyan megfordítva: minden igazi pedagógia vallásos nevelés.

Faludi Erika A KISPADRÓL

Akkor most lezártál egy korszakot, és stratégiát kell kidolgozzál tíz évre – írja egy barátom, miután visszavontam álláspályázatomat a feltételek képtelensége miatt. A történet elég bonyolult, de már legalább másfél éve érzem az összegzés szükségességét; a fordulópontot. Az idei nyár több megerősítést is hozott; munkára fel, gondoljam végig, írom le, hogyan kerültem a nyolcadik kerületből indulva Drávafokra; a szakmám dzsungeléből a kertembe, a hivatal kötöttségeiből a szellemi szabadfoglalkozás kockázataiba; önkéntes feladatok vállalásához. Hogy engedheti meg magának valaki manapság – már nem fiatalon – hogy mindent másképpen gondoljon, mint illik, hogy makacsul hű legyen elképzeléséhez?

Előre kell bocsátanom, hogy amit tettem, nekem egy percig sem tűnt áldozatnak; nem éheztem és keveset fáztam; fel se ötlött bennem, hogy minek is vágtam bele – viszont óriási előnyeim származtak vállalkozásomból; mondanom sem kell, nem anyagiak. Úgy gondolom, helyesen döntöttem, és a számomra egyetlen lehetséges utat járom, köztes életformát keresve a falusi és a városi között – vagy inkább azok sémái közötti megoldást. Habár a váltás nagyon gyökeresnek tűnt, valójában nem érzem, hogy bármi is változott volna bennem; az vagyok, aki voltam, egészségesebb, nyugodtabb, derűlátóbb változatban, gyógyulófélben.

1992-ben ugyan egészen pontos stratégiát dolgoztam ki, mit akarok csinálni és hogyan, de a *miből* nem jött össze, és ez az apróság mindent átformált, miközben a *mit* és *hogyan* csak módosult, alkalmazkodott a lehetőségekhez. Most már tudom, hogy minden kudarcom szerencsémre történt; nem sikerült behatárolódnom egy átlagos térségmenedzser szerepkörébe.

Megpróbálom, ha nagy vonalakban is, de sorra venni az eseményeket. Életem városi negyvenöt évét már megírtam a Harmadik Part 1993 téli számában. Az akkori összegzés eredménye az volt, hogy egyéni, szakmai és környezeti problémák sorozata távolított el egyre jobban a fővárostól és sodort a vidék felé. Húsz évig dolgoztam településtervezőként Pest megyében; a falvak, az agglomerációs övezet tervein kívül térségi összefüggésekkel, környezeti kérdésekkel is foglalkoztam. Mindkettő új témakör volt még a nyolcvanas évek elején, és építészmérnökök nem szívesen foglalkoztak ilyesmivel, mert egyrészt nem volt se kreatív, se produktív tevékenység, másrészt mert minduntalan a politika vastag és kemény gumifalába ütköztünk.

Így visszagondolva mulatságos volt buzgalmam és meggyőződése, hogy jobbító szándékom minden akadályt legyőz; hogy a politikának is az kell, hogy jó legyen, mint az embereknek. Naivitásom vetekedett elszántsággal, és komolyan gondoltam, hogy ha megfigyelés alatt vagyok is (mint területi információk birtokában lévő tervező), a megfigyelőket megütheti a guta, mert semmi helytelen nem teszek. 1985-ben aláírtam ugyan a bős-nagygyarosi vízlépcső építése elleni tiltakozást, de környezetem ijedségén kívül

semmi sem történt. A megfigyelés 1989-ben, a vízlépcső ellen tiltakozó nyilvános és jámbor magánszámom idején már olyan látványos méreteket öltött – miután gépészmérnök férjemet is elkapta a tenniakarás – hogy még nekem is muszáj volt észrevennem.

A vízlépcső építésének leállítására irányuló akciónak kudarcot vallott: szakmai érvekkel, két tucat mérnök aláírásával megerősített levelünk ellenére a megcélzott Pest megyei képviselők is sorban felálltak a Parlamentben az emlékeztetés szavazáson. Úgy gondoltam, hogy a tőlem telhetőt megtettem; a politikai küzdelem nem az én kenyerem. Szabad kapacitásom lekötésére *A rák ellen, az emberért, a holnapért* alapítvány adott újabb ötletet ugyanis a vízlépcső ügyében is jelentős segítséget nyújtottak, miután segítségüket kértem egy Szentendrei szigeti kísérleti környezetvédelmi munka elkészítéséhez. Egy formálódó egyesület keresett alkalmas területet természetgyógyász szanatórium és ökofalu létesítésére. Mivel Pest megyében, Galgahévizen találták meg a területet, 1989 májusában én is meghívtam kaptam a későbbi Galgapharm Egyesület alakuló közgyűlésére. Az életmódváltás és egy új szemlélet gondolatát elsőként zászlajára tűző csapat munkájába olyan aktivitással vettem magam, hogy még névadó ötletgazdája is én lettem. Az egyesület családok tucatjainak ígért lakást, munkahelyet, és főleg újfajta közösséget. Három-négy olyan egyesületi tag volt csak (velem együtt), akik nem egész jövőjüket tették erre a kísérletre, hanem segítőként, tanácsadóként igyekeztek közreműködni.

A kezdeményezésről csak lassan derült ki, hogy egy-két ember önmegvalósításáról van szó. A felismerést bizonyára mértéktelen lelkesedésünk is lassította. Hosszú küzdelmek után néhányan, akik komolyan vették a *humán értékek megőrzését*, távoztunk az egyesületből, sőt egyesek repültek. Mindez 1992-ben történt, háromévi intenzív munka után. A repülők és a csendes keserűséggel távozők egyaránt sokat tanultak a történetekből, így ki-ki felkészültebben és józannabbul kezdhetné saját projektjét.

Szintén 1983-ban alakult meg régi kollégám, Kemény Bertalan kezdeményezésére a Falufejlesztési Társaság, amelynek alapító tagja lettem és együttműködésünk azóta is tart.

Bizonyára nem véletlen, hogy 1989 a szerveződések éve volt a civil szférában is, és hogy én, aki szakmai szervezeteken (ÉTE, MUT) kívül csak a szakszervezetnek voltam ideig-óráig tagja, hirtelen ennyi mindenbe keveredtem. Nem tartozni akartam valahová, hanem tenni akartam valamit; alapelveket elfogadva, de pártfegyelmet nem. Számomra már akkor sem az önmegvalósítás, hanem a segítség volt a fontos, vagyis az együttműködés. Galgapharm-beli munkám nagy csalódása és tanulsága az volt, hogy nem bizonyult elégségesnek szakmai tudásom átadása; annak elfogadtatásához a működés alapjaiig kellett leásnom, áttekintnem az egészet, és akkor kiderült, hogy az egész nem fog összeállni az összeadott részekből, mert hiányzik az *összhangzó értelem*; az elfogadás és a koordináció tudása. Ha a vezető nem tudja alkalmazni, összefogni a rész tudásokat, és csak befelé tud figyelni, akkor csak egyszereplős vállalkozásba kezdhet. Közösségi gondolatot másfajta karakterrel lehet megvalósítani.

Szerencsémre alkalmam nyílt hasonló próbálkozások megismerésére. 1990-ben – húszévi tervezői munka után – a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium újonnan szerveződő Területfejlesztési és -rendezési Főosztályára hívtak hátrányos helyzetű térségek, falvak menedzselésére. Akkor már nagyon gyötrelmessé vált az állami és tanácsi tevezővállalatok halodásával és egyben a magánberuházások megindulásával együttjáró bizonytalanság és kiszorítódás. Habár alaposan megkínlódtam köztisztviselői két évemet, sokmindent megtanulhattam, kipróbálhattam, és főleg megismerhettem a falvak gondjait, szerveződéseit; kiépíthettem új kapcsolatrendszeremet. Mindezt megint csak az élet hozta magával, semmi szándékos nem volt benne, csak igyekeztem megfelelni az elvárásoknak, és vezetett az érdeklődésem. Próbáltam beilleszkedni a közigazgatásba, de ez nem sikerült. Naivitásom nem változott, és még mindig erősebb volt bennem a jobbítás szándéka, mint a hivatalnoki fegyelem. Próbáltam akciókutatásokat kezdeményezni, a tárcán belüli szakmai blokkok együttműködését javítani, képzéseket szervezni, holott tudomásul kellett volna vennem, hogy a kötelező kormányzati feladatok megoldásáé az elsőbbség.

Sokszor tűnődtem rajta, hogy építészmémök, városépítési és -gazdasági szakmérnök létemre hogyan is jutottam ide. A pályaválasztásom, igaz, némi noszogatással, de nem kedvem ellenére történt. Pogány Frigyesnek egy előadássorozata a TIT-ben, Lucien Hervé fotókiállítását Paul Valéry idézetek kíséretében meggyőzték arról, hogy ennél szebb pálya nincs is. A nagy generációra nagy alkotások hatottak a hatvanas évek közepén. A kilencvenes évek Nyugat-Európájában, angol barátaim furcsálkodása ellenére, nem éreztem kulturális sokkot (az ő szavaikkal). Sokkot igen, de nem kulturálisat.

A Városépítés Tanszéken diplomáztam. A városépítés vonzott áttekintési lehetőségével; azzal, hogy a részletek kidolgozását másokra hagyhatom. A területi kérdéseken belül is egyre távolabb kerültem a részletes tervektől, az *építési* szemlélettől; mindig az integrációra törekedtem, a szakterületek, szakmák alkotó együttműködésére. A vezető építésztervezőkben sokszor annyira túlteng az önmegvalósítás vágya, hogy képtelenek érdemben együttműködni az éppen ezért többnyire sértett társtervezőkkel. A MÉSZ-be nem léptem be, mert nem éreztem magam művésznek, inkább kiközösítettnek az öntudatos művészek közül. Igazi szakmai közösségre Vidor Ferenc interdiszciplinárisnak vallott III. Urbanisztikai Tanfolyamán találtam 1980-ban.

Mindenesetre bennem sem voltak gátlások a mások, esetemben egy település vagy térség ügyeibe való beavatkozást illetően. Igaz, folyamatosan akartam tisztázni tervezői felelősségemet, de nem azért, amit terveztem, hanem amit az akkori tanácsoknak jóváhagyás címén joguk volt módosítani; szakmai képtelenségekkel eltorzítani.

Aztán 1991 júliusában eljutottam az angliai Schumacher College-ba, ahol egy ötletes építészeti és design tanfolyam egyetlen magyar résztvevője voltam. A College az év januárjában kezdte meg működését, és elsőévi, többnyire alternatív tanokkal foglalkozó kurzusainak szinte mindegyikén volt magyar résztvevő az Ariadne Gaia Alapítvány szervezésének köszönhetően. Sok szempontból alapvető, sorsfor-

dító volt ez az öt hét, és többek közt akkor szembesültem tisztán a beavatkozás kérdéseivel is. Még sosem fordult addig velem elő, hogy ennyire kilépjek környezetemből és ettől sok összefüggés egészen más megvilágításba került, új jelentést kapott. A nyelvi nehézségeim is segítettek abban, hogy a szívemmel lássak jól, hogy megértsem a nyelvet, a beszéd nemcsak feltár, de sokmindent el is fed.

Építészek, designerek, művészek voltunk együtt, mintegy huszonötén, minden korosztályból, tizenegy országból, minden földrészről. Egyesekben tombolt a kreativitás, mások, főleg az idősebb korosztály már óvatosabban lavírozott a szakmai és etikai kérdések között. A háttérrel Devon megye hullámozó dombjai és egy XIV. századi kastély adták. Egy gótikus templom közelében éltünk, ahol a kőfalak erővonalakat jelölnek, és ezek metszéspontjába épültek a kultikus helyek egy mindmáig különös érzékenységgel és szellemiséggel teli térségben. A kastélyt park és gazdaság vette körül, és mi még ösztönzést is kaptunk, hogy kis csoportokba szerveződve alkossunk bármit; területet, anyagot, segítséget kaptunk hozzá.

Ott tudtam először megfogalmazni, hogy nem szeretnék beavatkozni ebbe a harmóniába. Először csak azon aggódtam, hogy az utánunk jövő csoportok beletűnik majd a műveinkbe, és esetleg ők másképpen alakítanák a környezetüket, de mi már kialakítottuk, mi vagyunk az építészek, nekünk jogunk van hozzá. Egy filozófus, zenész vagy közgazdász csoport örüljön neki. Elvesszük tőlük a lehetőséget, hogy ők is letehessek névjegyüket a kastélykertben. Akkor az az ötletem támadt, hogy csináljunk egy egyszerű fakaput – a székelkapu egyszerűsített mását – amelyre minden utánunk jövő kurzus, esetleg minden nemzet rávéshetné fontos mondandóját vagy motívumait. Így kettévált a hallgatóság; a *kreatívok* egy öreg fára építendő fahajlékot terveztek, azt meg is valósították, a mi csoportunk pedig a székelkaputól visszafelé indulva fejlesztette elképzeléseit a minél kisebb és múlandóbb dolgok felé. Napóra, vízen úszó pici szélkerék és más ötletek után a társaság eljutott addig az elhatározásig, hogy a konyhába készítenek egy kis meditációs oltárt. A tanfolyam ugyanis önálló volt, és így minden munkacsoport egy héten egyszer a többieknek főzött. A munkát a konyhában rövid meditációval kezdtük, és ez az elmélyedésre és felkészülésre szánt néhány perc addig az acél konyhapult körül telt. Az oltár elkészült; nagyon szép és mértéktartó lett (1995-ben egy magyar résztvevő már nem találta ott), de én már a tervezésben sem vettem részt, mert addigra belegabalyodtam saját szakmai kérdéseimbe, amit nem éreztem pótcselekvésnek. Így az én alkotásom végül egy tanulmány lett, amit a téma iránt érdeklődők az ötödik héten megkaptak.

Így vonultam ki végérvényesen az alkotók közül, és most, mióta ezer öles kertem van, kezdek megtanulni pihenni, ölbetett kézzel nézelődni. Valószínű, hogy ez a korral is jár, akkor viszont csak rám érvényes, mert kortársaim egyre gyorsabban pörögnek, rohannak. Most valóságosabbaknak érzem a cselekedeteimet; a beavatkozásaim személyesek és kicsik.

Habár az *ember-ség* már jónéhány évvel ezelőtt győzelmet aratott bennem a *szakember-ség* fölött, állandó konfliktusban vagyok saját magammal, mert az emberségem azt kívánja, hogy a szakmámat megfelelően képviseljem.

Ez így elég bonyolult hangzik, de arról van szó, hogy az építészet is, a területi tervezés is elveszti kompetenciáját és meghatározó jellegét a falvakban, ahol mégiscsak a természeti környezet dominál, s a környezet- és területgazdálkodásnak óriási jelentősége lenne. A jó környezetgazdálkodás pedig a józan paraszti ész szerint működne megfelelően, amit manapság úgy mondunk, hogy *a Földet unokáinktól kaptunk kölcsön*. Egy épeszű gazdálkodó nem teszi tönkre a környezetét sem fizikailag, sem esztétikailag. A baj csak az, hogy már szinte senki sem épeszű; az értéket a felzárkózás jelenti, nem az értékőrzés. A falvak sokszor városi mintákat és fogyasztói szokásokat követnek, ráadásul ki vannak szolgáltatva a *szakértőknek* is, akik szerint például egy parasztház eredeti funkciójában nem újítható fel, mert ez nem fér össze az OÉSZ-szel. A városi ember sem mer igazán visszakérdezni a szakértőtől; a falusi még annyira sem.

Egyre több bennem a gatlás, hogy beleszóljak egy közösség, egy település életébe, vagy akár a barátaiméba is. Kérdezni, maghallgatni, ötleteket adni, kapcsolatokat fejleszteni; mindezt szívesen teszem. Négy falusi évem tapasztalatai szerint pedig csak egy dolog működőképes minden itteni próbálkozásom közül: a mintaadás. A kertből a többéves szemét összegyűjtése, a félig romos ház felújítása, díszének megőrzése, a gyógynövények használata gyógyszerek helyett, rácsudálkozás egy csuhéból font székre és hasonlók. A nyitottság, a vendégek jövése-menése is érdeklődéssé változtatja előbb-utóbb a gyanakvást.

Nehezen érthető meg mindkét oldalról a város és a falu egymásrautaltsága. A szakadékok kétségtelenül a szakértők is mélyítik, mert minden szabályozás városi szabályozás, még ha elsősorban a falut érinti is. Városban eszelik ki és nem az életből lesik el az információkat, hanem a statisztikákból. Ez a felismerés is elvette a kedvemet a szakmámtól, a *rendezés-től*. A rendteremtés mindnyájunk dolga, mindnyájunk felelősége. Ha szakértőként megszólalok, erről próbálok beszélni. Itt helyben mi vagyunk a felelősök, hogy a szakértők munkáját beleillesszük az *összehangzó értelembé*. Merjük feltenni a józan paraszti ész egyszerű, lényeges kérdéseit, és ne ijedjünk meg a válaszoktól.

Tehát végérvényesen kialakult bennem a *segítői* feladatok vállalása, csak még azt nem tudtam, miben és hogyan tudok segíteni; hogyan illeszthető a segítség-facilitálás a szakmához, addigi tapasztalataimhoz.

A College-ből való hazatértem után csordultig voltam a megéltek átadásának vágyával és tenniakarással. Leírtam (nyolcvan oldalon) a tapasztalataimat; fordítottam egy új eszmekör cikkeiből. A néhány sokszorosított példány kézzel kézre járt; sokan merítették ezekből az írásokból. A cikkeknek nem az újdonságuk volt a meglepő, hanem inkább egyszerű, átlátható nyilvánvalóságuk, hogy amit mindig is gondoltam, éreztem, az kimondható, rendszerezhető egészet alkot. Persze a válogatás az én feladatom volt, de a bőséges választékból, a *Resurgence* cikkeiből elegendőt találtam, hogy az általam elfogadható *New Age*-gondolatok kirajzolódjanak. Nem szerettem a címkézést, de nem találok jobb elnevezést, mint ezt a sokat szidott Új Korszakot.

A College szemlélete, légköre, közössége; az új barátokkal fenntartott kapcsolat arra inspirált, hogy a Falufejlesztési Társaság második, Dél-dunántúli települési animátorképző

tanfolyamán háziasszonyi szerepkört vállaljak. Valami háttér gondoskodás-szerű dologra gondoltam, de ez elég sutára sikerült. Viszont részvételem eredményeként egy új, immár regionális kapcsolatrendszerbe kerültem.

Félévnyi lázas útkeresés és tanácstalanság közben ért az Ormánság Alapítvány vezetőjének, Lantos Tamásnak a telefonja; Drávafokon a Schumacher College mintájára térségi képzési és szellemi központot hoz létre. Ez az egyszerű közlés egy hét alatt (de lehet, hogy egy perc alatt) érlelte meg bennem az elhatározást: ott a helyem, oda kell költözöm.

Az animátorképzés folyamatát a Gulyás-testvérek videón dokumentálták. Néhány héttel a döntésem előtt mondtam nekik lelkesen és elszántan, hogy én a fővárosban építem a hidakat a centrum és a periféria között; ez a vállalt feladatom. És a februári találkozóra már úgy készültem, hogy utána megnézzük Drávafokot; lássam, hogy ezután hol fogok élni. Ez annyira természetes és nyilvánvaló volt, hogy még szégyellni is elfelejtettem magam következetlenségemért.

Az első települési együttműködésnek, a cserhátinak remek szakemberei voltak. Az Ormánságban azonban még se együttműködés, se szakember nem volt ebben a témában, így hát racionális megfontolások helyett újból elragadt a segítő szándék; azt gondoltam, hogy itt sokat tudnék tenni. Döntöttem: költözöm anélkül, hogy a segítőknél vagy a kiszemelt együttműködőknél ehhez a beleegyezésért kértem volna.

A férjem rábólintott; akkor még nem sejtettük, hogy valójában mire is. Másfél évre terveztük azt az időt, amíg ő Pesten kivárja az én meggyökeresedésemet, hogy ne egyszerre adjuk fel biztonságot jelentő munkahelyünket. A tervünk az volt, hogy Drávafokon bérelek valami kis zugot, ott a KTM kutatójaként kiépítem későbbi szerepkörömet (mert addigra nyilvánvaló lesz, hogy nekem fontos feladatom van); veszünk olcsón egy házat, hiszen egy halmozottan hátrányos helyzetű térségben minden sokkal olcsóbb, és megépítjük a fészünköt. A pesti, műszakilag osztatlan, egyszobás házrészünk lesz a fővárosi bázis, mivel a hídépítés nem szünetelhet, és egy hídhöz két hídfőállás kell, főleg, ha 280 km a feszítávolság.

A minisztériumi pályázatomban persze csak másfél éves kutatásra szólt, de a KTM nem tartotta *kormányzati feladatnak*, hogy a Területfejlesztési Alapból támogatott térségek valós helyzetét és igényeit megismerje, és sem főállásban, sem fizetés nélküli szabadság keretében nem támogatta az ötletemet, sőt volt olyan kolléga is, aki egyenesen *pártállami csökevénynek* tartotta a szándékomból, azt minősítve felülről való irányításnak. A helyszínen az itteniek gyanakvása részben alátámasztotta ezt a képtelenné tűnő véleményt. Lépe sem annyira különös és rendkívüli volt, hogy senki nem hitt a szavaimnak; mindenki mögöttes sandaságokat keresett, *valódi* mozgatórugót. Talán azért, mert a hangoztatott kötődés ellenére legtöbbször elmenekülnének, ha erre lehetőségek adódna.

A KTM elzárkózása nem riasztott el; felmondtam munkaviszonyomat, és az Ormánság Alapítvány keretében egy másfél éves, kétállásos térségmenedzseri projekttel pályáztuk meg a Területfejlesztési Alapot, amelynek 1992-ben először egy 50 millió forintos keretösszege volt elkülönítve térségi tervezésre. November végén járt le a felmondási

időm, s az utolsó napon közölték velem, hogy mivel közös megegyezéssel, de saját kezdeményezésemre lépek ki a munkahelyemről, negyed évig nem jár munkanélküli támogatás.

Akkor már hónapok óta folyamatosan költözködtünk; egy rozszant Skodával fuvaroztuk a pesti háztartás nélkülözhető darabjait és a rokonok kiselejtezett bútorait egy kibérelt szolgálati lakásba. Vállalkozásomnak közben lelkes támogatója akadt; az Ybl Miklós Főiskola Sellye környékére egy nyári gyakorlatot szervezett, amelynek egy részében és a kapcsolattartásban én is részt vettem, augusztus végén pedig a *Fii Cu Noi* beás cigány egyesület ötnapos vezetőképző tanfolyamának lehettem a vezetője. Az akkor még újdonságnak számító képzést az animátorképzés egyik résztvevője kezdeményezte, és ehhez kérte a Falufejlesztési Társaság segítségét. Ősszel, még mint a KTM munkatársa, Ormánság-projektemmel részt vettem egy dán környezeti menedzserképzésen.

Ezek után decemberben, immár bejelentett, állandó drávafoki lakosként (az sem mellékes, hogy egy pici falut, vagy egy hetvenezres területet támogatok az adómmal) úgy gondoltam, hogy nem a Sellyei Munkaügyi Kirendeltség a legfontosabb hely, ahova el kell látogatnom. Mire januárban felvilágosítottak, hogy akkor is regisztráltatnom kell magam, ha nem kapok támogatást, és kiderült, hogy az ilyen renitensek büntetését fél évre emelték, s még az utolsó évben ledolgozott munkaidőből is vesztettem, ami csökkentette a segélyezési időt. Így is szép összeget, 14.000 forintot kaptam tizenegy hónapig. A bolti dolgozók ennek a felét keresték, kemény munkával. Fontos volt, hogy ezt is megtapasztaljam: havonta járni a kirendeltségre, lepecsételtetni a kék könyvecskét – hasonlóan a rendőri felügyelethez, miközben az embernek semmi más jövedelme nem lehet: nem publikálhat, nem adhatja bérbe az ingatlanát, nem fogadhat el semmilyen megbízást, nem folytathat kiegészítő tevékenységet (pl. falusi turizmus), nem mehet napszámba, nem, nem, nem...

A TEFA-támogatást nem nyertük el, így az Ormánság Alapítvány számára nemhogy érdektelenné, de egyenesen teherre vált a jelenlétem, habár nem vártam tőlük segítséget, ők viszont elvárták volna, hogy az addigiaknál intenzívebben és céljaiknak megfelelően önkéntes munkát végezzek. Nekem egyrészt gondolkodnom kellett a hogyan továbbról, másrészt igényt tartottam arra, hogy megválaszthassam az önkéntes munka tárgyát. De ez már maga a történet; itt létem legkényesebb központi kérdése – az együttműködés képessége és képtelensége.

Átalakult és kibővült körülöttem a baráti védőháló, de szert tettem új ellenségekre is. Amikor rájöttem, hogy milyen szívósan és változatos eszközökkel próbálják megakadályozni itteni meggyökeresedésemet, lehetetlenné tenni a számomra feladatot jelentő együttműködések létrejöttét, akkor meglepő módon azt éreztem, hogy vagyok valaki. Ha egy senki lennék (vagy ha csak bíznának a jószándékomban), nem félténék tőlem vélt hatalmukat, szakmai eredményeiket, és elsősorban a szűkös pénzforrásokból nekik jutó, nem kis hányadot.

De hát itt vannak a csodák, amelyek kárpótolnak a nem kis kellemetlenségekért. Elképesztő véletlenekről, különös

egyezésekről, találkozásokról, dolgok szinkronitásáról, ráérzésekről. Álmokról van szó. És persze kisebb-nagyobb kudarcokról is. Csodák és balsikerek feldolgozóhelye első sorban a *Balek-klub*, a barátaim, rendszeres tanácsadóim. Velük négy-öt hetente találkozom; a folyamatos kontrollt férjem és közelebbi környezetem biztosítja. Mivel a férjem még mindig Pesten keresi a kényerünket, telefonon tartjuk a kapcsolatot, de kiváló a távérzékelő képessége, és életem szereplőinek nagy részét személyesen is ismeri.

Szeretem ezt az életet minden gondjával, bajával együtt – mostanában már szeretem ezt az életet. Teszem, amit tennem kell, és amit lehet. Állandó dilemmám, hogy a sok teendő és a kert mellett hogy lehessen minél többet telefonközelben. Igyekszem mindig készen fogadni a váratlan feladatokat, látogatókat, lehetőségeket. Ebben a faluban talán én vagyok az egyetlen, akinek *van ideje*. Ez azt is jelenti, hogy igen távol állok a tökéletes háziasszonytól, nem csinállok nagy ügyet abból, ha másfél éve nem pucoltam ablakot, és a kertészkedést is hobbinak kell tekintenem. Befőzési szezonban lehetőleg nem vállalom háromhetes távollétet, de ha kell, tudomásul veszem, hogy valakit meg kell kérjek a baracklekvár befőzésére, és az örökké úton lévő szerviz-mémők férjemet a szállítási és szervezési feladatok ellátására. Örülök, ha saját gyűjtésű és szárítású gyógynövényekkel, saját gyümölcscsel, zöldséggel lephetem meg a családot, a barátokat, de ha semmi nem jut éppen a vendégnek, nem sülyvedek el szégyenemben.

Fantasztikus élmény, hogy „nem dolgozom”; nincs külső teljesítési kényszer, főnök, munkaandorban szenvedő kolléga – persze határidő, számonkérés, elvárás (okkal vagy ok nélkül) van, még hozzá nem is kevés, de fogjuk fel mindezt pozitívan. Egy különleges angol társasjáték jóvoltából védőangyalommá szegődött az Inspiráció, tehát fokozottan figyelek a helyes légzésre és a sugallatokra.

Élvezem a fizikai és szellemi munka váltakozását; hogy gyakran tapasztalhatom, mit jelent az *arcom verejtékével*. Örülök, hogy önmagamban már felépültek a hidak, amelyeknek építésére a környezetemben törekszem; hogy a falu és a város egységét legalább önmagamban demonstrálhatom, s ezzel segítséget nyújthatok néhány útkeresőnek.

Pénz és hatalom nélkül mit sem érnek a szép szándékok. A pénz közelébe kell férkőzni, meg kell szerezni a hatalmat, ha politikai értelemben nincs is gusztusom hozzá, de legalább szakmai, tudományos vonalon, és belülről kell jobba tenni, a jó célra fordítani az eszközöket. Ezt mostanában gyakran hallom, különböző konkrét javaslatok kíséretében. Bele kellene vetnem magam a harcba?

Hát nem. Szerencsémre van olyan barátom, aki velem együtt úgy gondolja, hogy nyugodtan szétoszthatom mindenemet, attól nekem nem lesz kevesebb, habár ehhez egy kicsit sajátosan kell értelmezni az igényeinket. De mindenki nagyon jól érzi itt magát olyan bútorok, eszközök között, amelyek közül csak a karosszékem és az írógép fiatalabb tizenöt évesnél. Ehhez hozzá kell tennem, hogy a többi sem műkincs, hanem fölöslegessé vált, kiselejtezett berendezés.

Nagy energiákat fordítok arra, hogy mindent a lehető legmegfelelőbb módon célba juttassak, akár a padláson talált, még használható limlom, könyv vagy termés, használt ruha a fölösleges. Ez akkor öröm, ha értékékként tudjuk kezelni a

dolgokat; ha felismerjük hasznosíthatóságukat – talán egy kis kihátrálás a fogyasztói társadalomból. Drávafokon a vöröskeresztes akciókon húsz forintért adnak minden ruhadarabot. A megmaradt ruhákat még egy-két helyre elszállítják, aztán ami végképp senkinek se kell, elégetik. Egy-egy ruhában a gomb, a cipzár többet ér húsz forintnál, de mégse hasznosul, mert nem jut el a megfelelő helyre. Két ilyen húszforintos pulóver anyagából készítettem egy mellényt, amelynek az anyagára ezer forint fölött lett volna. Hihetetlen, hogy szintén negyven forintból ruha és kabát is kitelik. Szinte én is tudathasadást kapok ettől az elképesztő értékzavartól, amikor a boltokban ezerszeresek az árak.

Az értékkel sok baj van. Vagy a megzavarodott értékrenddel. Élnek itt bölcs öregek és ügyes fiatalok, de vannak olyan idős emberek is, akik a gyümölcsfa metszéséhez még alapfokon sem értenek – ahhoz már értelem is kell, nemcsak fizikai erő. Sajnos sok az olyan ember, akinek egész életében megmondták, hogy mit tegyen, és nem jutott ideje, ereje, igénye arra, hogy gondolkodjon bámiről is, hogy odafigyeljen a saját boldogulására. Az örökös erős fizikai igénybevétel és a szabadság, az önálló cselekvés lehetőségének teljes hiánya megbénítja a gondolatot, gúzsba köti a szellemet és lehetetlenné teszi a fejlődést. Álmaim embertípusával nemrégiben egy anekdotában találkoztam. A század elején városi urak látogatnak falura. A határban, hátát egy fának vetve nagybajuszú, szikár ember ül a földön és olvas, a tehenek körülötte legelnek. Meglepő a látvány; az urak megkérdezik: *Mit olvas, bátyám?* – *Tacitust.* Az urak hitetlenkedve összenéznek, majd az egyik elkéri a könyvet. Valóban Tacitus, latinul. Az ember ugyanis a falu lelkésze, ő legelteti a teheneit.

Ahol nagyok a gondok, ott manapság is leginkább a *szellem napvilága* hiányzik; nem a pénz és a hatalom. Ha jól belegondolunk, e két utóbbi csak bajokat szül. Irigységet, bűnözést, pazarlást, viszályt. Mégis időnként elábrándozik az ember, hogy ha hatalma lenne, mennyi jót cselekedhetne, nem szédítené meg a hatalom. Ez persze meglehet, de a hatalom felelősséggel is jár, és ezt el kell tudni viselni. Nekem már néhány beosztott is sok volt; a saját felelősségemet is nehezen viselem, és ez tart vissza a több feladat vállalásától. A Kentucky államban élő Wendell Berry – farmer, esszéíró, költő, egyetemi tanár, vagyis álmaim embere – erről a következőt írja: *A munka helyes léptéke ad erőt a szeretetnek. Amikor valaki többet dolgozik annál, mint amennyi területet szeretettel meg tud művelni, és amennyi állattal együtt tud működni, az elkerülhetetlen eredmény a leépülés. Egy megfelelő helyi kultúra tartja meg a munkát emberléptékűnek. Tehát az előttünk álló kérdés különösen nehéz: hogy hozzhatjuk helyre, vagy hogy hozzhatjuk létre azt a helyi kultúrát, amely képes megőrizni a világ általunk használt részét. Itt most arról a tudásról beszélünk, amely a szeretet, a ragaszkodás velejárója; amely a szeretetlennek elérhetetlen, és elérhetetlen bárkinek, aki információról beszél.*

Jól látom mindnyájunk felelősségét, és talán feladatom lényege is ebben rejlik: minél több embert ráébresszek a felelősségére és segítek megoldani a feladatait. Ehhez a mindennapok nem várt megoldásokat hoznak. A vándorköszörűssel például jól el lehet beszélgetni. Munkánélküli gépésztechnikus három gyerekkel, s most kényszerből magagyártotta villanyköszörűjével Somogy és Baranya

falvaiban élezi a szerszámokat, hozza-viszi a híreket. A vonaton is érdekes emberekre bukkanok olykor, habár nem vagyok ismerkedős fajta.

Jól sikerült a választásom akkor is, amikor az Ormánság Alapítvány organikus gazdaságának és képzési központjának otthont adó Drávafokot választottam lakhelyemül. Habár a falu még mindig nem fogadta el a Pestről irányított Alapítványt, nagy az „alternatív idegenforgalom”; önkéntesek, érdeklődők, diákok, külföldi csoportok gyakran bukkannak fel, és általában nem mulasztják el a csodabogárszemlélt sem – nálam.

1992-ben az mozdított el Budapestről, hogy ez volt az egyetlen vállalkozás, amelyik nem mesterséges közösséget akart létrehozni, hanem a meglévő, halmozott hátrányok között élő falvakat próbálta átvezetni egy olyan önfenntartásra, amely a környezetét nem zsákmányolja ki, hanem a hagyományok, az adottságok és a környezetgazdálkodás új ismereteinek alkalmazásával a *fenntartható fejlődés* gyakorlatát szeretné kikísérletezni; mindezt a Schumacher College módszereit is felhasználó képzési rendszer segítségével.

Sok energia, sok pénz és sok emberi kapcsolat vált már áldozatává ennek az élő kísérletnek, amelynek meghirdetett céljai még mindig követendőek számomra, habár három-évnnyi galgapharmos tapasztalataim után itt is sok torzulást kellett megtapasztalnom. Még mindig reménykedem, hogy emberi képességeink, belátásunk, toleranciánk fejlődik annyit, hogy részfeladatokra bontva megvalósulhassanak bizonyos eredmények. A kudarcok ugyanis mindannyiunk kudarcai, nemcsak az Alapítványéi.

Az organikus gazdálkodás gyakorlata és tanítása, a táji értékek megőrzése, a természet rehabilitálása, a hagyományos művelési formák visszahonosítása, az önellátás és egyben az autonómia növelése mindnyájunk érdeke. Az átgondolt programhoz annak idején én a térségi együttműködés gondolatát tettem hozzá. Kezdő lépéseknek is, mint általában alapvető feladatnak a képzéseket, az ismeretterjesztést, a szemléletformálást képzeltem el.

Drávafok polgármestere volt programjaink és közös gondolkodásunk legfőbb támogatója, mert ezzel saját települése boldogulását vélte elősegíteni. Mi csak magánkudarcainkon tépelődhettünk; a balhét ő vitte el. A falu gyanakodott, hogy neki mi haszna van az idegenekből, és az idegeknéknek mi hasznuk van az önkormányzat költségvetéséből. Én is megkaptam a magamét például a boltban, sorbanállás közben elhangzó megjegyzések formájában, hogy inkább szociális segílyt osztanának, mint hogy idegeket támogatnak. Ennek ellenére vidáman indult a munka. Drávafok nagy falu, csaknem hatszáz fős; körjegyzőséggel, iskolával, óvodával, TSZ-központtal. Van orvos, vasútállomás és művelődési ház is, ahol a polgármester asszony volt főállásban a népművelő. Így eredménnyel javasolhattam, hogy elsőként egy légifotót szerezzenek be Drávafok környékéről, amelyet azóta is sokan láthattak a klubban.

Az Ormánság Alapítványnak tanfolyamai voltak növényismeret, organikus gazdálkodás témájában. Én a falusi turizmus lehetőségének megismertetésével, majd állásnélküliek klubjával próbálkoztam. Gyanakvás, óvatos érdeklődés, majd elfordulás. Kudarc kudarc hátán. Biokultúrák barátnőm kerti magvait hordoztam széjjel; ez már jobb eredménnyel

járt, hiszen kézzelfogható dologról volt szó. Közben meghalt a bácsi, akinek a háza megtetszett nekünk, mert gyönyörű lila akác borította a tornácát, és az utcai homlokzata még az ere-deti díszítéseket viselte 1915-ből. Mindenünket pénzzé tettük és keményen alkudtunk, kényszerből. 250.000 forintért sikerült megvennünk a falu közepén, a bolt mellett, a kocsmával szemben, 1000 öles telekkel. Mindenki bolondnak nézett minket, hogy ennyi pénzt kiadtunk egy romhalmazért. Ajánlották a dózert, de mi módszeresen elkezdünk lomtalanítani, takarítani. Akkor még a férjem és a barátaink is jobban álltak pénz és idő dolgában; elég sok segítségem volt, mert nagyobb volt a mozgási lehetőség. Ez a nyüzsgés jelentősen mérséklődött mára; alólunk már a második használt Skoda is kidőlt, és a vonat is nagyon drága. Ráadásul a férjem kivételével már mindannyian munkanélküliek letünk, illetve szabadfoglalkozásúvá váltunk.

A szolgálati lakás bérletére kétéves szerződése volt, ott laktam egy kétszobás lakásban, ahol létrán jártam le a pincébe a kazánt fűteni, és a kertet elborító szemét és törmelék gyűjtögetése egész éves testmozgásomat biztosította. A saját birtokunkra csak látogatóba jártunk, habár ott is igyekeztem egy kis veteményest kialakítani, és legalább a gyümölcsfák környékét kiszabadítani. Az egészségem elég rozoga volt még, a párás ártéri klímát is nehezen szoktam, ezért egy tervezett utazásom elmaradt. Aznap *delegáció* érkezett a tehenesgazdák képviselőjében. Kértek, hogy adjam bérbe két hónapra a nedves és részben romos házat a kétygerek pásztorcsaládnak, mert ha nem, másnapról *pásztorszájka* lesz; a csordás nem hajtja ki a teheneket tiltakozásul lehetetlen lakáskörülményei miatt. Megijedtem, de semmi kibúvó nem jutott az eszembe, hogy elutasítsam a kérést. Így a család a gazdák jóállásával még aznap beköltözött. Én munkanélküli támogatást kaptam, és annak feltétele volt, hogy a támogatottnak semmilyen jövedelme nem lehet, így lakbért se kérhettem. Ehelyett nyolc napszámban egyeztünk meg. A ház kiadása váratlanul népszerűvé tett a faluban. A kocsmában a *biomama* megtisztelő ragadványnevet kaptam, ami azt is jelezte, hogy hiába magyaráztam minden fórumon, hogy ki vagyok, miért jöttem, nem tudták elválasztani személyemet az Ormánság Alapítványtól. Először fordult elő, hogy nem a saját elképzeléseim szerint segítettem a helyieknek, hanem az ő igényeik szerint. És ez egészen más visszhangra talált.

A tehenesgazdák nagyon nehezen szerveződtek, állandó nézeteltéréseik voltak, sőt vannak ma is. De a napszámot tizenketten együtt dolgozták le a kertünkben. Nekem óriási segítséget jelentett, de egyben erődemonstráció és virtuskodás is volt. Felvonult a stílfűrész, a tolólapos erőgépek és a teherautó; sok forduló törmelékkel és síttek, bozótot szállítottak el – ennyit nem is mertem remélni. Egy feleség adminisztrálta a munkát és a géphasználatot. Igaz, a betonjárda összetört; itt-ott azt is kivágták, amit én megtartottam volna, de ne kicsinyeskedjünk. Kitisztult a terep a felújításhoz. Azóta elcsitulnak a kedélyek, de nagy tanulság volt, és remélem, hogy nem csak nekem. Persze idegen maradtam, de már némi múlttal.

Miközben én minden lehetséges fórumon a térségi együttműködésről beszéltem, mások számára is fontossá vált a téma. Csak most látom világosan, hogy a személyem milyen

viharokat kavart. Lényegében elvesztettem az identitásomat, minta nélküli vállalkozásba kezdtem, és így utólag értem is, hogy ez gyanússá, hiteltelenné tette minden szavam. Ráadásul a minisztérium támogató levele is további gyanakvást szült. Tudtomon és szándékomon kívül szembekerültem mindazokkal, akik bármilyen hatalommal vagy pénzzel rendelkeztek, vagy ilyesmire aspiráltak. A sellyei polgármester asszony, egyben megyei képviselő is, az Ormánság fejlesztő társaság létrehozását. Ebben a munkában felkészült támogatóra talált Dr. Kovács Katában, aki a megyei közgyűlés hivatalának területfejlesztési szakértőjeként és az Ormánság Alapítvány kuratóriumának tagjaként egyaránt fontosnak tartotta a térségi összefogást, és annak előkészítését az Alapítvány keretei között szeretne volna biztosítani. Én már sokadik, és ráadásul gyűttment voltam ebben a témában, így az alakuló közgyűlésen, amelyre persze nem hívtak meg, jegyzőkönyvbe került, hogy *nincs szükségünk a térségbe költöző népboldogítókra*. Ebbe a térségbe azonban rajtam kívül még senki se költözött (csak a munkanélküli bányász-családok *vissza*), ezért értenem kellett a szóból. És habár mindebből az is kiderült, hogy „vagyok valaki”, itteni létem mélypontja volt ez az időszak, amikor tudomásul kellett vennem, hogy nincs szükség arra a segítségre, amiért idejöttem; hogy nem találhatok helyben valódi feladatot, mert betolakodó vagyok. A szerénységem inkább nagyképűségnek tetszett, mert a szakmai elképzeléseimet mindig nagy lelkesedéssel és meggyőződéssel szoktam előadni, és ez több ellenérzést szült, mint elismerést.

A beilleszkedésre magam elé tűzött másfél év, s ráadásul a munkanélküli támogatás is a végéhez közeledett, és nekem egyre kevésbé volt reményem helyi munkára, együttműködésre, boldogulásra. Emellett látnom kellett, hogy az Ormánságfejlesztő Társulás pályázati pénzei és a társult falvak bizalma részben kontárkodásra úszik el, hogy szakmailag rengeteg a hiányosság, és hogy az ellenem összefogók egymással is összerúgják a port, s hogy égbekiáltóan nem működik, aminek működnie kellene.

Én pedig azt sem tudom, ki vagyok, mi lehetnék? Mindeközben sokat dolgoztam; nagy örömmel és gyógyulófélben. Csodálatos cikkek mellett lefordítottam a Schumacher College alapítója, Satish Kumar önéletrajzát is a magam örömére; a cikkeket karácsonyi ajándékkul a barátaimnak. Cikkeket írtam; egy tanulmányt a falvakról, szerveztem a falugondnokokat, leveleztem, kapcsolatokat építettem és ápoltam – tehát a reménytelen helyi együttműködés mellett nagyon élveztem a helyzetemet. A barátaim, tanácsadóm ismerték Lantos Tamást, az Ormánság Alapítvány vezetőjét még közös galgapharmos múltunkból, de az ő viselkedését sem értettük. Ekkor dolgoztuk ki új stratégiámat: hozzak létre egy alapítványt, hogy legyen újra valaki; vagyis legyen jogi személyiséggem legalább, ha már saját magamat elvesztettem. A tevékenységi kör és a név már készen állt bennem; rögtön tudtam, hogy ez a *Kispad Alapítvány* lesz, mert a közvetlen kommunikációt tartottam a legfontosabbnak; azt, ami a kispadokon folyik a falvakban. És a legnagyobb hiányosságnak e kapcsolatok pusztulását láttam.

Mint mindent, az alapítványt is nagyon komolyan gondoltam és gondolom ma is. Tízezer forinttal alapítottuk; én

lettem a kuratórium elnöke, a drávafoki és a siklósnagyfalui polgármesterek pedig a kuratórium tagjai. Az 1994 februári bírósági bejegyzés óta tehát alapítványi formában teszem, amit teszek. Bebizonyosodott, hogy jó volt a gondolat és a névválasztás is, annak ellenére, hogy rengeteg energiámat veszi igénybe a működtetés. Képviselője, adminisztrátora, titkára, háziasszonya vagyok az Alapítványnak, és sokszor a finanszírozója is, abban a formában, hogy az első időben a férjem fizetett be támogatást, hogy teljék postabélyegre, vonatra, fénymásolásra – mostanában meg esetleges honoráriumaim egy része kerül a számlára ugyanebből a célból. Most már a második pályázatot nyerjük, és talán a rezsit is ki tudjuk gazdálkodni.

Égészen meglepő helyeken rezonálnak az Alapítvány munkájára, szemléletére. Ahol ismerik az Alapítvány nevét, ott szeretettel fogadnak, hívnak, várnak. Bevált a trükk a jogi személyiséget illetően. Újjárendeződő kapcsolataimban a régi szakértők egy része, és a térségi együttműködést helyben szervezők bővülő csapata egyaránt jelen van. Érzékelhető egy tiszta gondolkodású, jószándékú, együttműködésre és cselekvésre képes hálózat lendületes kialakulása. Elheh sokszor messzire kell utazni, levelezni, de megéri. Egyre több az őszinte hang, az új szemlélet a konferenciákon, találkozókön, publikációkban, és rátalálunk hivatalos, de őszinte segítőinkre is.

Így utólag hálás vagyok az együtt nem működőknek, magyarán az engem kiközösítőknak, hogy segítségükkel nem sülyedhettem bele egy kistérség menedzsmentjébe, napi gondjaiba; hogy nem valósíthattam meg az elképzeléseimet. Itt nincs hely minden kisebb-nagyobb és óriási kalandot elmesélni, de nagyon sok ilyen volt. A kudarcokból rengeteget tanultam, a sikerek pedig új energiát adtak. Ehhez azonban sajátosan kell értelmezni a siker fogalmát: siker egy publikáció távoli visszhangja, egy új barátság, siker egy ismerős elismerése, mert úgy érezhetem, hogy én is hozzásegítettem ahhoz. Legutóbb Ménfőcsanakra hívtak egy falutagozat újjászerveződésére, természetesen a Kispad Alapítvány képviseletében. Ebédszünetben egy fiatalember megkérdezte: mit takar a *Kispad* elnevezés? Mondom: *egyszerűen a beszélgetést*. Erre felhúzza a pulóverét; alatta a pólóján a felirat: *Kajárpécsi Kispad*. Kajárpécén ez a neve a helyi újságnak. (A Baranya megyei falugondnokok hírlevelének a címe: *Kispadon*, mivel én szerkesztem...). És habár nagyon érdekes és eseménydús volt az aznapi programom, nekem ez volt az igazi öröm: Kajárpécén is Kispadnak nevezték el az általuk megálmodott fórumot, nyilvánosságot.

Növekedés, hatalom, pénz... Egyesek szerint a nonprofit szervezeteknek is növekedniük kell, ha élni akarnak. Sőt, ezt tanítják is a hozzáértők – akik a folyamatos növekedésben érdekeltek. Én meg itt üldögélek, és nem vagyok hajlandó növekedni. Néha aggódom, hogy ez nemcsak akarat kérdése, és olyan nagyra nőnek körülöttem a hálózatok, hogy egymagam nem vagyok képes megbirkózni a kapcsolattartás feladatával. Ilyenkor arra kell gondolni, hogy a háló az háló, és nem piramis; nem kell minden erővonalát, kapcsolatát kézben tartanom. Önmagamot kell egészségesnek megtartanom, hogy ne gyengítsem a hálónak azt a szemét, amelyért leginkább felelős vagyok.

Van egy negyedszázada, hogy ültünk a PESTTERV Tele-

pülésszervezési Osztályán, és munka helyett azt játszottuk: *mi lennél, ha nem ember?* Érdekes, milyen hosszú távra meghatározó lehet egy hirtelen kimondott szó. Én búzaszem szerettem volna lenni, és azóta sem vágyom másra. Egy hasznos mag, amilyenből sok-sok milliárd van, és csak a sokaságtól igazán hasznosak. Nagyon hasonlóak, megbízhatóak, jól érzik magukat, teljes értékű egyedek, de mégis a sokaságukban van az erejük. ez persze most egy jelenkori magyarázat az akkori intuíciohoz, és manapság már azt is hozzá kell tenni, hogy az én szeretett búzaszemeim genetikailag nem manipuláltak és nem viselnek egyenruhát. Közelről nézve mind más és más; egyéniségek, nagyon pacifisták és nincs bennük agresszivitás. Jól megvannak egymás mellett. És ha megesszik őket, akkor betöltötték a hivatásukat.

Drávafok, 1996 augusztus-október

Faludi Erika: válogatott publikációk, fordítások

Környezeti kérdések:

- A hagyományos településszerkezet és az új portahasználat területrendezési, környezeti ellentmondásai (Magyar Építőipar 88/9)
- A kisüzemi termelés településrendezési kérdései (A Falu 88/3)
- A szomszéd réteje a miénk is (Számadás 89/4)
- Ipszerű környezetszennyezés (Számadás 89/4)
- Környezettudatos építés előkészítése; ökológiai állapotfelmérés (Építésügyi Szemle 92/6)
- A falusi térségek hulladékkezelésének egy módszere (uo., 92/11)
- Beszámoló a dán környezeti menedzserképzésről (uo., 92/12)

Budapest környékének fejlesztése:

- A Szentendrei sziget helyzete és jövője (Dunakanyar 89/2)
- Pest megye hátrányos térségeinek fejlesztési lehetőségei (A Falu 90/4)
- Agglomerációs falvak fejlődésének területi kérdései (Építésügyi Szemle 91/8)
- A Galga menti térség fejlesztési kérdései (Településfejlesztés 91/1)

Falvak, falusi térségek

- Gazdasági tanácsadó iroda létrehozása az önerős térségi fejlődés elősegítésére (A Falu 91/4)
- Hátrányos helyzetű térségek fejlesztésének kérdései (Építésügyi Szemle 91/7)
- Új kezdeményezések a magyarországi falufelújításban (Falufelújítási Füzetek 91/1)
- Szakmai rendezvények a faluról 1991 tavaszán (uo. 91/1)
- Közösség- és területfejlesztő módszerek (Építésügyi Szemle 92/2)
- A falusi turizmus helyzete és teendőink (uo. 92/7)
- A LEADER-program (uo. 1993/3)
- Tanácskozás a falusi turizmusról Hőgyészen (Kereskedelmi Szemle 94/3; Parola 94/1; Falu Város Régió 94/2)
- A helyi fejlesztések szerepe és lehetősége Dél-Dunántúl falvaiban (Parola 94/5 és 94/6)
- A falvak felelőssége – felelősségünk a falvakért (Parola 94/2; Falu Város Régió 94/3)

Fordítások (A Resurgence c. folyóiratról):

- Satish Kumar: Az újratöltés útja (91)
- Jill Purce: Összhangban (92)
- Wendell Berry: Az ökológia alapelvei (92)
- Matthew Fox: A teremts szellemisége (93)
- James Goldsmith: Megmérés vagy megértés (93)
- David Bohm: Kezdjünk dialógust az igazságért (93)
- Satish Kumar: Az ökológia elemei (94)
- Ian Crook: Tervezés, változás és társadalom (kézirat, 94)
- John Seymour: A gyógyítás kora (95)

Herczeg Ágnes

LESZ-E TÁJKERT CSÍKSZEREDÁBAN?

– Álom és valóság –

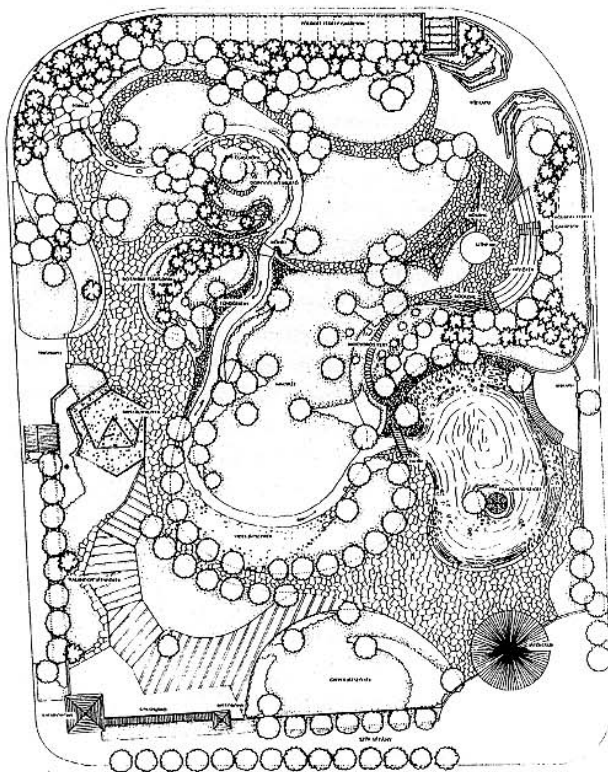
Csíki barátaink, a Csíki Természetjáró és Természetvédő Egyesület tagjai megkerestek minket, hogy nyújtsunk szakmai segítséget egy park létrehozásában.

A park gondolata abból fakad, hogy a Nagyrét-negyed lakótelepi házai között már több évtizede csak az építkezés utáni síttkupacok és ideiglenes jelleggel felhúzott rozsdásra barnult pléhgarázások utalnak az ember jelenlétére. Nincs hely, ahol a gyermekek játszhatnak, ahol az emberek találkozhatnak. A természettel való egyetlen kapcsolatot a csíki hegyek távolban sejlő sziluettje jelenti. A helyzet orvoslása helyett, vagy éppen ennek áthidalására a lakótelep közepén piacot akartak létesíteni. Az itt lakók nagy része tiltakozott ez ellen, hiszen egyenként sokan próbáltak legalább néhány fát, vagy virágtövet elültetni a házak között. Ezek az egymástól elszigetelt törekvések azonban nem jártak sikerrel. Nem beszélve arról, hogy egy zárt lakótömbbe telepített zsbívásár ellehetetleníti az emberek életét. Az egyesület összefogta és képviseli a lakók érdekeit. Az önkormányzat fejet hajtott a tiltakozás előtt, s úgy döntött, hogy a területet park létesítésére rendelkezésre bocsátja, az Egyesület pedig elvállalta a parkosítást. Így került a Pagony Táj-és Kertépítész Iroda a történetbe. Miért egy magyarországi iroda? Ennek csak egyik oka a CSTTE és a Pagony régi jó kapcsolata, a legfőbb ok az, hogy Romániában a táj- és kertépítész-képzés csak most van kialakulóban. Természetesen a nagy távolság mellett a legnagyobb gond az anyagi források megteremtése, mind a tervezés, mind a kivitelezés költségeire. Ezért együttes stratégiát dolgoztunk ki. A Pagony elvállalta a programterv elkészítését, megadva a kezdő támogatást, valamint pályázati anyagok összeállítását, amellyel támogatókat lehet keresni elsősorban a kiviteli tervek elkészítésére és a tervezői jelenlét költségeire. Az egyesület a helyi szervezést, a kivitelezés költségeinek és a vállalkozóknak az előkerítését tűzte ki célul. A programtervet a városi vezetés és a szakbizottság is elfogadta, s véglegesen a park megvalósítása mellett döntött.

A park megszületése nagy lehetőségeket rejt magában. Nagyon sok ember akarata és cselekvőkészsége kell hozzá. Csatlakozni tudnak hozzá a lakosok saját munkával, civil szervezetek szervezőkészségükkel és kapcsolataikkal, a városi vezetés a költségvetésből pénzzel és egyéb eszközökkel, a helyi tervezők a szakági munkák elvégzésével és olyan fiatal emberek, akik szívesen megtanulnák a szakmát, segíteni tudnak az iskolák környezeti nevelési programjakkal, a vállalkozók anyagi támogatással és konkrét kivitelezési munkával, cégek pénzüikkel. Mindenki azzal, amiből van feleslege a közösség számára.

Alapítványokat, cégeket és magánszemélyeket kerestünk meg. Az eddigi tapasztalatunk szerint az alapítványok kasszája már kiürült, illetve kételkednek abban, hogy a tervezési munka is támogatásra szorul. Ez a 22-es csapdája, hiszen a terv a tevékenység gerince, amire minden cselekvés

támaszkodik és felfűződik, és ami további lehetőségeket aktivizál a megvalósulás számára. A tervező jelenléte egyben egy kapcsolatépítés az ottaniak között, valamint Erdély és az anyaország között. A kincskereső kutatómunkát azonban mindkét oldalon tovább folytatjuk. Optimizmusunkra talán az ad elfogadható indokot, hogyha némi gondolkodás után ennyi székely ember azt mondja, hogy megcsináljuk, az meg is lesz csinálva.

A tájkert

A kert, a táj az emberi tevékenység által megformált természet, amely évezredek óta az ember, a föld és a kozmosz kapcsolatának kifejezője.

A városi környezetben létrehozott park nemcsak a természet sajátos megjelenítése, hanem egyben tér a közösségi lét számára. Mindemellett művészi alkotás, amely az idő és a tér egymásbahatásának folyamatában él.

A tájkert fogalma ma nem használatos. Ebben az esetben azért jó megnevezés, mert a mintegy 1,4 hektáros terület nem is kert, nem is táj, de nem is park csupán.

A tájkert tartalma többértű. Megjelenít sok elemet a Kárpát-medencéből, mégsem konkrét, hanem mesebeli. Megformálja a különböző elemek karakterét. Magában rejtja a hagyományos táj- és anyaghasználat elemeit. Az erdélyi táj,

ezen belül a Csíki-medence növényvilágát hozza be a lakótelep falai közé.

A tájkert alapját a terep kialakítása adja. A domborzat megformálásakor több szempontból indultunk ki. A területet, bár jelenleg szinte teljesen vízszintes, észak felől hegyláncra emlékeztető földsáncsal vettük körül. E földsánc, amellet, hogy megfelelő zártságot és bensőséges teret terem a kert számára, lehetővé teszi a garázsok földbe süllyesztését. Nevezhetjük ezt akár a Kárpátok vonulatának is. A parkon belül a teret kisebb nagyobb földformákkal tagoltuk tovább, amelynek mindegyikéhez más és más gondolat és funkció társul. A kertet a földsáncon kívül palánkerítés zárja le. Ma már mindenütt gyakorlattá vált a közterek bekerítése – megóvásuk érdekében.

A parkba öt ponton lehet bejutni. A Tűz kapu pengeszerű kőfala szorosként hatol át a hegyen, a sziklaszírtan alhavi növénytársulással. A Nagy kapu és a Kis kapu a kerítésen üt rést. A Szív utca park felé eső része sétányszerűen van kialakítva. Innen a Kaputorony felől járhatunk be. A faépitményhez a Gyilokjárón át kapcsolódik a Kicsi torony. Itt kezdődik a kalandozásra kialakított játszókert. A sétány másik végén van az utolsó bejárat. Játékcserkényként egy épület helyét jelöljük ki, amely játszóházként, közösségi házként működhet.

A tájkertet átjárja a víz. Nyugat felől a Forrás-sziklából zúg le, s patakot alkotva kanyarog végig a területen. Végül a tóba folyik, amely télen korcsolyázó helyként szolgálhat. A tó közepén sziget, kis filagóriával. Itt lehet télen forró teát inni. A Tó partján a Játékcserkény felől lépcsők futnak a vízig.

A kert közepén fekszik a Nagyrét gyepe, amelyet sétautak és ligetek tagolnak. A rétből emelkedik ki a Dobogó-kő kilátóhegye, ahová kacsaringós ösvény vezet. Az Ország-szíve kő mellett Égigérő fa áll. Törzsének létra van támasztva. Szurdokszerű út választja el a „Botanikus hegytől”, amelyet gyűjteményes kertként lehet kialakítani, bemutatva a Csíki-medence növényvilágát.

A Tűzkapu felé eső részen kőszáncsal elhatárolt színteret alakítottunk ki, ahol szabadtéri rendezvények, koncertek tarthatók. A nézőtér lépcsői a hegyoldalba futnak. A hegy gypes oldalán szelíd mogyoróskert.

A Kaputoronytól a „Csillagösvény” játszóterek során vezet át.

A kert növényesítésekor a honos, Csíki-medencére jellemző növényeket kell elsősorban alkalmazni a régi kultúrnövények mellett. Ez a tágabb környezet, a táj alkotó elemeinek megismerését segíti éppúgy, mint a felhasznált anyagok, a terméskő, kavicsok, fa, kőreg, vessző, agyag, s valamennyi, hagyományos használt természetes anyag.

A tájkert létrejöttéhez több év kell, de sosem lesz kész. A táj, a kert nincs meg emberi gondoskodás nélkül; ez élteti és formálja. E folyamat alkalmas arra, hogy emberek találkozzanak, együttműködjenek, s ennek mentén közösségek erősödjenek, vagy szülessenek.

A példa talán máshol is hasonló kezdeményezést vált ki. Hiszen csak egyszer kell átéljük, hogy a minket körülvevő környezet állapota a mi belső világunkkal van kapcsolatban. Noha még a munka elején vagyunk, eddig is sok társra lelünk. Köszönjük az eddigi támogatásokat (Biokör Kft, Ökotárs Alapítvány). S reméljük hogy e kezdeményezéshez még sokan kapcsolódnak.

BESZÉLGETÉS JÁNOSI CSABÁVAL

A CSÍKI TERMÉSZETJÁRÓ ÉS TERMÉSZETVÉDŐ
EGYESÜLET VEZETŐJÉVEL

Szűcs Gábor: Kik és mikor alapították A Csíki Természetjáró és Természetvédő Egyesületet (CsTTE)?

Jánosi Csaba: A CsTTE 1990 februárjában alakult, de ennek volt egy előzménye. Csíkszeredára, az egész Hargita megyére, a Csíki medencére kiterjedően egy természetjáró mozgalom létezett a „Jöjjön velünk”, amely minden héten túrát szervezett. Bejárták szűkebb hazánkat, a Székelyföldet, és Erdély távolabbi pontjaira is vezettek túrák. Volt ennek politikai színezete is. Odakint lehetett szidni a rendszert, vagy olyan dolgokról beszélni, amiről négy fal között nem. Ezt a Securitate nem nézte jó szemmel.

Amint megtörtént a rendszerváltás, akkor ugyanezek az emberek Beder Tibor, Kristó András, Sólyom László, Zsigmond Enikő, Pomlyanek Béla elhatározták, hogy egyesületet kellene alapítani. Egy másik előzmény is volt, az Erdélyi Kárpát Egyesület, amelyiknek volt a két világháború között egy Csíki osztálya. Így innen kapott egy olyan lökést, hogy a régmúlt is bejött. Ha nem is azon a néven, hanem a CsTTE-ként benne volt a nevében a természetjárás, de a természetvédelem is.

Szűcs Gábor: Mi az Egyesület tevékenysége, feladata?

Jánosi Csaba: Az Egyesület feladatának tekintette, hogy a Csíki-medencének és környezetének a természeti, építészeti, műemléki, történelmi értékeit számba vegye, hosszú távon mindezt feltérképezze és közzé tegye. Ugyanezekről a területekről turistatérképeket készítsen és a hegyekben lévő turistautakat karbantartsa, újrafesse vagy újakat hozzon létre. A Föld Napján vagy más fontos alkalmakkor különböző akciókat szervezzon.

Az első években '90-92 között, amíg Kristó András volt az Egyesület elnöke, főleg a természetjáráson volt a fő hangsúly. De voltak olyan túrák is ahol természetvédelmi területeket látogattak meg. 1992-ben engem választottak meg az Egyesület elnökének. Folytak a természetjárások, kirándulások, télen a diavetítések, előadások. Meghívtunk természetjárókat, országjárókat, világjárókat, akik diaposzítíveket mutattak be vagy előadásokat tartottak. Minden kedden találkoztunk.

Szűcs Gábor: Mennyien vagytok?

Jánosi Csaba: 1990-ben, a hőskorban 100 fő felett volt a taglétszám, utána nagyon sokan, főleg a pedagógusok lemorzsolódtak. Lassan 30-40-en maradtunk. Sokaknak már nem volt fontos a kirándulás és bejött az anyagi javak utáni hajsza. Ugyanazok az emberek már más tevékenységi területen kezdtek el dolgozni, más egyesületeket vagy alapítványokat hoztak létre. Már érződik a kapitalizmus. Az elmúlt rendszerben nagyon sok szabadidő volt, nem lehetett mást csinálni. Most az idő szűkül. Sokkal kevesebben maradtunk, kevesebben járnak el a rendezvényekre.

1993-94-ben még nem tudtam, mit is lehetne tenni. Lehetett már pályázni, de még nem tudtuk, hogy az mit is jelent. Itt még nem voltak alapítványok, még az ezirányú

magyarországi kapcsolatok is kezdeti fázisban voltak.

1994-ben a KAM (Csíkszeredai Kommunikációs Antropológiai Munkacsoport) indította el – és közösen írtuk meg – az első pályázatot, de ekkor már a FÖK-ből (Független Ökológiai Központ) Nyvelt Erik csápjai elértek ide. Marosvásárhelyen volt környezetvédelmi csoport, Hajdú Zoliék és Székelyudvarhelyen volt Szabó Jóska és Madarász. Tehát 1994-ben megírtuk a pályázatot a KAM-osokkal a FÖK-be, *A Csíki-medence környezetszennyező göcsei* címen. Ez volt az első pályázat.

A pályázat megírásakor két csoport alakult ki. Az egyik a *Jöjjön velünk* régi tagjaiból állt, a másikban pedig a bevont emberek, mezőgazdasági mérnökök, vegyészmérnökök, biológusok voltak. Együtt bejártuk a Csíki-medencét, a pályázatot elkészítettük, és az megjelent a *Csíki Zöld Füzetek* első számában.

Szűcs Gábor: Kikhez jutottak el ezek a füzetek?

János Csaba: Elsősorban iskolákban terjesztjük, de elküldjük Magyarországra a társszervezetekhez, a Széchényi Könyvtárba, és a helyi múzeumba. Amikor összeállítottunk 2-3 számot, szétküldtük a könyvtárakba.

Szűcs Gábor: A FÖK-től nyert támogatás után mi következett?

János Csaba: Az Egyesületet e munka révén megismerték a magyarországi környezetvédelmi alapítványok. Nagyon sok környezetvédő tréningre hívtak meg bennünket. Egészséges kapcsolat alakult ki közöttünk. Lassan megtanultuk mit és hogy is kell csinálni. A FÖK révén ismertük meg a Dörögdi-medence kistérségi fejlesztési stratégiáját, amit a Pagony Táj- és Kertépítész Iroda készített. Ebből jött az ötlet, hogy a Csíki-medence egyik legszebb tájegységét, a Csomád-Büdös hegységet is be lehetne vonni egy régiófejlesztésbe. Ekkor lejött a Gaia televízió és 1995-ben elkészített a Csomádról egy filmet, amit bemutatott a Duna televízió.

Először úgy gondoltuk, szervezünk egy nemzeti parkot, majd a dörögdi példát jobban megismerve úgy láttuk, jobb lenne a régiófejlesztésbe belefogni.

Szűcs Gábor: Mitől válik egy hegység régióvá, és hogyan képzelhető el ebben a fordított medencében – ahol a medence közepe a legmagasabb pont – a települések régióként való fejlesztése?

János Csaba: A KAM-osok azt mondták, ez nem régió, nem medence, nem földrajzi egység, nem olyan mint a Dörögdi-medence, amelynek ülnek a falvak a peremén; de mi azzal érveltünk, hogy itt a hegy köti össze a falvakat, a régiót. A Csomád-Büdös hegység régió kultikus hely. Itt van a Szent Anna-tó, aminek a nevét középkori kénbányászok adhatták (Torján). A bányászat révén kapcsán jött létre a torjai Büdös barlang, a Gyilkos, a Timsós vagy a Madár-temető. Valószínű, hogy bányászok létesítettek kegyhelyet a Szent Anna-tónál. Két kápolna is állt ott. A pogányokig nyúlik vissza a történet, – népmondákban, helynevekben olvasva. Tehát minden megvan, hogy eköré a kultikus hely köré telepítsük a régiót. Az öt település (Lázárfalva, Tusnád, Tusnádfürdő, Sepsibükkszád, Torja) határa itt találkozik.

A néprajzi, hitvilági, történelmi események mellett meg kell jegyezni, hogy a Szent Anna-tó híres búcsújáró hely volt, de a múlt században a nagy veszekedések miatt a püspök betiltotta. De úgy látszik, hogy a helynek ördöge van, mert

a 70-80-as években, amikor a hely egyetemisták nyári találkozóhelye volt, magyar zászlós fiatalok felvonulása után a táborozást a szeku megszüntette a tó partján – ami csak természetvédelmi szempontból volt előnyös.

A vidékre jellemzők az utóvulkáni működések. Tudni kell, hogy 20-30 ezer évvel ezelőtt a Csomád-hegység még működő vulkán volt. Ekkor születhetett a Szent Anna-tó egy utolsó robbanás eredményeként. Ennek köszönhető az a kétszáz ásványvízforrás is, ami a kráter peremén ered. Ezek köré települtek a ma már romokban heverő régi, hangulatos fürdők – a lázárfalvi Fortyogó, a Nádasfürdő, vagy a Beszédes mező. A Csiszár fürdőben és egész sor borvíz-fürdőben reumatikus bántalmakat, szem-, szív-, érrendszeri és bőrbetegségeket gyógyítottak. Itt vannak még a büdös gödrök is, a reumatikus bántalmakra. Ezenkívül nagyon sok tőzegláp található a környéken. Egész sereg jégkorszaki maradvány növényt mentett át az utókornak a Tusnádi Nyírkert, a Benesláp, a Varsavész, a Nádas fürdő, a Középpatak lápja és a Bálványos vármál, a Büdös mögött a Buffogó lápja. Annyira komplex ez a terület, hogy innen jött az ötlet, ezt érdemes megvédeni. A falvakban pedig az építészeti emlékek a parasztházak, a székelykapuk fából vagy Tusnádon és Bükkuszádon a kőből épített kapuk.

Ebbe beletartozik a tájvédelem is. Komplex fejlesztésre gondoltunk. A gerinc a természetvédelem, arra építjük a mezőgazdaság, az ipar, a turisztika fejlesztését, vagy bármi mást. Nemcsak maga a hegy van szem előtt, hanem a hegylábak is.

Szűcs Gábor: Miért gondolod, hogy itt átfogóan lehet megvédeni a természeti értékeket? Hogy érted azt, hogy a védelem módja a természeti értékekre épülő fejlesztés?

János Csaba: Vannak helyek, amelyeket könnyű körülatárolni, mint a Mohos, de közöttük nincs éles határ. Úgy éreztük, hogy hiába védjük az egyiket, ha az a másik rovására megy. Hiába szép a Szent Anna-tó és környéke, ha a körülötte lévő települések rondák, nem tudnak turistákat fogadni. Nem áll meg az átutazó, mert szemetes a parkoló vagy a patak, romosak a házak, gondozatlanok a kertek. Ahhoz, hogy eljussunk a Szent Anna-tóhoz, nem egyenesen az erdőn megyünk át. Ha Lázárfalváról vagy Torjáról indulunk, akkor átmegyünk egy mezőgazdasági területen, érintünk egy szántót, búzaföldet, pityókaföldet, legelőt; ezért kell, harmonikusan találkozzanak a tájegységek, ne legyenek éles kontrasztok az emberi település és a táj között.

Szűcs Gábor: Milyen változások következtek be a tájban az elmúlt évtizedekben?

János Csaba: A települések is átalakultak, de maga a Csomád hegység, a települések közötti terület szenvedett a legtöbbet az elmúlt évtizedekben. Ott volt a legtöbb átalakítás. Vegyük például az Oltot. Ástak egy új ágot a szép füzes, lápos területen, ahol a szépen meanderező patak minden tavasszal kiöntött. A '70-80-as években ezt teljesen lecsapolták, a régi Olt-medret eltömítették. A gazdag növény és állatvilágot kipusztították. A nagyobb gyárak és üzemek szennyvize, teljesen megölte az élővilágot, s a víz már fürdésre sem alkalmas. Annyira büzlik a szerves anyagoktól, hogy a közelébe se lehet menni.

A szabályozás nem kerülte el a Tusnádi szorost se. Az évszázados füzeteket teljesen kiirtották, a déli részen megépült

egy törpe vízerőmű, pár Kilowattot termel, de ehhez beton-medencébe foglalták az Oltat, megszüntettek egy szép breccsás-andezitbe vajt természetes kaput, eltüntettek egy nagyhozamú termálfvíz-forrást és építettek egy ronda transzformátorházat. Az Olt „rendezése” nem volt elég, hanem talajjavító vállalatokat is létrehozott a kommunista rendszer. Legelő-talajjavítósok is voltak közöttük. Ezek a hegylábi, erdőségi legelők talaját teljesen átdolgozták. Valóságos génbankot pusztítottak el. Több ezer éves virágos réteket szántottak fel, átrostálták a földet, a köveket kiszedték, a vizes területeket lecsapolták. Azután bevetették angol perjével vagy búkkönnyel és így semleges, a tájhoz nem kötődő, teljesen steril területet hoztak létre. Ezzel teljesen kiirtották a bokros mogyorós részeket, és tönkretették a tájat.

Szűcs Gábor: Mindezek után, hogy akarjátok a természetvédelmi elképzeléseiteket érvényre juttatni?

Jánosi Csaba: Itt is, mint nyugatabbra, vagy Magyarországon, létezett természetvédelmi törvény. Tavaly a parlament megszavazta a környezetvédelmi törvényt is. Van egy román szólás, hogy a törvény annak való, aki olvassa. Romániában rengeteg jó törvény van, de senki sem tartja be őket.

A természetvédelmi területeknek feldolgozott anyaga nem volt. A tulajdonváltással így nem kaptak védelmet ezek a területek és újra magánkézbe kerültek. Az új tulajdonosok sokszor dachból felégették az értékes területeket. Azt szeretnénk, hogy a helyi tanácsok hozzanak védelmi célú határozatokat, mert a kormányhatározatokat úgysem tartja be senki. Legfeljebb büntetni lehet velük, de ez nem oldja meg a természet védelmét. Jobb, ha a település maga védi az arra érdemes területeket.

Szűcs Gábor: Ezzel azt is mondod, hogy az emberek gondolkodásmódja formálja a tájat?

Jánosi Csaba: Sajnos, ma az emberek gondolkodásmódja sokkal durvább. Rombolási mánia van. Adódhat ez abból is, hogy nem ismerik a tájat vagy az értékeket, de lehet, hogy az elmúlt 40 év vezetett ide, mert ezt nemcsak falun, hanem a városban is észleled. Látnod, hogy a házat agyoncicomázza, már a plafont is belambériázza, de nem érdekli, milyen a lépcsőház, vagy hogy az ablakán benő a gyom. Nem érdekli, ha a lakók közül valaki fát ültet. Míg az ülteti, szégyenletében nem jön ki, vagy ha kijön, szabadkozik, jaj, most nincs ideje. Így van a falvakban is. Nincs meg az a szeretet az emberekben, mert a földeket s mindent elvettek. Itt ahol komoly falutörvények voltak, ahol a régi emberek valósággal simogatták a földet, s a tájat. Vasárnap mindenki megseperte a kapu elejét. Ünnepkor reggel, vagy napközben is.

Attól kezdve, hogy már nem az övé volt a föld, már nem olyan volt a hozzáállása. A régi időkben a pásztor botja végén volt egy fecskefarkú lemez, és nemcsak a juh legeltetés volt a feladata, hanem a legelő karbantartása is. A szamárcsipkét ki kellett vágja; ezt a mai pásztor nem teszi. Ezért néznek ki így a legelők. Régen az íratlan törvények jobban működtek, mint ma az írottak.

Szűcs Gábor: Ez csak a tulajdonnal függ össze?

Jánosi Csaba: A tulajdonnal is, de valahogy a faluközösségekkel is. Az új rendszerváltással megint nem a közösségi élet folytatódik, hanem az egyénieskedés. Ez a vadkapitalizmus. Az Egyesület egyik törekvése, hogy újra kiépüljenek a faluközösségek. Nemcsak a tájat védjük, hanem a táj embere-

it is. Ha egy egészséges turizmus kialakul, akkor ne más zsebébe vándoroljon a bevétel, hanem a településekhez jusson. A régi faluközösségeket is össze kell hangolni, és a térség települései is valahogy össze kell jöjjenek, legyen egy közös célunk.

Szűcs Gábor: A természet védeleme és az emberi közösségek újraélesztése összetartozó dolgok?

Jánosi Csaba: Összefüggenek, mert hiába védi az egyik falu, ha a másik rongálja.

Szűcs Gábor: Van-e szerinted összefüggés aközött, hogy szétesetek a faluközösségek és hogy a táj használata megváltozott?

Jánosi Csaba: Amikor megszűnt a magántulajdon, a közösségek is szétesetek. Akkor indult pusztulásnak a táj szétesése is. Az Olt szabályozása ellen is felléptek volna az emberek, ha van ott magántulajdon vagy megvan még a faluközösség. Például régen Tusnádon nem engedték, hogy ott legyen a keményítőtőgyár. Akkor volt összetartozás. Bízom benne, hogy a magánbirtokkal együtt kialakul újra. Ahogy a bogár szeme mozaikszerű, minden egyes kicsi mozaik külön lát, mégis egy kép alakul ki. Ha én is védem, a szomszéd is védi, a harmadik is védi, mert egymás mellett van a földünk, akkor egybefogódik, s közben rájövünk valamire. De, hogy fog mindez újra kialakulni; még nem tudom. Még most nagyon nehéz, de ebben bízom. Ma már sokkal több lehetőség van arra, hogy ne folyjon olyan káoszban minden.

Szűcs Gábor: Mi az ami téged a Csomád régió fejlesztésére készít?

Jánosi Csaba: A szülőföld szeretete. Oda valósi vagyok, ott születtem. Úgy érzem, hogy ezért a tájért valamit tennem kell. Nem vagyok vállalkozó beállítottságú, amit tanul-tam, azt próbálom inkább átadni.

Jánosi Csaba és Szűcs Gábor a csomádi hegyen

Millecentenárium fasorültetés a Dörögdi medencében

A Dörögdi-medencében 1996. október 19.-én millecentenárium fasort, 1100 hársfát ültettünk el a Kapolcs és Taliándörögd közötti út két oldalán. A Független Ökológiai Központ (FÖK) már a nyáron fa-részvényeket árusított a medencében, hogy résztvevőket toborozzon és pénzt gyűjtsön az alkalomra. A fasorültetésen 130-an vettek részt az öt faluból és az ország különböző tájairól.

A fasorültetést a FÖK, az IUCN, a Tapolcai Közüti Igazgatóság, a Kapolcsi Kulturális és Természetvédelmi Egyesület és a Pagony Iroda támogatta.

BESZÉLGETÉS A PAGONY FARKASRÉTI PÁLYÁZATÁRÓL

Herczeg Ágnes: A Farkasréti temető jelenlegi kerteszetének a területére írtak ki egy pályázatot, hogy ott tervezzük meg a temető bővítését. Ennek volt egy előzménye: a Fővárosi Temetkezési RT. és a Képzőművészeti Alap közösen fogalmazott meg egy pályázati kiírást a temetőkultúra megújítására, ezen bármilyen témában lehetett indulni; megvalósult vagy folyamatban lévő tervezési koncepcióval, egyes sírelemekre vonatkozó megoldásokkal technikai vagy művészeti szempontból egyaránt; temetési szokások megújításával, új koreográfia kidolgozásával. A kiírás egyáltalán nem határolta körül, hogy a temetőkultúra egészén belül mire keres választ.

Országépítő: A Pagony milyen tervvel vett részt?

Illyés Zsuzsa: Úgy gondoltuk, hogy akkor érdemes részt vennünk a pályázaton, ha valamelyik folyamatban lévő munkánkhoz kapcsolódik. A váci középvárosi temető felmérését végeztük éppen; ez egy harmincöt éve bezárt temető, és ennek az újraindításához készítettünk egy tanulmányt. Ezt a tervet nyújtottuk be a pályázatra.

Országépítő: Milyen elképzelések voltak ezzel az újrag megnyitással kapcsolatban? Mit javasoltatok tenni a bezárt temető meglévő sírjaival?

Illyés Zsuzsa: Javarészen felszámolt temetőről van szó; a sírok nagy többségét exhumálták. Egy utcát is átvezettek a területen, s minden oldalon elvettek a temetőből. Már a sírgondozás is lehetetlenné vált; az egészet benőtte a bozót, ami alatt összetört sírkövek fekszenek. A mélyben jól megépített kripták falazott üregei találhatók, és ez volt éppen az egyik indíték, hogy érdemes újra megnyitni a temetőt. Ezeket a kriptákat továbbra is fel lehet használni; valamikor ez volt Vác leggazdagabb temetője. Természetesen semmilyen mai szabványnak nem felel meg; a folyamatos beépítés következtében szorosan beékelődött a lakóterületbe. Ezt a nehézséget egy urnatemető-gyűrűvel lehetett volna feloldani. Felmértük az összes értékes síremléket, ami nehéz munka volt, és új úthálózati rendszert találtunk ki a korábbi, természetesen nőtt úthálózat helyett. A főtenhelyt megtartottuk, és egységes parcellákat alakítottunk ki. Az új köztemetőben bőven van hely, de azt választják legkevésbé szívesen az emberek; inkább a régi egyházi temetőket keresik. Ezért javasoltuk a városnak, hogy inkább az elhagyott temetők megújításával elégítse ki az igényeket; Vácott sok ilyen temető volt.

Országépítő: Hogy fogadta a tervet a város?

Illyés Zsuzsa: Egyházi területről van szó, a város nem érzi magát felelősnek a mai felhőborító állapotért. A város rendelte meg a tervet, azt átadta a katolikus egyháznak, ők meg még gondolkodnak, hogy belevágjanak-e ebbe a nagy vállalkozásba.

Országépítő: Térjünk vissza ismét a pályázathoz. Mi volt az első forduló eredménye?

Vincze Attila: A pályázók közül tizenegy társaságot jelölt ki a bíráló bizottság a második fordulóban való részvételle. Itt már két konkrét helyszínt jelöltek ki a Temetkezési RT. javaslatára; egyik volt a Farkasréti Temető kerteszet, másik

pedig az Új köztemető bejárata és annak környezete; a kapuhoz tartozó első parcellasáv. Minden pályázó az első választotta; valószínűleg ez volt a jobban megfogható, megvalósításra esélyesebb téma.

Országépítő: Mi volt a kiírás szerinti feladat?

Vincze Attila: Egy exkluzív parcella kialakítását kérték, mert a temetőn belül nagyon előnyös ennek a területnek a fekvése. A rétegek és a földben lévő épületalapok miatt urnasírok elhelyezésére van mód; koporsós temetés itt nem lehetséges.

Herczeg Ágnes: A Farkasréti temető gyakorlatilag megtelt, de kedvezőbb helyzete miatt mégis szívesebben választják az emberek, bár itt csak urna elhelyezésére van mód.

Országépítő: A kiírás milyen formákat, hány temetőhelyet írt elő – vagy mindez tervezési feladat volt?

Illyés Zsuzsa: Az urnahelyek számát megadták, előírták, hogy egyes kolumbárium-fülkéből, kettesből, urnakriptából mennyi kerüljön elhelyezésre, de hogy milyen formában, milyen megoldással; éppen erre voltak kíváncsiak. Bár volt konkrét terület, de ennél fontosabb volt a kiírók számára, hogy urnaelhelyezéssel kapcsolatos új módszereket javasolnak-e a pályázók. Ezért szerepelt a kiírásban, hogy sokszorosítható, másutt is felhasználható elemrendszereket kérnek. Egyébként erre egyik pályázat sem adott így választ; mindenkinek az volt az egészséges válasza, hogy egy kívülről kerítéssel, épületfalakkal határolt, zárt területnek elsősorban saját kompozíciója, kertként történő kialakítása a fontos.

Országépítő: Mi volt a pályázat eredménye?

Herczeg Ágnes: Kérdés, hogy ki mit tart eredménynek. A Temetkezési RT., úgy tűnik, a megvalósíthatóság lehetőségére volt kíváncsi, magukra a pályázatokra egy tényleges kivitelezési munkához egyelőre még nem tart igényt. A bíráló bizottság nem választott ki egy megvalósítandó tervet, bár a számítások szerint itt mindenképpen nyereséges vállalkozásról van szó. A bírálatok nagyon sommásak voltak; nem tértek ki részletekre. A résztvevők szempontjából mindenképpen eredménynek tekinthető, hogy mindenütt egy team dolgozott együtt, és mindenütt megállapították, hogy ez a hely csak önálló kertként tud olyan méltó környezetet teremteni, amelyben az egyes elemek az egész kompozíciónak megfelelnek.

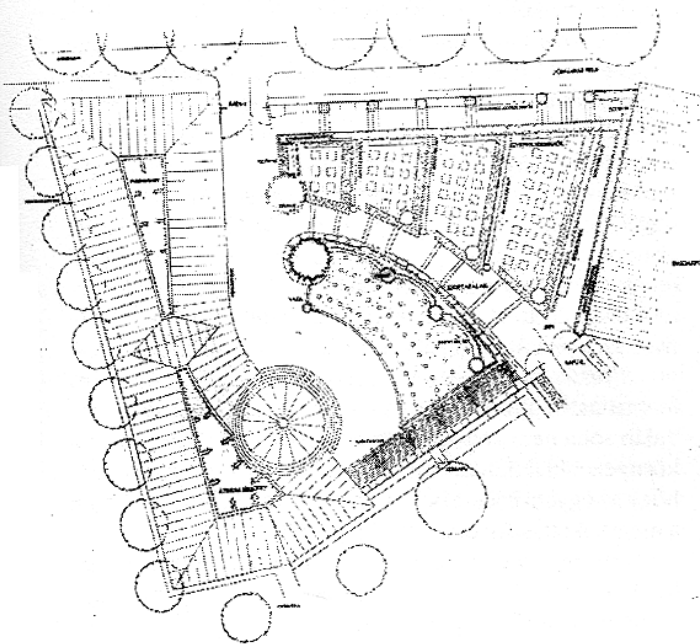
Vincze Attila: Maguk a sírjelek; a szintkülönbségek áthidalására kialakított támfalrendszer és a növényzet telepítése mind egy egységes kompozíció részei a mi tervünkben is.

Országépítő: A pályázat úgy ezzel lezárult, hogy kiderült, hogy a kiírással ellentétben senki sem kap megbízást?

Illyés Zsuzsa: A pályázók nem nagyon ismerték egymást, nemigen volt mód közös álláspont kialakítására. A részvénytársaság elnöke kijelentette, hogy hozzá bármikor be lehet kopogni témába vágó ötletekkel, javaslatokkal, és ez a kis esély mézesmadzagként hatott.

Országépítő: A pályatervet a Temetkezési RT. tulajdonába kerültek?

Herczeg Ágnes: Igen, és állítólag a Kerepesi temetőben lévő kegyeleti múzeumban kiállítják őket.

A tervezett temetőkert helyszínrajza –

Országépítő: Látom, hogy ugyanakkor szinte kiviteli terv-részletességgel készültek el a rajzok, pedig a koncepcióra, megvalósíthatóságra vonatkozó ötletpályázatról volt szó.

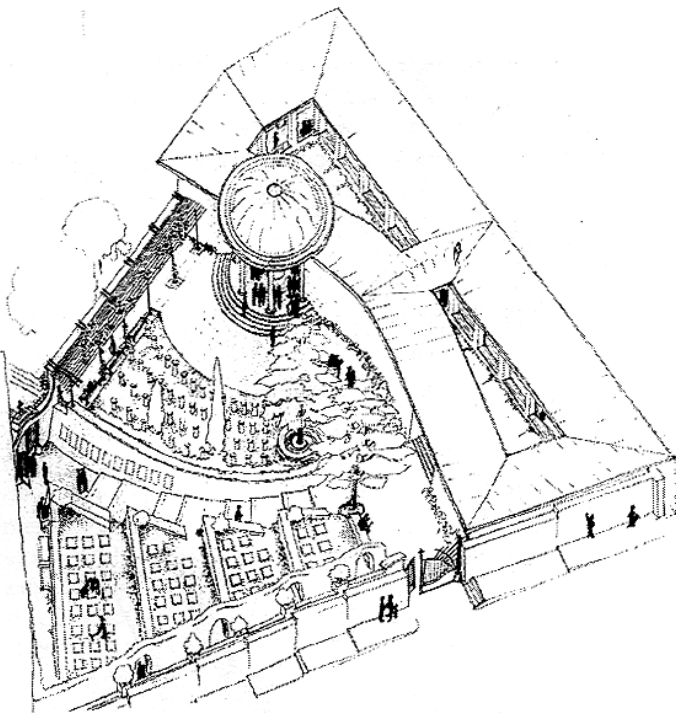
Illyés Zsuzsa: Úgy érezzük, hogy a kiíró nem tudta eldönteni, hogy egy elemcsalád technológiai terveit, vagy egy kertkompozíciós javaslatot vár a pályázattól. Vagy éppen mind a kettőt meg akarták kapni, ezért a betűvézésig sokmindentre kértek részletes tervet. Úgy tűnik, hogy a pályázók erre nem voltak igazán tekintettel. A kertészetet eleve 1:200-as léptékben kérték megoldani, ami engedélyezési szintnek felel meg.

Vincze Attila: Mi 1:100-as léptékű tervet készítettünk, mert úgy gondoltuk, hogy csak így oldható meg egységesen a koncepció. A részleteket pedig 1:20-as léptékben kellett megrajzolnunk az építésznek.

Országépítő: Voltak-e újfajta megoldásaitok a sírjelekre?

Herczeg Ágnes: Azzal kezdeném, hogy az építészekkel együtt mindnyájunknak izgalmas feladat volt kialakítani a kertet. Elsősorban a sírkert hangulatát akartuk kifejezni; azt, ami erről bennünk élt. Aztán ehhez alakítottuk a kerten belüli egységeket.

Illyés Zsuzsa: A helyszínen próbáltunk egy térrendszert kitalálni. Erősen lejtős terepről van szó, sok kötöttséggel. A szabad kerként alakított részben erőteljes tereplasztikákat helyeztünk el; négy, támfalakkal megerősített tereplépcsőt, és közöttük olasz lépcsőkkel ívesen a központi térre vezető utat alakítottunk ki. A központi térrel az urnatemetés megoldatlan részleteire kerestünk megoldást. A ravatalozóban

– és távlati képe, jobboldalon az átriumos kolumbáriummal

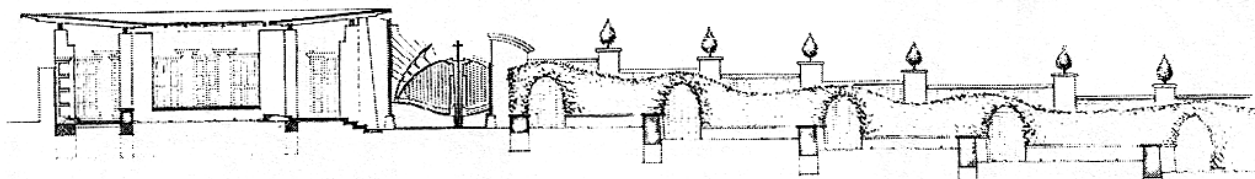
történő búcsúztatás után elhelyezéskor a központban kialakított szertartáshelyet lehet használni. Azt gondoltuk, hogy szükség van az urnaszállítás és elhelyezés között egy méltóságteljes stációra, amelynek ez volna a helye. Emögött a búcsúztató udvar mögött egy kerengőre, átriumos udvarra emlékeztető, gyűrű alakú épület áll – urnafalakból. Ezt úgy alakítottuk ki, hogy a kertből sehonnan se látszódjék közvetlenül az urnafal; mindenhol valamilyen takarást biztosítottunk, hogy ezek a sírhelyek intímebbek legyenek a megszokott, kitarulkozó megoldásoknál. El akartunk szakadni a mai általános, kerítésfalas formától.

Vincze Attila: Az urnakriptákat a kő támfalakba helyeztük, itt lehetőség volt méltó, időtálló síremlékeknek helyet biztosítani. Itt a sírhelyek hosszabb időre szólnak.

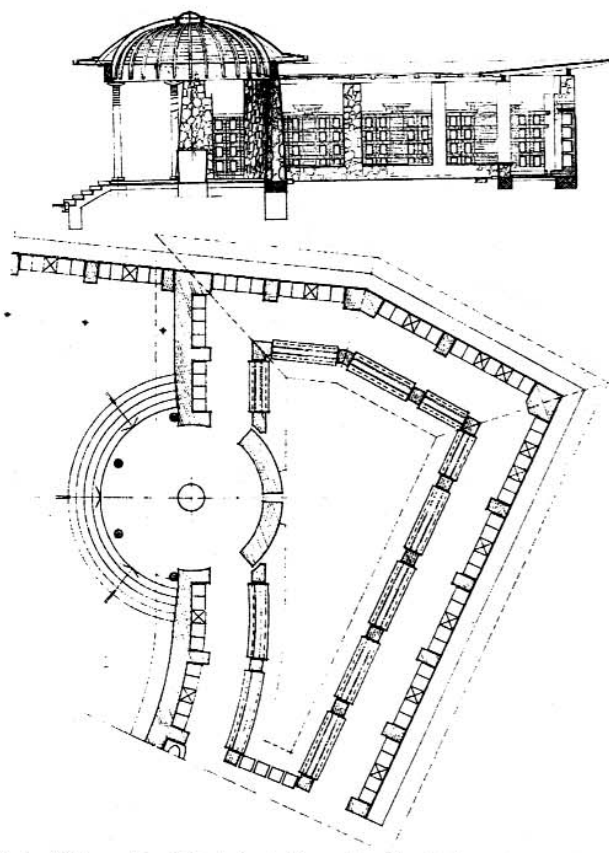
Országépítő: Milyennek látjátok ma a temető helyzetét általában, milyen problémákkal kell a tervezéskor elsősorban szembenézni?

Illyés Zsuzsa: Nemrég kerestek meg azzal, hogy egy budatétényi katakombát alakítsunk át urnatemetővé. Ez jellemző a mai helyzetre, a nagy helyhiányra, és arra, hogy a temetés egyúttal nyereséges vállalkozás tud lenni. A temetők mai állapota ellentétben van ezzel a gazdasági lehetőséggel. Kulturált állapotokat leginkább az teremthet, ha kisebb egységekben próbáljuk megoldani a feladatot, egy-egy terület rendezését a nagyobb temetőkon belül is.

Herczeg Ágnes: A pályázat arra mutat, hogy keresik a megoldást az eddigi „üzemszerű” temetések helyett magasabb színvonalú szolgáltatásra, és érzékelik, hogy az emelt

Metszet a kolumbáriumon és a teraszokon át

Szabadtéri ravatalozó és kolumbárium alaprajza és keresztmetszete

árak ellentételezésére komoly szakmai koncepció, művészi fantáziával megtervezett, újszerű kínálat szükséges.

Országépítő: A pályázaton felvetett javaslatok választ kínálnak erre az igényre? Ha igen, akkor a pályázat sorsa arra utal, hogy a temető most már az ötletek birtokában maga akarja folytatni a munkát, vagy arra, hogy nem értette meg ezeket a javaslatokat?

Herczeg Ágnes: Most az a praktikus lépés hiányzik, hogy a meghatározott területen elinduljon a kivitelezés. Úgy gondoljuk, hogy csak a gyakorlatban lehet kipróbálni ezeket a javaslatoknak a használhatóságát.

Illyés Zsuzsa: Egy nagyobb terület előkészítése nagyon tökeigényes, de számításaink alapján nehezen tudom elképzelni, hogy a folyamatos sírhelyeladás ne teremtené elő egy ilyen beruházás költségeit. A temető saját tervezőcsoportja is alkalmas a fejlesztések előkészítésére, de elfoglaltságuk és a világos, hosszú távú fejlesztési koncepció hiánya nehezíti a munkájukat. Ezért is fogadták éppen ők nagy örömmel a

pályázat nyújtotta külső segítséget.

Vincze Attila: Visszatérve a pályatervhez, fontos, hogy az üzemeltetőnek kell tudnia elfogadtatni a kívánatos formákat, sírjeleket, feliratokat, növényzetet, és ezt mintegy készen adja el. Akkor ebbe az egységes fenntartás is beletartozhat, s nem a maga ízlése, gondozási igényei szerint alakítja mindenki a hozzátartozója sírját. El tudjuk képzelni, hogy egy ilyen zárt kertenél van egy állandó őr, aki azt a területet gondozza, arra vigyáz, s az egységes és kulturált állapotot fenntartja. Így a ma természetesnek tűnő folyamatos lepusztulás elkerülhető. Közparkokban is ez a tendencia, hogy bekerített, saját parkőrrel, gazdával rendelkező területek legyenek.

Illyés Zsuzsa: A temetők régi törekvése ez az egységes fenntartás, de az eddigi kísérletek mindig kudarcba fulladtak. Talán soha nem volt elég következetes ez a törekvés, és a környezet kialakítása sem volt sehol olyan meghatározó, hogy az egyéni ízlésre befolyást gyakoroljon, s ne csábítson a megszokott, színvonalatlan megoldásokra.

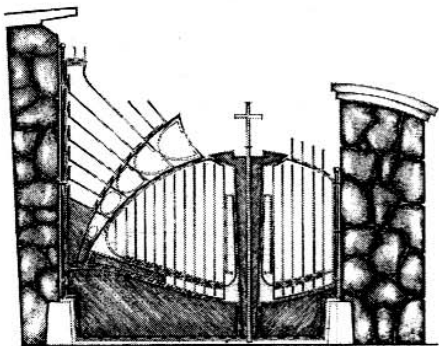
Vincze Attila: Az egységes fenntartás nem működik, ha csak gazdasági megfontolások vannak mögötte; hogy például legyen fűnyíróval gondozható.

Herczeg Ágnes: A probléma alapja, hogy a sírgondozás a jelenlegi gyakorlat szerint mindig egy sírra és nem egy nagyobb területre vonatkozik. Ma a sírgondozást ráadásul nem is a temető végzi, hanem külső vállalkozók.

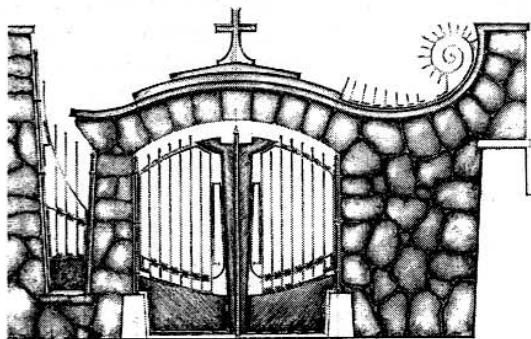
Vincze Attila: A körülhatárolható sírkertek gondozása egészében rábízható egy vállalkozóra. Ehhez jogilag rendezett formában össze kell hangolni a szereplőket, a hozzátartozókat, a temetőkezelőt, a fenntartást-gondozást végző külső vagy belső vállalkozót, hogy a mai bizonytalanság megszűnjék, hogy nem ellenőrizhető: ki mit végez el a fenntartási munkákból.

Országépítő: A pályázatot a temetőkultúra fejlesztésére írták ki. A Kertészeti Egyetem részt vett a zsűrizésben, de valójában a Temetkezési RT. az egyetlen intézmény, amely a tervezők partnereként érintett ebben a kérdésben. Őket viszont a saját vállalati szempontjaik irányítják. Van-e az országban vagy a fővárosban valamilyen szakmai vagy társadalmi szervezet, amely ezekkel a kérdésekkel foglalkozik, és befolyásolni tudná a folyamatokat?

Herczeg Ágnes: Kisvárosokban van ilyen, például a váci temető ügyével a város kegyeleti bizottsága foglalkozott. De a fővárosban ilyet nem tudok. A Temetkezési RT. óriási intézmény, s néhány egyházi létesítménytől eltekintve teljesen monopolhelyzetben van. Biztos van Budapesten is kegyeleti bizottság, de az csak meghatározott részletkérdésekkel foglalkozik.

A tervezett temetőkert két kapujának nézete. A pályatervet készítették: Bata Tibor, Herczeg Ágnes, Illyés Zsuzsanna, Róth Renáta, Vincze Attila

Lükő Gábor CSONTVÁRY ZARÁNDOKÚTJA

Az volt, tudjuk, nem csupán egyik festménye, hanem egész élete: zarándokút. Maga is annak tekintette, és – mint látni fogjuk – erre indította fiatalkori misztikus élménye, a titokzatos szózat is.

A titok mindig csábítja az embert, míg be nem törik az ígába. De a titok mégis titok marad. Azt sem tudhatjuk jószerint, nem öregkorában álmodta-e csupán a művész, amit ön-életrajzában leírt. Nem alkotásait akarta-e isteni rangra emelni egy költött történettel? Hiszen ismerjük az álom lélektanát, s tudjuk, hogy ébren is lehet álmodozni.

Mégis megpróbáljuk újra és újra megfejteni a titkot; a művész, az ember belső világát. Vagy legalább a közelébe férközni és melegedni nála.

Magam leginkább más kódos tájain járok a magyar művészeteknek. Csontváryval csak véletlenül találkoztam. (Valaki sárkányt ragasztott hatalmas vásznaiból, s azzal riogatta lovaimat. Kénytelen voltam hát védelmére kelni a művészek és műveinek, megállva pár percre utamon.) El kell mondanom róla egyet-mást, amit ugyan mindenki tudhat, akit érdekel, de mégsem tud, mert nem olvas. (Nem ér rá, mert sárkányokban gyönyörködik.)

Tudjuk, hogy Csontváry a Sáros megyei Kisszebenben született 1853-ban. Ekkor még egyszerűen Szeben volt a városka neve. Fényes Elek alig másfél évtizeddel korábban ezt írja róla *Magyarországnak ... mostani állapotja statisztikai és geográfiai tekintetben* című művében (III. kötet, Pesten, 1837 – 248. o.). *Szeben, Cibinium, Sabinow, szabad királyi város. Eperjeshez észak nyugatra két mérföldnyire, a Tarca vize mellett igen kies vidéken: 2590 tót lakosokkal, kik közt 1798 r. kath., 576. evang., 16 zsidó. Van kath. paroch. és két evang. szentegyháza, egy kegyesatyák collegiuma gimnasiummal együtt, papirosmalma. A város köfállal van körülveve; egyébiránt sok lent természet, stb. stb.* – A lakosság nemzetiségére vonatkozó adata valószínűleg pontatlan: csak az abszolút többségben lévő szlovákokat említi, mert 1875 körül német és magyar nyelvű lakosokat is említ Kollerffy (*A magyar korona országainak helységnevtára*, Bp, 1877), számadatok nélkül, az 1910-beli népszámláláskor pedig 1640 tót lakos mellett 1168 magyar, 341 német, meg 120 román lakosa is volt Kisszebennek. Valószínűleg a magyarok közé számították az ekkor már 435 főt kitevő zsidó vallású lakosokat is, bár ezek anyanyelve bizonyára német volt, a németek pedig alighanem mind lutheránusok voltak (258 fő). Feltehető, hogy az időben a szlovákok közül is sokan magyarnak vallották magukat. Bizonyos, hogy Csontváry gyermekkorában a város lakóinak többsége szlovák nyelvű volt.

Önéletrajzában azt írja Csontváry, hogy kiskorában hiányos volt a magyar nyelvtudása, s csak később tanult meg jól beszélni, apjának alföldi rokonainál vendégeskedve. (Lásd: *Csontváry Emlékkönyv*, szerk: Németh Lajos, Bp. 1976. 67. o.) Németül meg csak 15-17 éves korában tanult meg eperjesi gazdájánál (ugyanott, 69. o.). Ezek szerint gyermekkorának legjobban ismert és használt nyelve a szlovák volt.

Kisszebenben tót és német iskolák voltak – írja Csontváry, de nem mondja, hogy ő melyikbe járt. Csak nyelvismeretére vonatkozó adataiból tudhatjuk, hogy a szlovákba. Később, tizenhárom éves korában Szerednyére került szüleiével. Ez Fényes Elek szerint (id. mű. III. k. 369. o.) orosz, magyar, tót, mező-város, Ungvártól délkeletre 3 mérföldnyire: 534 r. kath., 750 görög kath., 4 nem egyesült óhitű, 10 evang., 24 ref., 254 zsidó lakossal. A magyarság tehát itt is kisebbségben volt. De Csontváry Ungváron járt gimnáziumba, s ott alighanem magyarul tanítottak már a hatvanas évek közepén.

A szlovák nyelv birtokában Csontváry jól tudta, hogy apjától örökölt családi neve, *Kosztka*, szlovák név és hogy mit jelent ezen a nyelven. Ő kissé szabadon Csontvárra fordítja, a hely és a kor követelményeinek, illetve divatjának megfelelően. Mert ne feledjük, hogy a Mikszáth által annyiszor kipellengérezett „gavallérok” hazájában, és a kiegyezés „hazafias” korszakában vagyunk. A *csont*-hoz (kost) tehát *vár*-at kell ragasztani, és ipszilont a végire. – Eddig úgy gondoltuk, hogy nincs több tudnivalónk a névről. Pedig bizony több figyelmet érdemel az. Ha jobban megfigyeljük, kiderül, hogy ominózus név, és nagyobb szerepet játszik Csontváry életében, mintsem magyartásából gondolnánk. A *kost* szó minden szláv nyelven csontot jelent, de a szlovákban van egy második jelentése is. Így neveznek egy kőkemény magocskát termő gyógynövényt, mely görög eredetű tudományos nevét is erről a tulajdonságáról kapta: *Lithospermium*. E név szó szerinti fordítása a fű magyar irodalmi neve: *kőmag*, de van több más neve is nyelvünkön. Ezekkel is meg kell ismerkednünk, ha meg akarjuk érteni Csontváryt, mert ő is ismerte ezeket, és mint látni fogjuk, nem volt közömbös irántuk. A *kostka* magyar nevei: *napkása*, *napköles*, sőt *Mária könnye* is. Előbbiek a latin *Semina militi solis* fordításai, de valószínűleg latin eredetű a Mária könnye is, mert beleillik a középkor vallásos világába.

Csontváry már szebeni kisiskolás korában botanizált. Azt írja önéletrajzában, hogy az iskola igazgatójával járta a határt és gazdagította az iskola növénytárát. *Mindennek nevét ismertük rendszeresen* – írja (*Emlékkönyv*, 68. o.). A gyógynövényekkel később is foglalkozott, hiszen ez hozzátartozott a patikusok szakmájához. Biztosak lehetünk benne, hogy ismerte a *kőmagot*, és annak magyar neveit, és elgyönyörködött azok költői hangulatán. Szemléletes, szép nevek ezek; a *Lithospermium officinale*-nek ugyanis szép, aransárga virága van, amely hasonlít a köles magjaira, de Máriának a vallásos kegyelet által aranszínűre festett könnyeire is. Hiszen az Isten anyja nem sírhat közönséges anyai könnyeket!

Különös jelentőséget nyer ez a név, ha nem feledkezünk meg arról, hogy a művészt pályára indító szózat Raffaelt említi (*Emlékkönyv*, 73. o.). Raffael ugyanis bibliai tárgyú képeket festett, s azok közül is leggyakrabban Madonnát.

Csontváry azt írja, hogy a szózat megszólalása előtt apró magocskát talál a markában, s azon gondolkodik, hogyan került az oda. Pedig hát a patikusnak könnyűszerrel belejuthatott a zsebébe, onnan meg a markába. Nem gondolkozott volna el ezen más. Csakhogy az ő neve hasonló magocskát jelent, a *kőmagot*. Szlovákul *kostkát*. Ez úgy hat rá, mintha megszólította volna valaki, a *nevé*n szólította. És már hallja is a szót. Mert a Jelenések Könyvében már olvasott ehhez

hasonlót. Károli Gáspár fordításában idézem a 2. rész 17. versét: *Akinek füle vagyon, hallja, mit mond a Lélek a gyülekezetnek: A győzedelmesnek enni adok amaz elrejtett Mannából, és adok annak fehér követskét, és a követskén írott nevet, melyet senki sem tud, hanem csak az, aki azt elvési.*

A Lithospermiumnak is kőkemény a magja és fehér, sőt rajta is van egy név, ha nem is kézzel írva, amelyet senki sem ért, mert nem magyarul szól: az ő neve: Kostka. Csontváry persze nem árulja el öregkori írásában hogy miféle mag volt az, sőt hogy eltitkolja, a színét is megváltoztatja. Azt írja, fekete volt a mag. A nagyravágyó magyar művész, mint látni fogjuk, egyébként is leplezi, hogy indítatása szlovák nyelven szólt. De a magot mégsem ejti el. Hiszen a milium solis, a napköles neve szépen összevág újabb nagy témájával, a napkultusszal. És ha nem árulja el, hogy egy fűnek a magja, még cédrusfát is nevelhet belőle.

Pici kis mag, melyből fejlődik a fa. – írja önéletrajzában. – *Tehát nekem is fejlődés volt kijelölve* (Emlékkönyv, 71. o.). Ezt a szimbólumot is a Biblia sugallta. A mustármag példázata három evangéliumban is olvasható. Máté evangéliuma 13. részében olvashatjuk Károli Gáspár tolmácsolásában: *Hasonlatos a mennyeknek országa a mustármaghoz, melyet az ember vevén elvet az ő mezejében. Melly jóllehet minden magoknál kisebb, de mikor felnevekedik, a fűvek közt legnagyobb, és végre fa nevekedik belőle, annyira, hogy az égi madarak reá szálljanak és fészket rakjanak az ágain.*

Csontváry is bizonyára jól tudta, hogy a mustár kis cserje, nem nő fává, mint ahogy a kostka, a kőmag sem nő azzá. Hogy a Biblia szövegébe hogyan került bele ez a hibás természetrajzi adat, nem érdekel most bennünket, Csontváry pedig nem határozta meg a magot, mert csak a kis magból növekedő nagy fa szimbóluma kellett neki. A magszimbólumot később is alkalmazza: *Olyan voltam, mint a kis mag, amikor a földbe kerül; ki törődik vele, miképpen él a föld alatt, s fejlődik-e tovább? Ki törődött velem, amikor azon tűnődtem, hogyan és hol kezdjem.* (Emlékkönyv, 76. o.) A megvetőről szóló példázat elevenedik meg itt, lásd: Máté evangéliuma 13. részének első 23 versét.

A markában talált mag tehát fontos szerepet játszik Csontváry elhivatásának történetében. Hasonlóan kulcsfontosságú szó itt a *Napút* is. Csontváry először érthetetlennek minősíti, később *plain air*-nek értelmezi (Emlékkönyv, 83. o.), s nem veszi észre, hogy így egész szövege értelmetlenné válik. Mert Raffael nem ismerte a *plain air*-t; nem nehéz tehát ebben felülmúlni őt. És az sem indokolt, miért éppen vele kellene ebben versenyre kelní. De ha figyelembe vesszük, hogy Raffael legtöbbször bibliai tárgyú képeket festett, akkor megtaláljuk a Napút helyes értelmezését, csak hogy nem magyarul, hanem szlovák nyelven. *Ide na put!* – *eredj zarándokútra!* – A *put* szó ugyanis szlovákul búcsújárást vagy zarándokutat jelöl. A cseh nyelvben (*pout*) szintén ezt jelenti, a többi szláv nyelvben viszont csak közönséges utat jelöl. (A cseh és a szlovák nyelvben az útnak más neve van: *cesta*.) – Ezek ismeretében valószínűnek látszik, hogy az elhívó szózat teljes egészében szlovákul hangzott Csontváry fülében, és ez volt az értelme: *Eredj zarándokútra és te leszel a világ legnagyobb vallásos festője, nagyobb Raffaelnél.* Hogy az

öreg, bomlott idegzetű magyar festő hazafias buzgalmában azt állítja: *A kinyilatkoztatás az egy szón kívül értelmes, magyar nyelven szólou.* (Emlékkönyv, 73. o.), nem cáfolhatja meg a felsorolt művészettörténeti és nyelvi tényeket. A szlovák *put* szó szerinti magyar fordításban is visszatér a *Zarándoklás a libanoni cédrusokhoz* című kép megnevezésében, Raffael Madonnáinak emléke pedig a *Mária kútja Názáretben* című kép főalakjában. Ennek az utóbbi festménynek fordított arányai is a középkori vallásos festészet nyelvén jelképezik a lelki nagyságot.

Csontváry bizonyára ismerte a latin közmondást: *nomen est omen* – és boldogan vette tudomásul, hogy az ő esetében valóban jóslat van belerajva a nevébe: a kostka napkölest virágoztat, s aranyszínben ontja Mária könnyeit. De hogyan került Baalbekbe, a napkultusz ősi városába, és mi vitte a cédrusok alá? Ne fogadjuk el gondtalanul a titokzatos, görögnek látszó *ember* meséjét, aki önéletrajza szerint Damaszkuszban szólította meg őt, hogy Baalbekbe küldje. Ha figyelembe vesszük az egykorú magyar szellemi életet, melynek akkor már Ady költészete volt a legteljesebb, mindjárt reálisabb színben láthatjuk Csontváryt is.

Csontváry 1906-ban ment Baalbekbe. Két évvel korábban jelent meg a Budapesti Naplóban Ady *Párisi hajnal* című verse (1904. május 12.), amely később, az *Új versek* című kötetben kissé módosított címmel jelent meg: *Egy párisi hajnalon*. Idézem néhány sorát:

Ki vagyok? A Napisten papja,
Ki áldozik az éjszaka torán...

Evoé, szent ősláng, Napisten.
Még alszik itt e cifra rengeteg.
Én vártam, lestem a te jöttöd,
Papod vagyok, bolondod, beteged.

Sápadt vagyok? Piros sugárt rám.
Boldog Ad-üköm pirosabb legény
Volt, ugyebár, mikor papod volt?
Hej, sápadok már ezer éve én.

Kilenc hónappal később, 1905. február 5-én ugyancsak a Budapesti Naplóban jelent meg Ady másik idevágó verse *Könyörgés Baál istenhez* címmel. (Később, az *Új versek* című kötetben *Ima Baál istenhez* a címe.) Csak a töredékét idézem:

Óh, Baál, Nagyúr, ez irgalom-óra, ... Nézz hát
reánk ... Nem énreám, De itt van a párom ...
Bús asszony-ember, de lelke a Nap üszke ...
királynő az én párom, Selyemvánkost áztathat
csak a könnye

És Csontváry a következő év nyarán elmegy Baalbekbe, lefesti a Nap oltárát, és elébe képzei Attilát, meg az ősmagyarokat, amint a Napnak áldoznak.

A *Magányos cédrus*-t 1907-ben festette meg Csontváry. Ady hasonló témájú verse két évvel korábban, 1905. október 19-én jelent meg a Budapesti Naplóban *Az iharfa* címmel. (Az *Új versek*-ben *Ihar a tölgyek közt*.) Hadd álljon itt egész terjedelmében:

Száradjon ki az iharfa, Lombtalan lomb a mi lombunk,
A büszke fa, a magyar fa, Virágölő a virágunk,
amely engem gyökerével Árnyéktalan az árnyékunk,
Bever, lehűz, ide láncol. Miért legyünk erdő csúfja?

Leveleit elhullassa, Álljunk az égnek meredten,
Virágait korán esse, Lombtalanul ő is, én is,
Sohse lássa, sohse lássa Tölgyek között, tölgyek között
A szent Napot terebélyel. Nyomorultul miért éljünk?

Ugyancsak 1907-ben készült a *Zarándoklás a cédrusok-hoz Libanonban*. Ady verse: *Sírás az Élet-fa alatt* egy jó évvel korábban jelent meg *Könnycsok hullatása* címmel, a Budapesti Napló 1906. április 26-i számában:

Lentről nézem ős terebélyed,
Piros csodákkal rakott Élet,
Óh, jaj,
Te hitvány, te hitvány.

Nem áhított így soha senki,
Nem tud téged más így szeretni.
Óh, jaj,
Hiába, hiába, hiába.

Csodáidból csak egyszer adnál,
Fiadnak csak egyszer fogadnál,
Óh, jaj,
Be várom, be várom, be várom.

Véremmel hívlak, csallak, várlak,
Véremmel gyűlöllek, imádlak.
Óh, jaj,
Csak nézlek, csak nézlek, csak nézlek.

És itt maradok, itt a porban,
Tudom, én tudom, eltiportan.
Óh, jaj,
Halálig, halálig, halálig.

Csontváry festményén a piros csodák vérveres ágakként jelennek meg. A fát csábító taglejtésekkel táncolják körül a tündérlányok, akik valami vértengerből sorjáznak elő. Nem fogják-e eltiporni őket a körülöttük ólálkodó lovasok? Az egyik lovon gyermekét szoptató asszony ül. Nem a tündérlányok közül rabolták-e el ezt is?

Ne gondoljunk itt tudatos átvételre. Csontváry művei spontán kifejezései a lelkében élő autonóm világnak. De hogy Ady versei fordították érdeklődését ebbe az irányba, az tudnivaló. Ady hatása minden téren felfedezhető. Bartók és Kodály érdeklődését is *A magyar ugaron* című verse irányította a népdalok felé. 1905. augusztus 13-án jelent meg az a Budapesti Naplóban.

Ady rendkívüli hatásának titka ma már nem titok. Ő volt az, aki mindenkinél erősebben rezonált a magyarság legértékesebb hagyományaira, és mint egy gyűjtőlencse, úgy sugározta ki magából ezeknek a fényét. Aki belekerült a gyűjtőpontjába, tüzet fogott, ha ugyan volt benne gyúlékony anyag.

Csontváry maga is Adyra hivatkozik burkoltan, amikor

azt írja, hogy egy ismeretlen, *görögnek látszó ember* küldte őt Baalbekbe. (*Emlékkönyv*, 83. o.) Olvassuk csak el a *Vén diák üdvözlését*, vagy legalább néhány strófáját:

Páris rikolt rám, míg e verset szövöm,
Én, régi diákok.
Én jó mesterem, görög tanítóm,
Ma is átok még az ős, görög átok.

Homérosz, s felhős görög tragédiák
Vágnak a szívembe.
Te beszélsz és mi, nebulók hallgatunk,
Istenem, istenek, mintha csak ma lenne.

Pedig Homérosz kék ege beborult.
Istenek és hősök
Hullnak azóta a szívemből szüntelen,
Hogy az étellel küzdök, kergetőzők.

Anér, és andrós a genitivusza,
Én jó, bölcs tanárom?
Beh elfeledtem görögül s férfiúl,
Már csak a sorsot, a végzetet várom.

Ady később írta ezt a versét. 1908. június 28-án jelent az meg először a Vasárnapi Újságban. De már korábban is hivatkozódik görögös mivoltával. *Gyáva Barla diák* című verse 1906. augusztus 26-én jelenik meg a Budapesti Naplóban. Csak első sorait idézem:

Hadverő nem volt Barla diák,
Én jámbor, görögös, kopottas ősom.
Elmaradt Töhötöm seregétől
Ama véres őszön.

De nem ezekkel küldte ő Baalbekbe Csontváryt, hanem a már korábban idézettekkel. Csontváry azonban ezekre is reagál önéletrajzában írásakor, amikor úgy jellemzi damaszki utbaigazítóját, hogy egy ismeretlen, *görögnek látszó ember*. S ő már Attilával mutatott be áldozatot a Nap Oltárán a költő őse, Ad-üke helyett.

Csontváryt és művészetét csak az őt környező világhoz, a társadalomhoz való viszonyában lehet megérteni. Minden emberre, minden autonóm egyéniségre érvényes törvény ez, és ma már általánosan elfogadott, de alkalmazni még nem szoktuk minden esetben. Ez derült ki Csontváryval való ismerkedésünk során is. Figyelembe kellett vennünk gyermekkorának társadalmát, annak nyelvét, aztán a művész polgári foglalkozásával járó speciális növényismeretét, korának vallásos neveléséből származó Biblia-ismeretét, társadalmi osztályának hazafias hangulatát és az irodalmi élet legelevenebb megnyilvánulásait. Így próbáltuk megközelíteni az ember, a művész titkos, belső világát. Mert, Ady Endre szavaival:

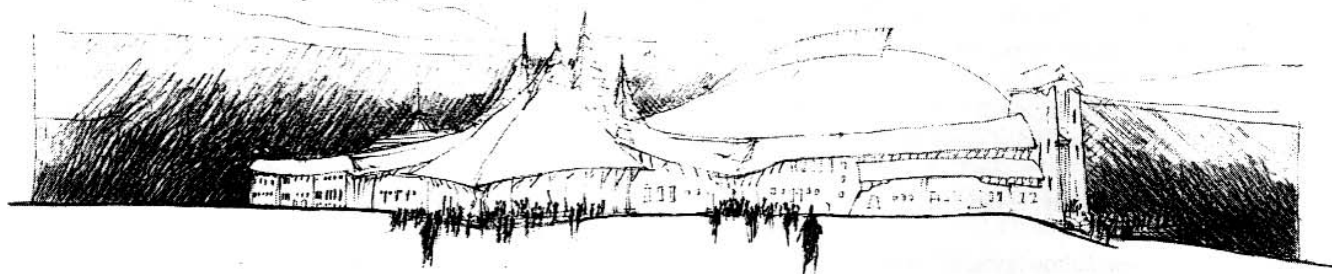
Minden titok a nagy világon,
S az Isten is, ha van
És én vagyok a titkok titka,
Szegény, hajszolt magam.

EGY NEMZETKÖZI PÁLYÁZAT ÜRÜGYÉN

Kansai-Kan Nemzeti Könyvtár, Japán

Grekofski Nathalie

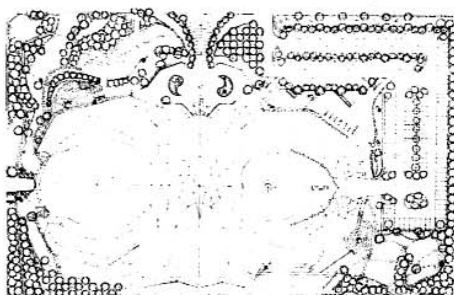

Egy 60.000 m²-es könyvtárat kellett tervezni egy 246 x 151 m-es saroktelekre egy új tudományos városi központban 500 km Tokiótól. Sajnos nem nyertem. Ezen nem nagyon lepődtem meg.

Miért is fogtam bele? Mi fűz ehhez a pályázathoz? Ez a legfontosabb számomra az egészben.

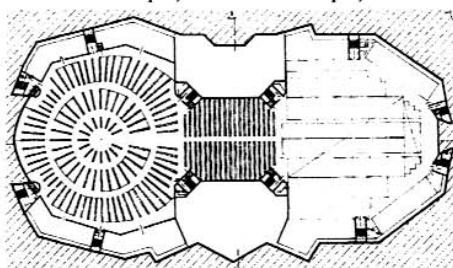
Az elején megragadott ez a feladat mert szellemi, lelki és fizikai értelemben is azt éltem át, mintha egy hajó süllyedne bennem és körülöttem, és nincs más kapaszkodó csak az akarat. Memi kellett átlépni; ezen az oldalon már úgysem volt vesztenivaló.

Külső impulzust Makovecz Imrétől kaptam. Kiindulásként felhívta a figyelmemet az alexandriai könyvtár szellemiségére és Borges írásaira. Mégsem könyvek, városok, építészeti stílusok nyomán indultam, hanem egy-

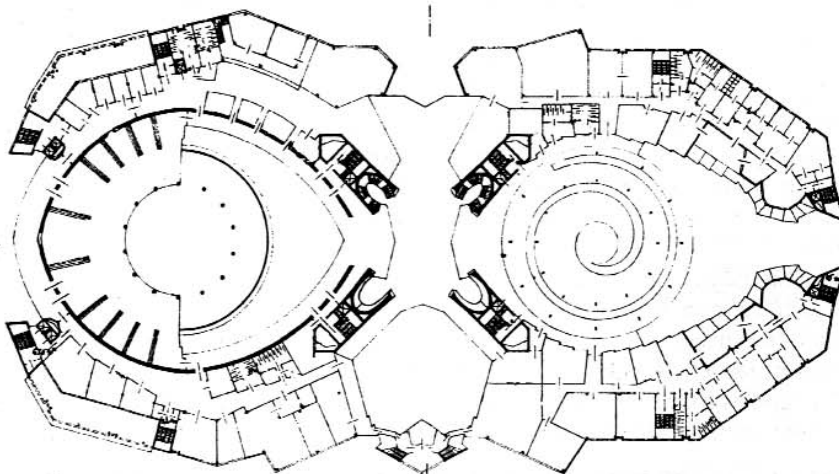
Távlati kép délről és helyszínrajz

Pincealaprész és földszinti alaprész

szerűen figyeltem magamra egyre mélyebben, kíváncsisággal és bizalommal míg nem egyre kisebb lett a távolság köztem és a feladat között. És amikor eltűnt a határ akkor született az első épkezsláb vázlat. Kár, hogy a továbbiakra rohamunkában került sor.

Hetente egyszer-kétszer találkoztam Makovecz Imrével és ilyenkor inkább a gondolkodással foglalkozott, mint konkrét építészeti problémákkal. Amikor egyik találkozás alkalmával azt mondta, hogy az emberi gondolkodás nem lineáris, hanem egzisztenciális, és erre példát is mondott; ez kimondva majdnem evidens volt számomra, mégis valamit nagyon megmozdított bennem. Ez volt az, ami hirtelen felgyorsította bennem azt a folyamatot, aminek nyomán végül is megszületett a váz-

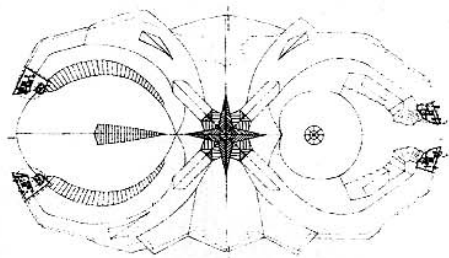
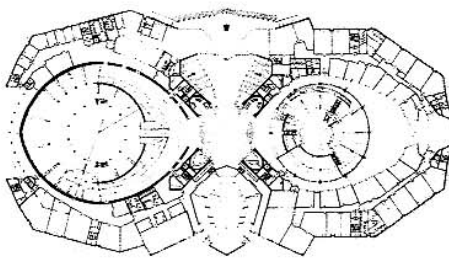

latok szellemi tartalma. Újra megtapasztaltam azt, amit először akkor éreztem, amikor 1989-ben Belgiumban a diplomamunkám első vázlatait készítettem: az Építészetben léteznek olyan kapuk, amelyek megnyílásakor születik meg a kapcsolat a személy és a feladat között. Ez olyan fényt áraszt szét, ami egyszerre tükröz egy szabad belső szellemi folyamatot és az építészet tiszta feladatát. Minél erősebb ez a kölcsönhatás, annál erősebb a fény és annál előbb a megszületendő épület, egyúttal pedig érik a belső szabadság az emberben. Ilyen kapcsolat képes aktivizálni olyan formáló erőket, amelyek az ember korlátait túllépő belső fénnel hagynak lenyomatot, élőlényvé válnak.

Ez megerősítette bennem, amit itt Magyarországon, különösen Makovecz Imre munkái révén tisztán éreztem, de környezetében mégis kevésbé tapasztaltam – talán mert túlságosan összemosódik a pénz világa, a szakmai előrehaladás, a világ előtti siker és a tehetség értékelésének kérdése. Kiderült, hogy mégsem tévedtem, hogy ez a belső folyamat valóság, és mint valóság folytatható, élő forrásnak tekinthető. Nem formai vagy stílári kérdés.

Milyen érdekes, hogy egy könyv, egy halott tárgy helyhez, időhöz kötött, de amikor találkozik egy emberrel, aki kinyitja és olvasni kezdi, akkor az, ami benne holt betű, átlépi idő és térbeli korlátait az olvasó gondolata által.

Egy háromszintes raktárban minden nemezedékből, minden századból való szerzők, írók, költők lelkei alszanak, szorosan egymás mellett, várnak csendesen a sötétségben, hogy gondolataik újra születhessenek; hogy amit a papírra írtak, azt tovább tudják adni, hogy létre-

Első emeleti és harmadik emeleti alaprajz

jöjjön egy szellemi találkozás. Mi őrizzük őket és talán ők is őriznek minket a feledéstől.

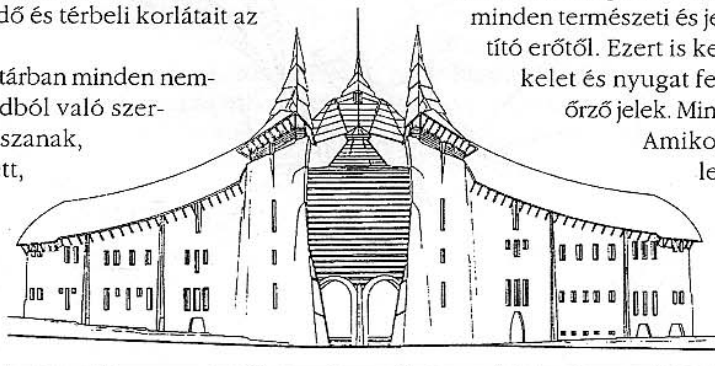
Efölött a raktár fölött két olvasóterem helyezkedik el, már fönt a fényben. Az egyik egy általános olvasóterem galériával: nyugat felé néz, a másik az ún. ázsiai olvasóterem kelet felé. Ez utóbbi fölött kettős acélszerkezetű kupola van, ahol a kettő között egy spirális rámpa fut fölfelé tele könyvekkel – mint mellvéd – mintha az egész rámpa könyvből volna. Az ázsiai olvasóterem körül egy szárnyépületekkel körülvett vízfelület tükrözi ezt a kupolát mint egy belső kert, amelyben időtlenség, teljesség uralkodik.

A két olvasóterem közötti négy toronnyal közrefogott centrális térbe nyílik a könyvtár bejárata. A belépővel szemben jobbra és balra is két felülről világított torony: bennük egy-egy 30 m-es vízesés, a víz fölött egy égbbe futó lépcsőben folytatódnak – léptékváltozás.

A másik két toronyban valódi lépcsők vezetnek egy galériára – fellépés.

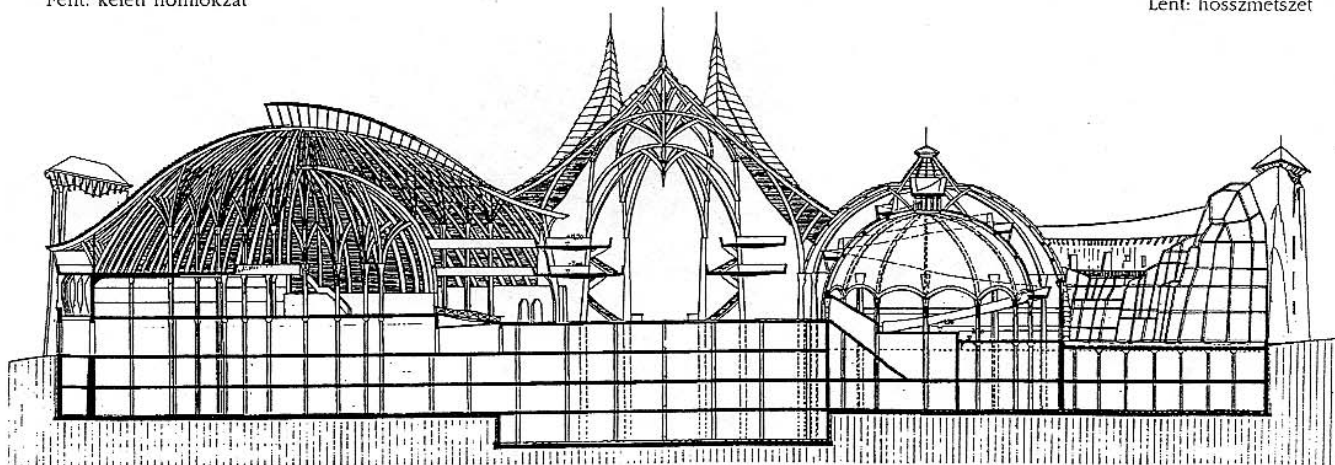
A két olvasótermet 2-2 szárnyépület veszi körül ahol kutatótermek, adminisztráció, kávézó, előadótermek, irodák, stb. található; mindaz, ami egy könyvtár működéséhez szükséges. E szárnyak jelentik a védelmet minden természeti és jelképesen a szellemi pusztító erőtől. Ezért is kerülnek a szárnyak végére kelet és nyugat felől tornyok, mint védő és őrző jelek. Mindenkor tanúként állnak ott.

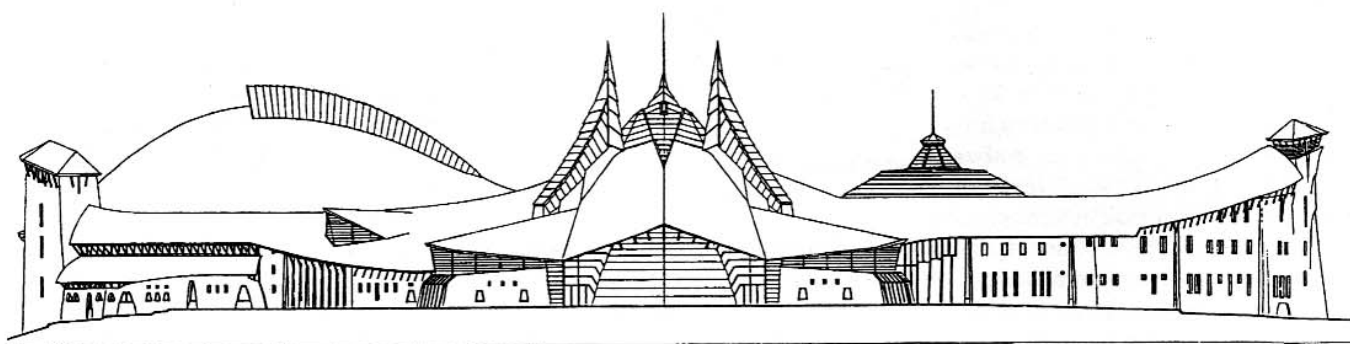
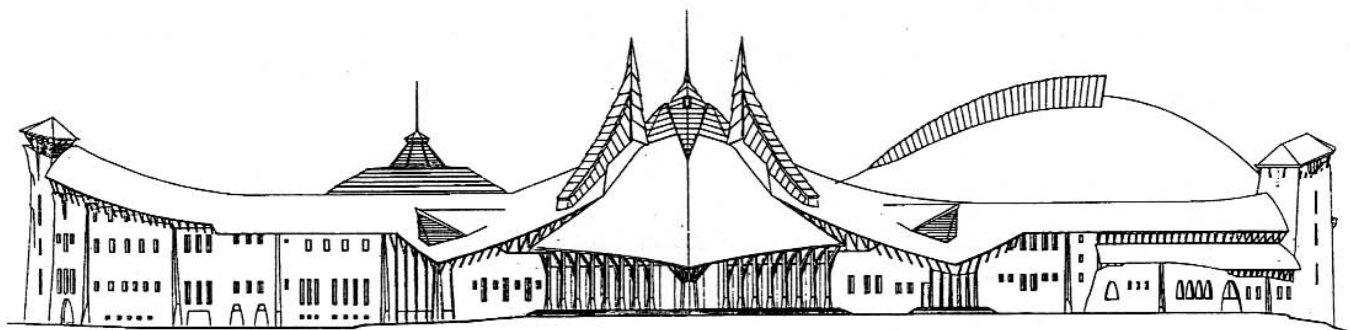
Amikor felkel a nap és amikor lenyugszik, amikor születik a múltból a jövő, minden pillanatban, a jelenben, egy soha ki nem mondott remény küszöbén: az Építészetben.

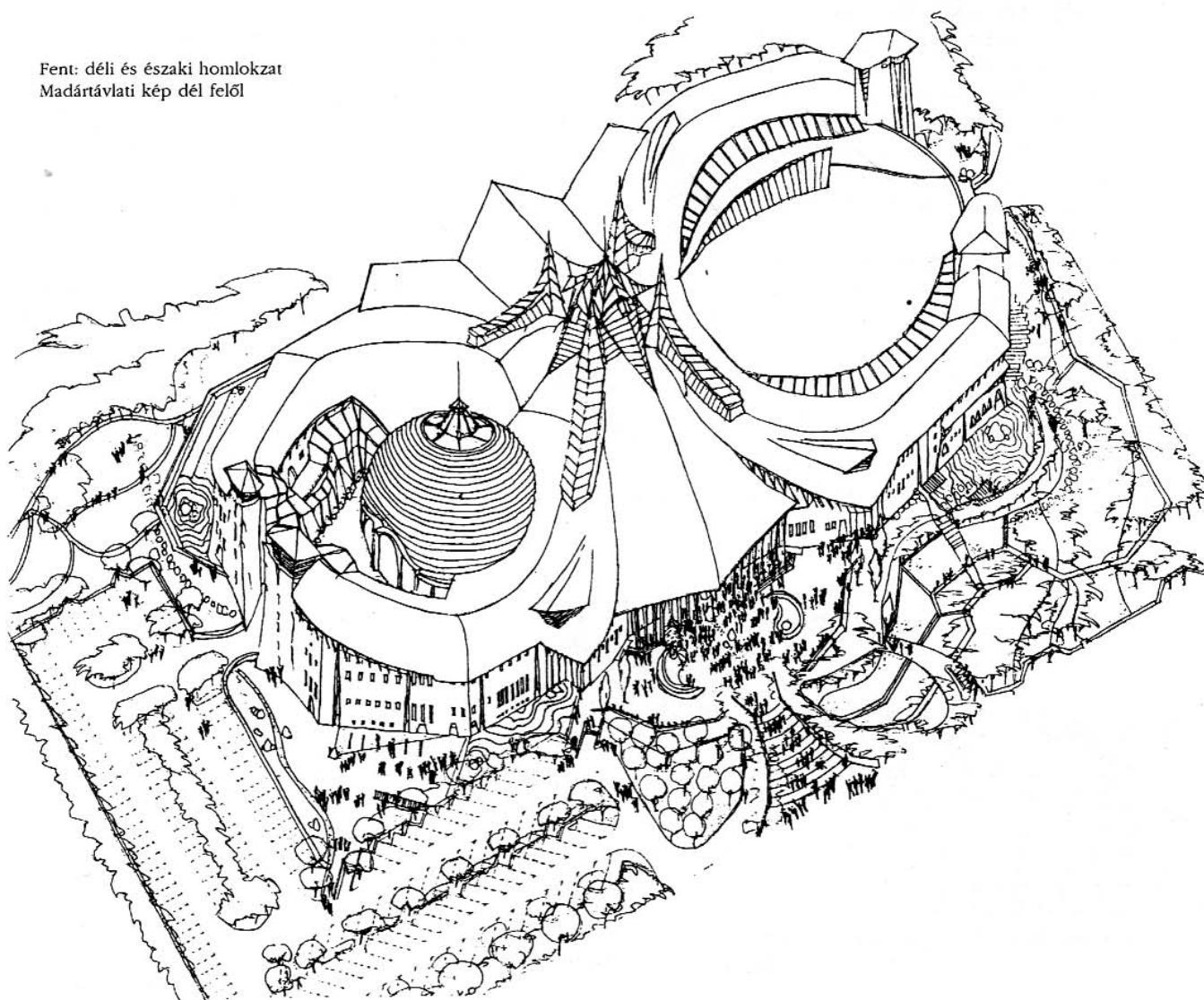
Fent: keleti homlokzat

Lent: hosszmetset

Fent: déli és északi homlokzat
Madártávlati kép dél felől

KÖNYVEK

FŐRÉVI KARÁCSONYI JÁTEKOK

Hosszú várakozás után megjelent a főrévi karácsonyi játékok teljes szövege magyarul. A fordítás, melynek nagyszűrűségét már számtalan előadás bizonyította, Eöry Attila érdeme; a könyvecske az ő magánkiadásában látott napvilágot.

A főrévi (oberuféri) karácsonyi misztériumjáték – trilógia nem csupán egy a számos betlehemes játék közül. Különös történetének köszönhető, hogy éppen ezt a játékot játsszák világszerte, így nálunk is karácsony táján a Waldorf-iskolákban. A játékokat egy Pozsony melletti kis német faluban játszották a XVI. századtól a múlt század végéig. A falu lakossága a Bodeni tó környékéről települt erre a vidékre, magukkal hozván a játékot, mely a középkor európai magaskultúrájának gyümölcse. A falu nyelvi elszigeteltségének köszönhetően a középkori német nyelvet és vele a játékot is eredeti formájában őrizte meg. A különböző népi játékok – bár ugyanabból a forrásból származtak – az idők folyamán változtak, és tartalmuk, formájuk kissé halványodott. A játékot a feledéstől Karl Julius Schröer bécsi irodalomtudós mentette meg az utolsó pillanatban, mivel nem sokkal gyűjtőmunkáját követően Főréven egy tűzvész elpusztította a játék leírását.

A misztériumjátékok felélesztése Rudolf Steiner nevéhez fűződik, aki kiigazította a játékot; 1910 óta ezt a változatot játszották kezdetben a Goetheanumban, majd később a Waldorf-iskolákban, a mai napig.

Magyarországon először a 30-as évektől kezdve a kis-svábhegyi Waldorf-iskolában játszották, majd a háború után többek, kezdetben német nyelven, majd Eöry Attila fordításának köszönhetően magyarul is.

A könyv önmagában is érdekes előszavából – talán terjedelmi okokból – sajnálatos módon kimaradt a játékok itthoni történetének néhány érdekes fejezete. A hatvanas évek elején dr. Berend Endre vezetésével magánlakásokban, németül fiatal és idős antropológusok játszották mindhárom játékot; a magyar nyelvű változat megszületésétől kezdve Siklósi József és Turi Attila kezdeményezésére, Kálmán István segítségével egy főleg egyetemistákból-főiskolásokból összeállt 20-25 fős társulat. Hat-hét éven át iskolákban, faluházakban, templomokban, falusi kocsmákban és öregek otthonában, az országot járva játszották a három drámát. Ezalatt az idő alatt több, mint hetvenen vettek részt a játékokban szereplőként, és Siómarostól Zalaszentlászlóig több, mint harminc helyen játszottak. A társulat működésének egyik legemlékezetesebb eseménye az a terv volt, hogy a játékokat körbevigyék a határon túli magyarok lakta területeken. 1990 telén – Burgenland és Kárpátalja kivételével – a társulat bejárta a tervezett utat. Játsszotak a ma már nem létező falu – Főrév – hűlt helyén, Pozsonyban; majd Erdélyben és végül a Délvidéken abban a bácskatapolyai templomban, melyet azóta a háború lerombolt.

A játék különös mivolta pusztán a könyv olvasásával nem

élhető át. Akik valaha is játszották, hónapokon át próbálva, néhányszor átélhették azt a misztériumot, mely a játékokban rejlik, s ami csak akkor nyilatkozik meg, ha a társulat – és a közönség – méltó a befogadására. Senki, aki átélte, nem fogja elfelejteni azt az előadást, mely a budapesti Tölgyfa Galériában hangzott el. Az előadóteremből az előző programról kitóduló 250 fős tömeg levegőtleniséget, elviselhetetlen meleget hagyott maga után. Az utcai zaj, az ajtónyikorgások, a pattogó, vibráló fénycsövek, a pinceklubból felhallatszó gépzene a teremben a befogadásra tökéletesen alkalmatlan helyzetet hoztak létre. A kezdés előtti percekben a teremben várakozó nézők – nagymamák, unokák – elé a kocsmból fölérkező társaságból egy fekete bőrdzsekis, részeg fiatalember penderült. Hirtelen a színpadon termett, és az Úr trónszékébe terpeszkedett, majd harsány trágárságokkal provokálta a közönséget. Megmagyarázhatatlan, látomásszerű káosz keletkezett. Az ordító fiút kivezették. Az infernális fokozódott hangulatban a társulat mégis elkezdte a játékot. További két áramszünet következett – mintha a teljes fizikai környezet összeesküdött volna a játék elhangzása ellen –, de a társulat a sötétben is folytatta az előadást. Közben a hangulat fordulatot vett. A fiú a szünetben visszatért és hátul handabandázott, de már senki sem figyelt rá. A helyzet drámai módon megváltozott. A játékban rejlő misztérium a színpadra idézte a valóságos karácsonyi eseményt. Különös, intenzív feszültség és csend keletkezett. A külső környezet is megújult, elcsendesült. A dzsekis fiú hátul végignézte a játékot, immár némán. A játék után rendkívüli zavarban besomfordált a játékosok öltözőjébe és megköszönte a játékot. A játékosok különös élményekről számoltak be. Ez alkalommal csak a Paradicsomi játék és a Pásztorjáték hangzott el. Egyik játékos emlékeztetett rá, hogy a három játék összetartozik. Miközben játsszuk a kettőt – mondta – a harmadik megtörténik. A harmadik a Királyjáték, a betlehemi gyermekgyilkosságok véres története. E napokban zajlott a román forradalom.

A főrévi játékok könyv formájában való megjelenését ilyen és ehhez hasonló, gyönyörű történetek előzték meg. Ez a könyvecske túl értékes ahhoz, hogy a polcon porosodjék. Most, hogy mindenki számára hozzáférhető, immár semmi akadály, hogy újra és újra megszólaltassák.

egy volt játékos: Ertsey Attila

BELSŐ ÉPÜLÉS

Íves könyvek címmel bocsájtotta útjára a sorozatot két szerkesztője, Pálffy Ildikó és Bari Károly. Az emblematis, lírát pengető alak kétféle borítón jelenik meg; sötétzöld az alapszíne a fiatal költőket (Kemenczky Judit, Ószabó István) bemutató ágnak, míg bordó kötésű az egyéb műfajok képviselőié (Székely B. Miklós színész; Kása Béla fotográfus; Faragó Béla zeneszerző).

Építészként *Sugár Péter* kapott lehetőséget; az egy nyomdai ív terjedelmű majd kétharmadát teszik ki saját írásai (vallomások szakmájáról, pályázati tapasztalatairól, s más esszék), míg a maradék rész a róla szóló írásokat vonultatja fel néhány vázlat és tervrajz kíséretében. A most negyven éves, sárospataki születésű építész így ír munkájáról:

... én az építészetet is, mérnökként is, a mai napig művészetként próbálom művelni."

A kötet lapjain vissza-visszatérő gondolat: van-e etnikai építész? A Lauder Javne iskola gyönyörű, és súlyos etikátlansággal félreállított terve kapcsán kérdezi: Mitől *zsidó* egy épület; van-e egyáltalán olyan, hogy *zsidó szellemiségű építész*? Eleinte csak az ornamentikára összpontosítva keresi a választ, azután – leásva az archetipusokig – ősi motívumokra, formákra talál (labirintusvonal, spirálvonal, zikkurat).

Egy utalást megért volna, hogy Kós Károly – még a századforduló idején – hasonló gondolatmenet során jutott el odáig, hogy Lechner Ödön gazdag ornamentikájú építészeti szerkezeti archetipusaival haladjon meg; ő ily módon szándékozott eljutni a nemzeti építészeti gondolatáig.

Bankó András

KÓS KÁROLY EGYETEMESSÉGE

1996 december 7-én a marosvásárhelyi Kós Károly Alapítvány megrendezte az immár hagyományosnak nevezhető Kós Károly Emléknapot. A Kultúrpalota Kistermében illetve a Dr. Bernády György Közművelődési Központban reggeltől zajló gazdag program egy néprajzi kiállítás megnyitásával indult, melyet a *Kós Károly Egyetemessége* című könyv második, bővített és javított kiadásának bemutatása követett.

Aznapi délután Kós Károlyra emlékeztek kor- és kortársai; írók, mezőgazdászok, történészek és építészek. *Áll még a Varjúvár* címmel Kós Károly munkásságával foglalkozó diákvetélkedő zárta le a délutáni programot.

A *Kós Károly Egyetemessége* című könyv első kiadása egy évvel ezelőtt látott napvilágot. A kötet több, alig ismert Kós-rajz és litográfia mellett az alábbi írásokat tartalmazza:

Mészáros József – *Kós Károly egyetemessége*
Benkő Samu – *Marosvásárhely és Kós Károly*
Czine Mihály – *Őrző a strázsán*
Balogh Ferenc – *Kós Károly építészeti stílusáról*
*** – *Kós Károly műemlékvédelmi tevékenységéről*
Keresztes Gyula – *Az építész Kós Károly Marosvásárhelyen*
Kántor Lajos – *Válasz történelmi kihívásokra*
Szabó Zsolt – *A politikus Kós Károly*
Balogh Edgár – *Bővülő Kós-képlet*
Péntek János – *Kós károly irodalmi nyelve és a kalotaszegi népi nyelv*
Kányádi Sándor – *Kós Károly arcképe alá*
Gábor Dénes – *Szépíró könyvművészünk*
Murvai Béla – *Pán dicsőjénje - Kadmosz vetése*
Nagy Pál – *Kós Károly, az „életépítő”*
Szenlér Ferenc – *Álomtalan, Kós Károly halálára*
Sas Péter – *A levélíró Kós Károly; Levél Kós Károlytól*
Kós Károly levelei Bernády Györgyhez.

A 165 oldalas második kiadás Kós Károly *Kiáltó Szó* című írásával, valamint Veres István *Kós Károly mezőgazdasági koncepciója és tevékenysége* c. tanulmányával gazdagodott. A kolozsvári Tinivár Kiadó gondozásában megjelent új kötetből a mi Kós Károly Alapítványunk is átvett néhány tucat példányt; megvásárolhatók 400 forintos áron Tenkács Mártánál; tel: 371-0055.

A kötetből közöljük a Szabó Zsolt írásának egyik mellékleteként megjelent Kós-dokumentumot.

AZ ERDÉLYI NÉPPÁRT PROGRAMJA (1921)

1. Kívánjuk Erdély védelmét az erőszakolt és sovinszta centralizálási törekvésekkel szemben, melyek nemcsak reánk, magyarokra, de a többi erdélyi nemzetekre is károsak, és Erdély fejlődését megakadályozzák, sőt visszavetik; kívánjuk és akarjuk, hogy Erdély az erdélyi nemzeteké legyen.

2. Kívánjuk az ország törvényei közé iktatott Gyulafehérvári Határozatok sürgős végrehajtását, különös tekintettel a határozatok 3. cikkére, amely az erdélyi nemzetek és egyházak autonóm jogait foglalja magába. Kívánjuk a teljes vallásszabadság és vallási egyenlőség törvénybe iktatását.

3. Kívánjuk a közoktatásügynek és kulturális intézményeknek a nemzeti autonómiák keretébe való helyezését, és azt, hogy a magyarság köztelherviseléséből, közadójából a kultúrát illető rész hiány nélkül a magyar közművelődés és oktatás céljára fordíttassék.

4. Kívánjuk az alkotmányban, békeszerződésben és az állam törvényeiben biztosított egyéni és közszabadságjogaink szabad gyakorlását gátló és akadályozó összes intézkedések és kivételes rendeletek visszavonását. A politikai titkosrendőrség eltörlését.

5. Kívánjuk a katonai szolgálatnak helyi miliciarendszer alapján való szervezését, legfeljebb három hónapos, és saját hadkiegészítési területén való szolgálattal; az anya-nyelvnek szolgálati nyelvként való érvényesítésével.

6. Kívánjuk a szabad kereskedelmet és ipart. A forgalmat korlátozó intézkedések és minden ár maximalizálás eltörlését. A becsületes kereskedelem megvédelmezését a spekulációval, korrupcióval és uzsorával szemben. A lakásrekvirálások és zaklatások megszüntetését, a családi otthonok sérthetetlenségének és szentségének biztosítását.

7. Kívánjuk az erdélyi földbirtokreform-törvénynek revízióját abban az értelemben, hogy annak végrehajtásában ne sovinszta gyűlölködés, de az összes nemzetekre egyenlően igazságos és minden állampolgárt egyenlő elbánásban részesítő tiszta, szociális igazság érvényesüljön. A magyar telepésekre és székely közbirtokosságra vonatkozó rendelkezések azonnal hatályon kívül helyeztessenek.

8. Kívánjuk a munka szabadságának elismerését és biztosítását. A munkásvédelmet. A munkásszervezetek szabadságának és a munkásjóléti intézmények önkormányzatának biztosítását. Kívánjuk, hogy a munka és tőke örök harcába a hatalom ne avatkozhassek bele.

9. Kívánjuk az új adótörvények revízióját abban az irányban, hogy az adómentes létminimum emeltessék; a vagyon és nagyjövdelem magasabb adó alá vettessék, a hadi-nyereség valamint a nem törvényes úton szerzett mindennemű vagyon és jövdelem teljes egészében elkönfiskáltassék. Kívánjuk az elsőrendű szükségleti cikkek fogyasztási adójának és a monopóliumok eltörlését.

10. Kívánjuk az egyenlő, általános, titkos választójogot, nemzetek szerinti kerületi beosztással és lajstromok szerinti szavazási móddal. A választási névjegyzékek törvény szerinti azonnali és igazságos kiigazítását úgy, hogy abból egyetlenegy jogosult ki ne maradhasson.

Vaskos, kiválóan szerkesztett könyv jelent meg Makovecz Imréről, önmagukért – a szimbólumok és az építészeti nyelven egyszerre – beszélő antropomorf házairól és építészeti elméleti munkásságáról. Ez utóbbi jelentőségének méltatásához vissza kell tekintünk a térség közel-múlt történéseire. Az organikus építészet eszméje régebbi szellemtörténeti forrásokra épül. A kortárs magyar organikus mozgalom indulása óta egyike azon kevés építészeti törekvésnek, amelyek vétőt emelt a modernizmus, majd az azt feltámasztani szándékozó tendenciák ellen. Az építészeti modernizmus mai válsága múltat látszik. Semmisnek tűnnek az ökológusok, a városvédők és általában a humán értékek szószólóinak intelmei. Az organikus építészeti így részévé lett annak a globális *zöld* küzdelemnek, amelyet a high-tech ipari kultúra ellen, annak hamis, fogyasztásra serkentő tendenciái és a mögöttük húzódó „totális háború” – Paul Virilio lényeglátó elnevezése – hadiipari fejlesztései, és a nyomukban járó „békés felhasználók” profitérdekei ellen folytatnak. A környezetvédő mozgalomból nyugaton inkább lett politika, mint konkrét cselekvés – például másféle építészeti. Mégis nyitva áll a lehetősége annak, hogy múlt század végén születő organikus építészeti irányzat mint szellemi bázis segítse a regionális hagyományokra támaszkodó, helyi és természetes építőanyagot felhasználó architektúrát szembe szállni a high-tech építészet gigantomán, nehéz- és hadiiparból leszármaztatható tendenciáival. Az igazi áttörést azonban még nem hozta meg ez a közös gondolkodás.

Nálunk az építészeti modernizmussal való szakítás fordulata a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójára tolódott. A szocialista realizmus elvetette a *romlott Nyugat* konstruktivizmusát. Az új-konstruktivizmus racionalista építészeti vizsont a geometrikus forma magától értetődő igazságát, a párhuzamos oldalú kubusokat, a platóni gömböt, hengert és kúpot tekintik axiómáiknak. Ha ma „szeizmikusan” torzított, görbült terekre transzformálják is ezeket, a logikus összefüggésekkel törődnek, mentesek akarnak maradni a humán- és szellemtudományok befolyásától. Az embereket csupán absztrakcióként kezelik. Legjobb esetben az épület fizikai funkcióinak megfelelő használatán túl, annak „tisztá” geometriáját mint racionális befogadnivalót kínálják fel. Ennek sikeréhez azonban az emberek áttervezésére is szükség volna. Bár nálunk a hivatalos ideológia éppen ezt célozta jó négy évtizeden keresztül. Végre a szocializmus megváltó kísérlete kudarcba fulladt. A java építészeti harcának következményeként: maga architektúráival együtt. Ebben a harcban Makovecz Imre éles és pontos kritikájával, de még inkább az organikus építészeti magyar iskolájának megszerzésével oroszlánrészt vállalt.

Makovecz egyszerre gyakorló alkotó és teoretikus is, aki az építés drámájáról beszél, melynek középpontjában a magyar mitológia áll. Ebbe a keleti ősmagyarok hite csakúgy beletartozik, mint a többi népvándorlás kori nép démonai és mítoszai. Ezért van Makovecz zsindefedelű-szárnnyú házainak gyakran a madáremberre emlékeztető arca, ölelő-befogadó angyalok. Az ő organikus építészeti szimbolikus ereje van: az életet jelenti. Ez az építészet nála nem az ego

modernista építészete, hanem Isten lenyomatának, a *self*nek az építészete is, ennek téri megnyilvánulása. Makovecz Imre építészete respiritualizálja a struktúrákba dermedt anyagot, felszabadítja azt a szellem számára, visszaintegrálja a világ-egész kifejezésrendszerébe. Az a vád, hogy a Steinert követő Makovecz iskola ősképei nem közérthetőek, C.G. Jung munkásságának áttörése óta nehezen tartható fenn. Tudományosan elfogadott, hogy a folklórban még benne voltak a képi archetipusok. Ezek jelennek meg itt újra földből kinövő kupolák, a (világ)fa tartószerkezetek, a bőrszerű kő/pala-, a zsindef- és nádfedések formájában. E technológiák egyszerre archaikusak és környezetbarát módon újszerűek. A néhai klasszikus finn, japán modernizmusoknak és a Makovecz-iskolának sikerült megteremtenuik a természetelvű tervezés és a ráció ötvözetét.

Az organikusok részben kézműves házaik olcsóbbak az iparosított széria-technológiáknál, mert a helyi építőmúltat folytató helyi építők érdekeltek a szinte rituális építkezésben. Az építész nem egyszerűen specialista, hanem teljes személyiséget latba vetve generálja is ezt a processzust. Számos Makovecz vagy követője által létrehozott faluház már az önerejű építés közben – éppen annak köszönhetően – magához kötötte a későbbi használók közösségét. A beépített eszmények így nemcsak várakoznak, de hívnak is. Olyat közölnek, amit szavakkal mondhatatlannak tartunk, mégis már Goethe úgy találta, hogy a fény, a színek közvetíteni képesek.

Ég és Föld találkozása a Fény és a Sötétség harcát jeleníti meg Makovecznál. Házaiban a tűzhely központba kerül, az épület gyakorolta rítus főszereplője, a felsőbb energiák közvetítője az emberi közösségek felé. Makovecz torony-, kémény- és kupolaformái Rudolf Steiner első dornachi Goetheanumának tömegére és részformáira rímelnek. A kozmogónia őstípusaként a konkrét hely szelleméhez kapcsolják a kozmogónia általánosabb tartalmait. Ezt a programot Makovecz egyszerre építeni és tanítani is képes.

A kortárs magyar organikus építészetnek jó három évtizede Makovecz Imre iskolateremtő mestere. Formái a mítoszok-béli teremtetést, pusztulást és újjászületést építészetté alakító drámáról szólnak. Az építőritusban feltámadó mítoszok pozitív energiáit sugárzó Makovecz-építészet az identitását veszítő modern ember számára létfontosságú fogódzót kínál. A környezet, a természet, az emberi szellem pusztulását visszafordítandó, Makovecz épületeivel természetmágiát tűz. Az életmű háza a művészet lényegi, mágikus tulajdonságát teljesíti ki, és e tradícióval az ember felemelését célozzák.

Ideaszegény korszakokban egyetlen építész látomása egy egész kultúrát meghatározhat. Makovecz Imre az építészeti élet- és világszemléletként műveli. Mesterként rendkívüli figyelmet fordít a jövő építészgenerációja egy összetett, a természet adottságaihoz és az ember spirituális lényegéhez közeli világot tudjon fel- és újraépíteni.

Szegő György

A kötet kapható a várbeli Litea Könyvesboltban, a Honvéd utcai Téka könyvesboltban és a kiadónál (MUNDUS Press, VIII. Ludovika tér 2., alagsor)

A Makovecz-könyvet november 27-én mutatták be a Magyar Építész Kamara Kós Károly termében, ahol Finta József tett fel kérdéseket Makovecz Imrének, majd Gyurkovics Tibor beszélt Makovecz Imréhez fűződő barátságáról. Nagyszerű előadását csak szerényen és részben idézi fel az általa ott is felolvasott alábbi írása, amely a *Lyukasóra* 1995/12 számában jelent meg:

Van, akinek hiába van rendes foglalkozása, mindig költő marad. Van ilyen. Lesz belőle seborvos, géplakatos, földparaszt, építész – csak nézi-bámulja az eget, mintha onnan valami éktelen nagy tisztaság ömölhetne elő.

A mi emberünk magas, tagbaszakadt. Mormolós, ívelő, kissé vékonyas beszéde van, maga elébe, mint az erdőjárónak, de nem félelmében, hanem hogy értelmezze, még inkább múltassa az időt. Haladtában.

Mert halad. Nem előre, de hátra. Vissza az erdőbe, egyre beljebb – ahogy valójában mindnyájan tesszük, hogy haladjunk, haladjunk az időben. Hátramentében aztán különös, zord, reszelős füveket fedez föl, melyekkel el lehet vágni az embernek az ujját. Vércsöppek a kézen. Úgyhogy már nem tudja olyan finoman babusgatni a tárgyakat, mint a kimosott kezű írásköltők, hanem csak egyben megragadni egy kovakövet, fakeszesztet, eldobott országot.

De nem csupám keze miatt van úrfelmutatása ennek a haladó embernek, hanem a szeme miatt. Szűk. Zöld, szürke, villogó nézésű. Hozzászokott a sötétséghez, mit az erdő nyújt. De fölnezhét az égből ömlő fényességre – ha jön.

Ebbe a szembe bele van építve-génítve, mint valami tükröződő oktaéderben a vonalak és ívek ősidőkből földéztett, és az erdők nagy szélfűvásóktól belsőleg imbolygó, hullámzó rendje, ami a láthatatlanságig hatalmas fapalotákat emel a ki sem rajzolódó, de várható égre. Erdőpaloták emelkednek, melyekben modern manók és vásott-szutykos utcagyerekek lakhatnak életük végezetéig, míg ők is meglátják a fák réseim beömlő napot – ha jön. Mert jöni fog.

Ezt a „valahol otthon legyünk benne” Tamási-féle erdővázás országházait építi-rakja-emeli a félsötétben M.I. építőmester, melyet – legyen az fazugoly, kalyiba vagy világépület – válláival is meg kell tartania. (Ha férfi vagy, légy férfi.)

A nemrég elhunyt Dr. Gyurkó János építőmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök, országgyűlési képviselő, az Antall-kormány környezetvédelmi minisztere emlékére 1997 májusában magánkiadású könyv jelenik meg. A kötet válogatást ad szakmai tanulmányaiból, nyilatkozataiból, erdélyi vonatkozású írásaiból, és tartalmazza tanárai, osztálytársai, pályatársai, barátai megemlékezéseit is. A könyv előfizetési formában kerül terjesztésre. Ára kb. 7-800 Ft. Előfizethető rózsaszín postautalványon az Érd és Vidéke Takarékszövetkezet (2030 Érd, Kálvin tér 5.) 64800011-11010371 sz. számláján. Érdeklődni lehet Bartos Csillánál (06-30-495510).

TEREMTÉS ÉS ÁTVÁLTOZÁS

Szegő György kötetéhez, illetve annak fogadtatásához Makovecz Imre fűzi hozzá az alábbi megjegyzéseket:

Szegő György átlépte a tehetségtelenség rendszerbe és homályba burkolt határát. Megérintette az egyik tabut, és ezért jól kikapott egy liberális kritikusától. Szegő bűne, hogy kiásta a századforguló forradalmának gyökerét: mi volt India impulzusának hatásmechanizmusa Európában, ami még csak hagyján, de Magyarországon!

Nem esett szó a Tanácsköztársaságról, még érintőlegesen se, ahogy manapság szokás, burkolt rasszizmussal nem tolt se előre, se hátra a magyar vagy zsidó származású szerzőket (nem zsidózta le Kozmát és nem magyarozta le Medgyaszayt). Nem minősítette Jánuskýt Molnár Farkassal szemben. Nem írt nyakatekert semmit; tudományoskodó mondatokat, hanem átütve az álnok prűdériát, a századforduló ősemlékeket felkavaró, boldog zűrzavarába vezeti olvasóit.

A könyv remek, érdekes, eleven. Jó könyv annak is, aki tudja, mi történt a századfordulón, és annak is, aki nem.

Egy igazi, nagy hiba van a könyvben – sajnós. Azt állítja a szerző, hogy Makovecznek és társainak és a századfordulónak benn a mélyben közük van egymáshoz. Azt hihetjük, hogy a múlt a mélyben hitelesíti Makoveczet. Ezt említeni pedig hiba volt, főleg azok szemében, akik őt gyűlölik.

Makovecz Imre

MEZEI ÁRPÁD: ÉPÍTÉSZETELMÉLETI KÖNYVECSKE

Csaknem egyidős vagyok a századdal; 1902-ben születtem. Főiskolai végzettségem nincs. Iskolám kevés. Autodidakta-ként megtanultam vagy hét nyelven olvasni, hogy megismerkedjem a kultúrtudománnyal, filozófiával, lélektanral, művészetelmélettel. Apám halála után tisztviselőként éltem. Jól beválhattam ezen a területen, mert főnökeim attól kezdve csak filozófust alkalmaztak. Így volt idő, amikor Tábor Béla és még két filozófus dolgozott a cégben.

Nálam aktívabb személyekhez fűződő kapcsolataim révén jutottam szerephez a művészeti mozgalmakban; az IS dadaista csoportot Pán Imrével és Gerő Györggyel együtt szerveztük, az Európai Iskolát Kis Pállal és Pán Imrével közösen vezettük, a francia szürrealista mozgalom tagjává Losson-czy Tamás közvetítésével, Marcel Jeannel való együttműködése-m útján lettem. A német történelem legsötétebb korszakának idején munkaszolgálatot teljesíttem, végül Bort is megjártam. A románok átállásával kialakult helyzetben szök-nöm kellett, és egy hegytetői szerb falu polgármesterénél vártam ki, amíg a német hadsereg elvonul. A háború után az Akadémia Lélektani Intézetébe kerültem, később a budakeszi Korányi TBC Kórházban dolgoztam mint pszichológus. A Levendel doktorral akkoriban írt megállapításainkat a világ csaknem minden részében közzölték.

1974 óta az Egyesült Államokban élek. Jelenleg egy teljesen filozófiai, metafizikai szemléletű világtörténelmen dolgozom.

(Mezei Árpád)

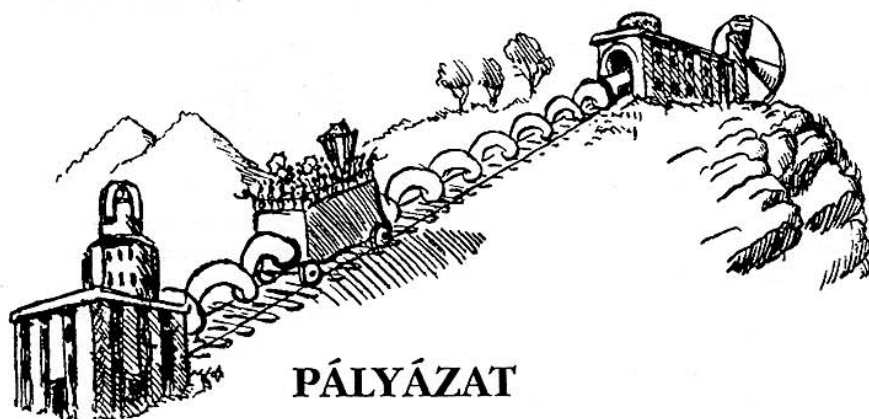
(N&n, Budapest és Ági Clark, New York kiadása, 1996)

Köszöntjük az új *Megfagyott Muzsikust*!

Megfagyott Muzsikus címmel 1995-ben néhány bátor építészhallgató új építészeti újságot indított, amelynek ötödik száma '96 őszén jelent meg. A 98 éves hagyomány ellenére nem szatirikus lapról van szó, hanem általános szakmai kulturális tájékoztatóról, amely az ÉSZTANYA (központi épület II.71 általános hallgatói érdekképviselői és információs centrum) tevékenységéhez kapcsolódik. A *Megfagyott Muzsikus* szerkesztőgárdája: Csík Beáta, Gálicz Tibor, Kamenik Klaudia, Kerekes Gyula, Major Virág, Santl Márta. Főszerkesztő: Mócsi Gábor. Az említett, legutóbbi szám két oldalnyit közöl a régi *Megfagyott Muzsikusok* tréfáiból. Hogy a humor az Építészkaron csak a múlt mélységes kútjából meríthető,

még akkor is sajnálatos, ha a vödör már félúton beleakadt a *Megfagyott Muzsikus* antológiába (amely még kapható a Bercsényi Kollégiumban az újszülött építészek épülésére), és azt kihúzta a kötetben belüli utalások jeleivel együtt. Ha ez így megy tovább, az építész-humor a *Vicinális Dugóhúzó* vagy – alig merem leírni – a *Retorta Sziporka* szintjére száll alá. Pedig ha építészetről ejtett szót, még a *Vicinális Dugóhúzó* is megtáltosodott. Álljon itt erre két példa 1927-ből. (Talán ezzel ösztönözhetünk a fent említett, kétes értékű lapok gépész- és vegyésztrefa-kísérletei közé bekeveredett építész gyöngyszemek összekapirgálására.)

G. J. antológus

A *Mérnök- és Építész-Egylet* pályázatot hirdetett a gellérthegyi sikló megtervezésére, melyet úgy rentabilitási, mint szépirodalmi szempontok figyelembevételével a „*Tömöge-köpöge*” jellegű pályázat nyert el.

Az ismeretlen fiatalember zseniális pályaművének lényegét itt merjük ismertetni.

A sikló, melyet feltalálójá „*Vicinális dugóhúzó*” címmel szabadalmaztatott, egy óriási dugóhúzóból áll, mely a Ferenc József-hídtól a Citadelláig ér, s a hegy tetején lehorgonyzott, s a légköri elektromosságtól meghajtott árapálya-szélturbina forgatja: az óramutatóval és a józan ésszel ellenkező értelemben. Az alsó állomáson a mélytengerek hőfokkülönbségét is felhasználhatjuk egy Flettner-rotor hajtására, ha akarjuk.

Működése a következő: A kapitány megnyom egy gombot, mire a vicinális fölmeleg.

Előnye: hogy a dugóhúzóval mindjárt a kereskedelem-ügyi minisztérium által tervezett alagút is kifúrható.

A tervet kivitelre engedélyezték, azzal a módosítással, hogy a felső állomásra még egy Westminster és egy Maximinister emlékmű állítandó, ahol a technikusok napfelkeltekor az Országház felé fordulva visszaimádkozhatják a tandíjat.

(Nemes Tihamér)

Rímközsörölde

Szeretnék szántani – ahogy az építész írta volna

Ma úgy szeretnék szántani Veled
Itáliának kék ege alatt.
Mi ketten lassan hátul ballagunk
S elöl hat izmos, szép ökör halad.

Vadul világít máma – nézd – a menny;
És tűzve ömlik, süt le ránk a nap.
Talán pihennénk, álmódzva ott,
Babér s narancsfák hűvöse alatt.

Mit ér nekem Palazzo Vendramin,
Palazzo Pitti, Dogge-palota,
Késő-olasz renaissance kolonnád...

Csak szántanál ma, szívem, énvelem,
Babérfa sátra ránkborulna, ránk
S kezekben az ekémet tartanád.

(Emődy Zoltán)

DÉVÉNYI SÁNDOR munkásságával foglalkozik a Kijárat Kiadó *Vallomások – Architektúra* sorozatának második, januárra várható kötete.

ÖRÖKSÉGÜNK

– *Hogyan védjük meg a Dörögdi mence természeti értékeit* – címmel a Természetvédelmi Világszövetség és a PAGONY Táj- és Kertépítész Iroda közös

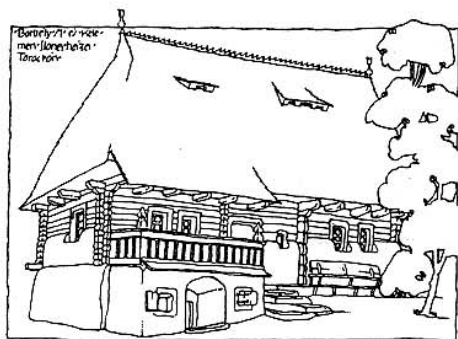
kiadásában jelent meg egy kis könyvecske, amely Herczeg Ágnes és Szűcs Gábor leírásában (szerkesztő: Vásárhelyi Judit) sorra veszi a tájegység védendő értékeit. Dózsa Tamás térképmelléklete javasolt útvonalat is tartalmaz a hetvenöt, részletesen be-mutatott objektum végiglátogatására. A kötet ismerteti a természet- és tájvédelem mindennapi konkrét feladatait.

ERDÉLYORSZÁG NÉPÉNEK ÉPÍTÉSE

Kós Károly legelső, irodalmi jellegű építészettörténeti leírása, 1907-es ösztöndíjas erdélyi tanulmányútjának összefoglalója, amelyet az öt támogató Koronghi

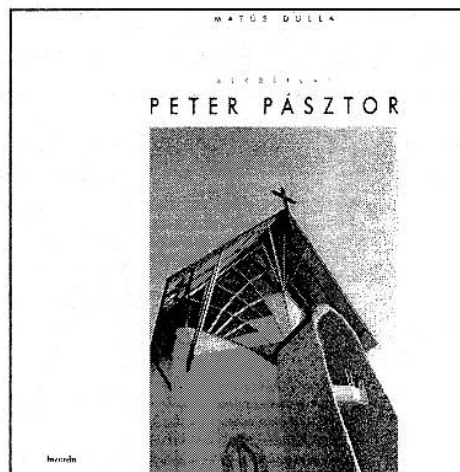
Lippich Elek kultuszminisztériumi tanácsos számára készített. Így maradt meg ez a kéziratos kötet az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, és bár *A ház* 1909-ben két folytatásban ncőször az Olvasók elé a budapesti Balassi Könyvkiadó és a kolozsvári Polis Könyvkiadó jóvoltából. Kós helyszíni vázlatai és későbbi tanulmányainak fontos gondolatait csírájukban tartalmazó elemzése egyedülálló szenzáció.

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK

28. vándorgyűlésén Debrecenben nyolcadik alkalommal adták át az Országos Széchényi Könyvtár egykori főigazgatójáról, Fitz Józsefről elnevezett könyvdíjakat.

A tavaly megjelent könyvek közül az öt Fitz-díjas kiadvány: *Paraszat evő paripa*, *Magyar Népmesék sorozat* (Magyar Könyvklub); *Nagy Elemér: Az építő Kós Károly* (Balassi Kiadó–Kós Károly Alapítvány–Polis Kiadó); *Magyar Nagylexikon* (Akadémiai Kiadó); *SH Atlasz* (Springer Hungarica); *Osiris tankönyvek*, *Társadalomtudományi sorozat* (Osiris Kiadó). A kultuszárca által 1989-ben alapított díjjal évente azt az öt könyvet jutalmazzák, amelyek – a könyvtárosok szavazata alapján – a legkeresettebbek az olvasók körében.

ARCHITEKT PETER PÁSZTOR

A pozsonyi Meritum Kiadó építészeti kismonográfia-sorozatának nyolcadik köteteként jelent meg Matuš Dulla Pásztor Péterről írt könyve. A magyar nyelvű összefoglalóban az építész idézi világnézete jellemzésére: *a szerves építészet olyan alternatíva, amely megkísérli saját történelmét és az élet pozitív értékeit egy összefüggő építészeti vallomássá formálni. Nem törekszik a világot kozmopolita értelemben átfogni, elsősorban a tájban, a konkrét ember igényeiben keresi gyökereit.*

HÍREK

A MAKONA EGYESÜLÉS székházában a szellemi közösség igényeinek fellendítésére és ápolására átfogó, ciklikus programsorozat indul. Minden kedden 17 órakor gyűlünk össze a Magyar Művészeti Akadémia dísztermében (Bp., III. Kecse utca 25.). Közösségi célokat is szolgáló új otthonunk eleven szellemi műhellyé avatására teszünk kísérletet.

A négyhetes ciklus felépítése:

Első kedd: előadás – meghívott előadóval – megüti a ciklus szellemi alaphangját.

Második kedd: beszélgetés – meghívott idősebb építészekkel – szakmai jellegű beszélgetés, amely a tájékozódást, művelődést, tapasztalatcserét szolgálja.

Harmadik kedd: tervbemutató – egy-két, saját körünkből származó terv ismertetése, bírálata, vitája – egymás munkájának, gondolkodásának megismerésére.

Negyedik kedd: kétkézi munka – meghívott mesteremberek vezetése mellett házunk, környezetünk gazdagítása.

A mindenkor programról a KVADRUM Építészirodában (439-73-42) lehet érdeklődni.

Az előadássorozat ádventi programjában Józsa Márton evangélikus lelkész beszélt az Ádvent és a Karácsony kapcsolatáról. A következő héten hangzott el Makovecz Imre előadása a szent terekről. A második ciklus Molnár V. József előadásával indul január 14-én.

A SZENT TEREK

Makovecz Imre előadása

Kedves Barátaim

Szeretnék Benneteket a fantázia területéről az úgynevezett új egzisztencia területére valami módon áterelni. Mert noha a fantáziaerők főleg a fiatal embereknek rendkívül fontosak, ezek a fantáziaerők idővel eltűnnek, és ha az ember nem alapozza meg valamely elidegeníthetetlen, új szemlélet feltevéit, akkor nem marad más hátra, mint egy sajátos kettősségben élni, amelyből az egyik egy drámai és utólagosan racionális szemlélet; hogy utólag magyarázza meg az ember a cselekedeteinek a mozgatórugóit, és igyekszik logikus indoklást adni nekik. A másik az, hogy kiszolgáltatja magát a külső eseményeknek. Azok motiválják a cselekedeteit. Azaz kép nélkül marad, mert utoljára akkor tudott a világról képet alkotni, amikor még működtek benne a fantázia erői.

Bevezetésképpen annyit mondanék, hogy Ádvent van. Ez az ádventi időszak eredetileg Mihály-naptól, tehát az őszi napéjegyenlőség napjától tartott december 21-ig, az év legsötétebb napjáig. És az év legsötétebb napját ünnepeljük úgy, mint a teremtésben egy új világosság ünnepét. Ez az ünnep meghazudtolja azt a mindannyiunk által tudatosan vagy tudattalanul elfogadott törvényt, hogy meg kell halnunk. Amikor megszületik a Megváltó, a görög órákulumok még működnek, a hettita birodalom telve a Zarathustra-tannal, ami a későbbi manicheizmus megalágya. Annak a káldeus bölcsességnek a világa ez, amely áthatja Szíriát és a sumér kultúra területeit. Létezik az egyiptomi kultúra, az a hatalmas könyvtár, ahol ennek a kultúrának minden elérhető tudománya le van fordítva görögre. Ez az alexandriai könyvtár, amely később különös körülmények között leég. Felbomolva, megálázva létezik a zsidó kultúra is, túl már a babiloni fogságon.

Ebben az általunk nem nagyon ismert kultúrkörben születik meg a Megváltó, és ez az esemény innen kisugározva fokozatosan és ellenállhatatlanul átalakítja az emberiség történelmét. Az ég és a föld közötti kapcsolatnak egyetlen lehetséges formája marad, ha megnyílik ennek az összefüggésnek egyetlen forrása, az emberi én. Krisztus erről az emberi énről beszél, mint a tű fokáról; ezt jellemzi, amikor azt mondja: *Az Atya és én egyek vagyunk. És amennyiben ti énben nem a szeretet által léteztek, úgy ti az Atya szeretetével az én szeretetemben találkoztok.* Az Egy-ről van szó, a teljesről, amit nem egy társadalmi struktúrában, nem a rítusokban, nem a külső események harmonizálásában kell keresni, hanem az emberi én-ben. Ez az egyetlen biztosítéka az emberi öröklétnek. Csak ezen át vezet az út, úgy, hogy az emberiség a beavatás misztériuma helyett a szeretet misztériumát ismerje meg.

Az Ádvent tehát annak az elképesztő kegyelemnek az ünnepe, amikor is a Teremtő Úr a saját fiát áldozza fel, aki bűntelen, akit a Sátán nem tud megkísérteni; azért, hogy az ember tovább élhessen a földön annak a reményével, hogy saját lábára állva birtokolhatja azt az ént, amelyet korábban az órákulumok a csoportlélek segítségével vezettek.

Ebből az ádventi megemlékezésből továbblépve felolvasok Hamvas Bélától a Scientia Sacra III. kötetéből.

Amit az ember ténylegesen él, nem az élet, hanem saját halhatatlanság-ideálja. Ha az ember azt hiszi – miní ahogy ezt ma gondolják –, hogy csupán az életét éli, semmi többet, és nem is kíván mást élni, ez nem az az élet, ami a többi élőlényé. Az életet először ideállá kell tennie, és maga fölé kell építenie. Csak ilyen módon tudja úgy élni, mint a tényleges, elementáris valóság felsőbb fokozatát, valamit, ami ennél a valóságnál itt drágább és több és gazdagabb, főként élvezetesebb. Merő és puszta élet az ember számára valószínűleg egyáltalán nincs. Üdvnek, véglegesen érnének kell lennie ahhoz, hogy ezt az életet egyáltalán érdemes legyen élni, vagyis halhatatlannak kell lennie ahhoz, hogy az ember itt akár csak egyetlen pillanatot is eltöltsön, és véglegesnek és végtelennek kell lennie ahhoz, hogy egyáltalán befogjon. Az ember nem az életet kívánja élni, hanem halhatatlanság-eszményét, és ha csupán a merő életet kívánná élni, ezt is csak halhatatlansága tudatában tennie.

A férfi halhatatlanság-ideáljáról nem kell sokat beszélni. Eleget beszélnek a piramisok és a metafizikák, a hadjáratok és a szimfóniák. Mindig valami, ami az időtelenbe tör át, vagy legalábbis át akar törni. Ami az emberi lény életvonalát a végtelenbe meghosszabbítja, ami mint Egyetlen Én megmarad. A beavatások szerint az ember megszabadulását akkor éri el, ha két ellenállást le tud győzni, a világ érzéki alakját fel tudja bontani és ki tudja üresíteni, és az időből ki tud lépni. Megszabadulni annyit jelent, mint a testet-öltést felszámolni, és a primordiális létezésbe visszalépni. Amit a férfi él, az ennek az eredeti megszabadulásnak eltorzult analógiája. Ahelyett, hogy önmagát az időtlen létbe átemelné, művet alkot és azt emeli át, de nem az időtelenségbe, csak a meghosszabbított időbe. Mert az időtelenségben csak lénynek van helye, műnek nincs. Ahelyett, hogy egzisztenciáját feloldaná, önmagának emlékművet emel. Az örököt a monumentumban akarja elérni. Nem úgy, hogy minden nyomát eltörli és önmagát megmenti, hanem hogy önmagát a műbe építi, és itt eltüntethetetlen akar maradni.

A nő halhatatlanság-ideálja ennek a hívágnak és becsvágnak pontosan az ellenkezője. A férfival szemben a nő mindig természet, konkrét, közeli, mindig intim, mindig az időben marad és a földön. A nő halhatatlansága a múlandóságban van. Megtörténik, ami lehetetlennek látszik, ami nonszensz és ami abszurd, halhatatlannak lenni nem a monumentumban, hanem a virágzó növényben, ami már este nincs, a pillanat visszavonhatatlan eltűnésében, az egyetlen felvillanásban, abban, ami elmerülés és elmúlás. Ezért női minden, ami ének és tánc, gyümölcs és ruha, évszak és hangulat, érzelm és gondolat, társadalom és test. Mindaz, ami eltűnik, és pedig nyomtalanul. Az örök és elmúlhatatlan éppen ebben az illanó múlandóságban van; abban, hogy megfoghatatlan és mindig konkrét és közeli, és egyszer van és soha többé, és itt van és sehol másutt nincs, és nem is lehet, és megismételhetetlen és egyszerű, mint a levegőben elolvadó hópehely.

Az androgünosz kettős jelenlét. Itt csak akkor, ha ott, és ott csak akkor, ha itt. És minél inkább itt, konkrétan, egyszer,

múlандóságban, annál inkább az örök állandóságban, időtlenül. A múlандóság transzcendenciája. A végtelen pillanat. Az androgünosz egyszerre tud élni a nagyságban, mint Echnaton fáraó, aki metafizikájára világállamrendet épített, hogy az Én abban, örök nagyságában megmaradjon, és egyszerre tud a délutáni napfény foszló pillanatában tánc lenni, tűnékenységében megdicsőülni és a végtelenségben időtlennek maradni. Az ittlét teljességében áll és a határtalan örökkévalóságba tör át azzal, hogy tényleg itt van és itt áll. A teremtett mű hatalmának erőfeszítése, ugyanakkor elmerülni az enyésző pillanatban. A két halhatatlanság-eszmény együtt. A nő nem tud és nem is akar másutt örökké lenni, mint az enyésző alakokban és az időben, de a bálban az arcfesték enyészete éppen úgy örök, mint a monolit obelisz. Miért lenne maradandóbb a Tadzs Mahal, mint az alatta nyugvó asszony hangja? Amit a nő halhatatlanság-ideáljában tud, hogy itt, ebben a fátolban, ezzel a hajdísszal és ebben a saruban, mint egy görög lány Lesboszon, örök lehet – és az is. Nem az absztrakt tétel vagy az oszlopok, nem a rendszer és a dómok. Nem a teória. Nem a freskók. Az arany sem azért, mert drága és a rozsdá nem fogja, hanem azért, mert ujján melegen és lágyan csillog.

Hamvas Béla azt állítja élénk, egészen más úton, mint amit én elmondtam, hogy az *androgünosz* az a lény, akiben nő és férfi, sötétség és világosság, meleg és hideg egyszerre képes jelen lenni. Ez maga Krisztus, aki képes az ellentéteket önmagában megélni, felemelni és fenntartani. A népművészetben a kapu egyik oldalán áll a Hold, a másik oldalán a Nap, fölötté pedig szárnyasuhogás és galambok hangja hallatszik, mert ilyen a székelykapu. A kereszténységben felül a kereszt áll a megfeszített Krisztussal, aki felett láthatatlanul ott kell lennie a Feltámadottnak. Az *androgün* áll tehát a kettő között, aki ezt a különös kettősséget, amiről itt Hamvas Béla beszél, képes önmagában egy megváltás processzusában megélni.

Mindezeket azért mondtam el, mert bizonyos elemi te-rekről fogok beszélni, és szeretném, ha nem pusztán a fantázia erővel fognátok föl, amit hallotok, hanem egy megváltozott hangulatban, sajátos egzisztenciával.

Mindannyian jártatok már erdőben, és erdei tisztáson. Milyen egy tisztás a környező erdőhöz képest? A lényege az, hogy üres. Ezért ott a nap erősebben süt, mint az erdő homályában, árnyékban lévő területein. A tisztás felé a fák mélyebbről eresztik ágait, általában lemennek az ágak a földig, a tisztást tehát egy zöld fal veszi körül. A tisztás létrejöttét sokminden indokolhatja. Például geológiai ok, hogy azon a területen a felszíni víz összegyűlik, és ezért alkalmatlan arra, hogy a fák megeredjenek és növekedésnek induljanak. Vannak azonban olyan tisztások is, amelyekre geológiai magyarázat nincsen. Ha az ember egy nyári napon kilép egy tisztásra, akkor gyorsan rájön – ha figyel – hogy annak a biológiai belső konstrukciója alapvetően más, mint az erdőé. Tehát ha mondjuk, tölgyes-bükkös vegyes erdőről van szó, akkor ott meghatározott családok élnek együtt; bizonyos gombák, bizonyos zuzmók, és korábbi évek, évtizedek összegyűlt levelei, tehát az avar. A tisztáson fű nő. Másfajta gombák nőnek; mezei csiperke például. Rengeteg élőlény

lakja, aprók és nagyobbak. Méhek és másfajta bogarak és rovarok közlekednek, erős zümmögés van. Más a hangja egy tisztásnak és más az illata is, mint az erdő belsejének. Az ember arra gondol, hogy ahol áll, az a világ közepe, mert elidegeníthetetlen bizonyosság, hogy *én* állok a tisztáson. Állhat még rajtam kívül egy barát, vagy egy szerető vagy egy kiránduló csoport, a dolgot mégis úgy élem át, hogy *én* tudok rá emlékezni, hogy *én* látom meg, amit meglátok, mert a tisztás akkor is megmarad, ha én elmegyek haza. A tisztásról alkotott emlékképet magam elé tudom idézni, és tudom, hogy a tisztás ott van, ahol én hagytam, és most már este van, és ez azt jelenti, hogy az erdőben sehol se látni a csillagos eget, és csak a tisztás felett ragyognak a csillagok. Ha ott állok a tisztáson, egy opeionnak képzelhetem, mert alattam ott a tömör, gömb alakú föld, amely befelé egyre forróbb, aztán már folyékony, aztán már légnemű, és belül merő tiszta fény, amely sehonnan sem látható. Tehát a tisztás mélyén egy fénnel megtöltött kupola ragyog, amely minden irányban kupola, és minden tisztáson joggal gondolhatja az ember, hogy egy tűzzel és energiával teli kupola opeionjában áll; ami alatta van, az egy központ felé irányul, és ami fölötté van, az a meghatározhatatlan messzeség felé irányul. Ha ennek tudatában magamban játékszerűen kiegészítem azokat az élményeim, amelyeket egy tisztáson szerzek, mindezzel tudva, hogy ez nem képzelődés, hanem valóság, akkor a tisztásról alkotott képzetem alapvetően megváltozik, és ebben képes vagyok érzékelni a saját fizikai és pszichológiai helyzetemet. Ugyanezt az időre vonatkoztatva Jorge Luis Borges felteszi a kérdést, hogy *mikor van most?* – ami lehet, hogy humorosan hangzik, de súlyos egzisztenciális zavarok közepette jogosan teszi fel ezt a kérdést az ember. Ha ezt behelyettesítem a tisztás élményébe, és a kérdést úgy teszem fel, hogy *ki vagyok én, aki ennek a helyzetnek a kellős közepében rálátok a világra?* akkor ez az a jelenlét, amely a mindenkor szent helyek egyedüli és igazi célja. Ez a jelenlét a Teremtőben való jelenlét. *Ez, mint a kegyelem, száll fel, és lehetővé teszi azt, hogy megérintve Krisztus androgün létével valóban ura lehessen a Földnek, valóban rám legyen bízva: hatalmam alá van hajtva* – mondja a Biblia – *a teremtett világ, de csakis így.*

Következő tétel a *gyümölcsöskert*. Manapság természetes számunkra, hogy a piacon lehet gyümölcsöket kapni, olyat is, ami nem itt terem, almát, körtét, szilvát és meggyebet. Ezt az ember természetesnek tartja, és természetesnek tartja a gyümölcsöskerteket is; megeszi az almát, és bátran bízik a determinizmus lineáris fejlődésméletében; a fejlődés mindig a kevésbé primitív irányába tart. Tehát úgy képzeljük, hogy a gyümölcs úgy lesz, hogy van a vackor, s akkor azt addig-addig nemesítgetik – nevezzük ki, mondjuk a vilmoskörtét a legjobbnak, vagy a császárkörtét, a kálmánkörtét – amíg abból a fejlődés során egyszer csak kálmánkörte nem lesz. Vagy a vadalmából jonatán, vagy a vadzabból nemes gabona, és így tovább. Én megkockázatom, hogy ez fordítva van. Tudniillik a növényekkel és állatokkal foglalkozó tudósoknak – különös tekintettel a Szovjetunió tudósaira, Liszenkóra és másokra – bár rendkívüli módon igyekeztek, nem sikerült vadból nemeset csinálni. Rendkívüli igyekezetükben azonban rájöttek, hogy fordítva viszont működik a dolog. Tehát nemesből elvadulás – az létezik. Ha ez igaz, márpedig

bizony igaz, akkor itt valami titoknak kell lennie, mert akkor azt a kérdést kell feltenni, hogy hogyan lett az alma, vagy a körte vagy a cseresznye, vagy a szőlő vagy bármi más, ha a természetben nincs meg. Mert ha nem igaz, hogy a primitív-ből a fejlett felé történik a változás, hanem csak a magasabbrendűből az alacsonyabb felé való szétterjedés törvénye létezik, akkor a gyümölcsfának valahogyan keletkeznie kellett. Azért, mert ma is, ha azt akarjuk, hogy a kertünkben legyen egy almafa, az úgynevezett vad alanyra ültetünk át egy szemet egy nemes almafáról. És amikor az megered, és megindul a fejlődés a vad alanyban, akkor annak az összes hajtását le kell vágni, hogy ez a különös kis élődi megerősödjön rajta. Ennek aztán szenzációs változatai léteznek, mert sárgabarackot például cserfába is ültetnek, és akkor olyan ízű lesz, mert bejátszik a vadany is ebbe a nemes oltványba. Olyat is csinálnak, hogy mandulafát ültetnek; az egyik oldalra sárgabarackot, a másikra őszibarackot, és ezáltal ezeknek a gyümölcsöknek másfajta ízük lesz. De olyanról nem tudunk, hogy bárki is talált volna, mondjuk Ausztrália déli részén sárgabarackerdőt.

A századfordulón még minden kisparasztnak volt gyümölcsöskertje. Ennek az volt a jellemzője, hogy úgy voltak ültetve a fák, hogy Pünkösd-től a következő januárig sorozatban értek meg benne a gyümölcsök. Az első volt a pünkösd cseresznye, aztán más cseresznyefajták, majd János-nap környékén jött a szentivánalma; egy zöldessárga színű, nagyon illatos és édes gyümölcs. Aztán a tüskés körte, és sorolhatnám tovább; jött a pirosédes alma, jöttek egymás után a gyümölcsök mind, és befejeződött – a mi környékünkön – a masánszki-almával, amelyik kemény héjú volt, pirosaranyra érett meg, és akkor kellett leszednünk, amikor már hó volt rajta. Levelek már nem voltak a fán, csak a piros arany almák ültek a havas ágakon, és az kitartott, mint a húsvéti rozmarin, egészen hásvétiig a szekrény tetején. Tehát ezekben a gyümölcsöskertekben egész évben termelt a gyümölcs. Mint a naptár; mintha az ünnepek jönnének egymás után, úgy értek meg ezek a sajátos gyümölcsök, amelyek eredetéről az embernek halvány fogalma sincs.

A gyümölcsös rendszerint a földnek csak kis részét foglalta el, a többi szőlő volt. A szőlő és a gyümölcsöskert határán helyezkedett el egy kis ház. Ezeknek a házaknak tájak szerint sokféle karakterük alakult ki a cáki pincéktől egészen az Alföldön található kalyibákig. A mi vidékünkön, Zalában boronából készültek, és az tette pikánssá az egészet, hogy a szőlők a tatár-, és később a török dúlás idején elpusztított falvak helyén keletkeztek. Mert a tatár- és a török dúlás a szerez települési formákat pusztította el; az osztrák hadmérnökök pedig egyenes utak mentébe kényszerítették az embereket. Hogy ne felejtődjen el minden, meg tulajdonjoggal is övük volt a régi föld, ahol az elpusztított falu volt, ezért ezekből általában a szőlők és a szőlőkhöz tartozó hajlékok keletkeztek. Ezek a hajlékok nyáron belül sötétek és hűvösek. Ahogy az ember nagy nehezen kinyitja a vastag tölgyfajtót, abban a pillanatban valahonnan – ahogyan most is, Budapesten, a harmadik emeleten is, ahogy kihozol egy üveg bort, azonnal megjelennek a muslicák, nem értem, hogy honnan, de megjelennek – ott is természetesen megjelennek a muslicák. A hajlékhoz vagy egy nagy körtefa, vagy egy diófa tartozott, ami alatt a téli tüzelőfát lehetett elhelyezni, és az

ember erre leült. És az ember ott ült, és érték a gyümölcsök, és a szőlő alatt izzott a föld, mert azon nem volt gaz, az rendszeren le volt takarítva. Ezekben a kertekben, úgy tessék elképzelni, semmi nosztalgia nincs, és minden mesterséges, ebben semmi természet nincs. Az illatok sem azok, a zajok sem egészen azok. Egy ősi kultúrának a mesterséges világa ez, megkockáztathatnám, hogy az Éden világa, egy elképzelhetetlenül magas színvonalú kultúra és civilizáció terméke, amelyben az a kultúra és civilizáció valószínűleg képes volt olyan mutánsokat létrehozni, amelyek korábban a természetben nem voltak megtalálhatók. A gyümölcsöskert tehát olyan mesterséges kultúraterület, amelyet *A titkos kert* című regényben joggal vesznek körül fallal, biztosítják számára a természettől való teljes elzárást és a legmagasabb kultúra összhangzatát ízben, illatban és zajokban, mint amilyen Tolkiennél Lothlórien. Nem tudjuk, hol kezdődik, hol lépjük át a határát, mert azt nemcsak a mallom-fák jelzik, hanem varázs veszi körül ezt a területet, egy sajátos varázs, amelynek hatására megértjük, hogy magunk is ennek a mutációnak vagyunk a gyümölcssei. Remélem, értitek, hogy én most a szent terekről beszélek.

A következő tétel a *domb*. Olyan domb, amelyet ember állít. Vagy tömör, és halottat borít, vagy üres, és kupola. A kupola az eget, a mi csillagokkal kirakott ürességünket képezi le. A kupola nem más, mint végtelen, plusz gravitáció. Ezt úgy tessék érteni, hogy az ég peremét behajlítjuk a látóhatár széléig a síknak látott földhöz, holott a föld gömb alakú, és az ég valójában határtalan. Tehát a kupola, mint archetípus. Ez a kis gondolatkör rokonítható a tisztáshoz, amelyet opeionként próbáltam leírni nektek úgy, ahogy én átélem. Tehát, ha a nagy klasszikus kupolákra gondolunk, amelyeket egyáltalán ismerünk, akkor természetesen mindig újra meg újra a csillagos éggel hasonlítjuk össze ezeket a centrális tereket. Nagyon sok ki is van verve csillagokkal. És valóban: a természeti ember és a szabad belső én-nel rendelkező ember konfliktusa fogalmazódik meg – más szempontból nézve – a kupolában. Az ember egyrészt a csillagos eget természetesen éli át, ugyanakkor nem tudatosítja, és nem is tudatosíthatja, hogy egyfolytában hat rá a gravitáció. Tehát mint ahogy most is, a fenekünket nyomja a szék. Ezt az ember kiiktatja a tudatából, de azért jelen van a fogalomalkotó mechanizmusában, ahogy a kupolával kapcsolatos elképzeléseiben is; a nehézkedés, mint egy alapvető törvényszerűség, áthatja ezt a gondolatot.

Az emberek, tulajdonképpen tudatlanul, azt mondják a gótikára, hogy az a tisztán felfelé szálló imádságnak, a felfelé törekvésnek a jelképe. Valóban. Kötegekben mennek föl a növényeket utánzó oszlopok bimbós fejezetekkel, és ahol az ágak találkoznak, zárókövek jelennek meg bimbók és virágok ötvözetével. A valóság ennek a fordítottja. A kőbor-dákban és falazatokban minden lefelé törekszik, lehetőség szerint a tiszta nyomás törvényének megfelelően. Természetesen ostoba az a stílustörténeti szemlélet, amely azt mondja, hogy a gótikának azért vannak ilyen soha véget nem érő támfalai, mert az építők balfácánok voltak, és nem tudtak olyan szerkezetet csinálni, amely ne nyílt volna széjjel. A románkor után kizárt dolog, hogy ilyen pancserek dolgoztak volna a szakmában; holtbiztos, hogy a támfal és támfalak ugyanúgy hozzátartoztak az egész szerkezet monolit sta-

tikus rendszeréhez, mint ahogyan a föld felé törekvés, ami az önmaga ellentétének a kifejeződése. A gótikának ez a Janus-arcúsága a mór kultúrából származik. Abból a nagyszerű és zseniális mór kultúrából, amelyet itt jónéhányan láttak Sevilleban és Granadában és egyéb helyeken, amelyik messze meghaladta az akkori európai kultúra érzékenységi szintjét és szellemi színvonalát. Gondolatok a kertekre; a vízzel, az utakkal való foglalkozásra, az épületek és a kertek kapcsolatára, stb.

A kupolának speciális tulajdonságai vannak. Tessék gondolni például az akusztikára. Ha egy kupola geometriai középpontjába beáll valaki, akkor minden hang visszatér hozzá. Olyan, mint egy görbe tükör. Olyan, mintha a Jóisten önmagát látná a világban. A gömbkupola kellős közepén álló ember, akihez minden hang visszatér. És ha a peremére állunk, és ott kiáltjuk el magunkat, akkor az középen nem hallatszik, de a perem túlsó oldalán majdnem ugyanakkora erővel hallatszik a hang. A kupolának tehát olyan speciális akusztikai törvényszerűségei vannak, amelyek az egyénre, az emberi éltre, valamilyen olyan eseményre utalnak, ami ennek a gömbnek a középpontjában van. Eközben a gömbkupolában minden erő homogén módon, a peremeken halad lefelé, a Föld középpontja felé. Ezeknek a tereknek a központjában az emberi történelem során természetesen mindig áldozatnak és a kapcsolatfelvételnek van a helye és a pillanata, még akkor is, ha a közép-amerikai zikkuratra tetszenek gondolni, amelyekre lépcsőkön kell felrohannia annak a személynek, akit születése pillanatától készítettek elő arra az ünnepélyes pillanatra, amikor a zikkurat tetejére érve felveti magát az oltárra, és a pap egyetlen mozdulattal kivágja a szívét, és még dobogva felmutatja a teremő Istennek. De ne legyünk annyira nyugodtak a saját történetünk felől, mert Melkizédek főpap előtt az európai kultúrában is az emberáldozat volt az a cselekedet, amellyel az ember fel akarta venni a kapcsolatot a Teremtővel. Izsák feláldozása is arra utal, hogy az elsőszülött fiút feláldozták, és ez az áldozat nem volt idegen a Tigris és az Eufrátesz vidékén, és egyéb területeken sem.

A kupola középpontja tehát különleges terület. Ha netán kupolák egymáshoz való viszonyát tervezi meg valaki, azt természetesen olyan funkciók esetén lehet indokolni, ahol a két kupola egymásra hatása két funkció egymásra hatását jelenti. Akár egy színpad és egy nézőtér esetében, vagy egy ravatalozó esetében, ahol a halott a két kupola áthatásának vonalában fekszik.

És most érkeztem el a legnehezebb részhez. Mi teheti szentté vagy megkülönböztethetővé a teret és mitől?

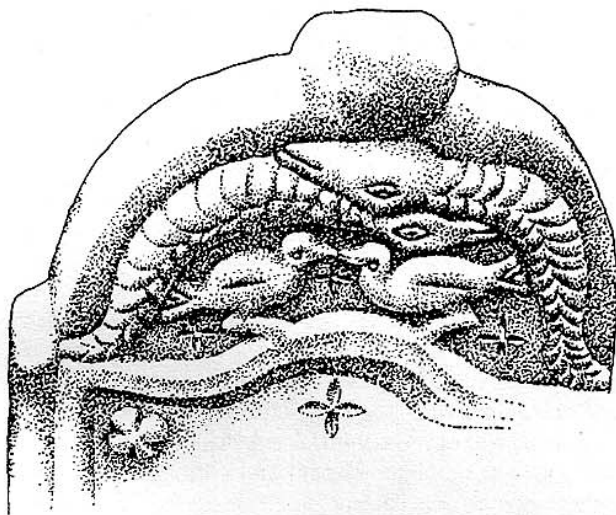
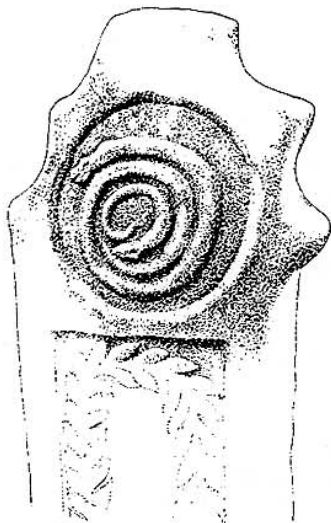
Befejezésül hadd beszéljek a *családi házról*. Egy családi házat meg lehet úgy tervezni, hogy az ember meghallgatja a megrendelőjét, és megtervezi neki azt, amit kér, azokkal az előírásokkal, amelyeket be kell tartani. Megfelelő szélességű és alapterületű előszobával, konyhával és így tovább. És felszereli mindezt ennek a családnak a pillanatnyi társadalmi elvárásaival. Ha egy selyemjoggingos, aranykarkötős, tahofonos poszáról van szó, akkor polírozott márványburkolatot tervez, van valamilyen kis szökőkút benne, stb. Ide tartozik még az építészeti divat is, tehát hogy ma egy ballusztéres erkélykorlát nélkülözhetetlen, tehát kell, hogy egy első emelet vagy tetőtér is legyen, amihez egy nagyobb terasz is kiala-

kítható, hogy messziről látható legyen, hogy otthon vagyunk-e vagy sem; kint ülünk, telefonálunk, vagy fogadást adunk. Így jönnek ezek a marcipán házak, amelyek Óbudától kezdve a Svábhegyig a legkülönbözőbb helyeken megtalálhatók.

Történhet a tervezés azonban úgy is, hogy az ember, ha megkeresik, jól megnézi magának a megrendelőjét, hogy ki ez, ki a felesége, mi a foglalkozása, vannak-e gyerekei, tervez-e gyerekeket, milyen származású, tehát első vagy második generációs paraszt vagy polgár, honnan megy oda lakni, lakótelepi lakásból vagy egy másik villából, vagy az öreganyja még egy háromosztatú, földes padlójú parasztházban lakott, és amikor gyerek volt, akkor oda vitték. Nyugodtan ki lehet mondani, hogy a megrendelő kilencven százaléka nem tudja, hogy mit szeretne. A *Szép házak, Szép otthon*, nem tudom, milyen című lapokat nézegetve valamilyet szeretnének, az azonban nem az életformára vonatkozik, hanem mindig külsőre, hangulatra. Szeretnének egy életeszményt – tessék visszagondolni Hamvas Bélára – ami lehet nevetséges, de sajnálni is lehet, azonban érdemes rá odafigyelni. Tudniillik akárhonnan jelenik meg a megrendelő, benne, mint Philemon és Baukisz történetében, mint vendégben, Zeusz látogat meg bennünket. Úgy érdemes odafigyelni, hogy találjuk ki, mire van szüksége. Miféle életformára. Megkönnyíti az életünket, hogy azért keres meg bennünket, mert már valami információt kapott rólunk. Ha az ember az épített személye iránt érdeklődik, és megpróbál olyan házat tervezni, hogy az neki jó legyen, nem kell törődnie a stílussal, mert hiszen azért keresték meg őt, mert afféle stílusú házat szeretnének kapni. Tulajdonképpen kontrollálatlanul szabadok vagyunk abban, hogy hogyan szolgáljunk ki egy embert. És ha az életeszményt megtaláljuk, és tudunk is hozzájuk úgy beszélni, hogy még tervezés közben lehetőségük legyen valamelyest átlátni azt, amit kapnak tőlünk; hogy lássák a házat belül is meg kívül is, akkor könnyen lehetséges, hogy azt, amit életszentségnek hívnak, ha egyoldalú, ügyetlen módon is, de meg tudjuk közelíteni számukra; ez az ő életük lehetősége. A családi ház tervezésénél ez a tét. Nem az, hogy milyen formai kunsztstíliket tudunk eladni, noha ez fontos, amikor kezdő az ember, hanem talán van lehetőség arra, hogy embereket abba az irányban, amelyről referátumom elején beszéltem; az öröklét irányába legyünk képesek segíteni. Nem szamaritánus dologról van szó, ebben mindenkinek öröme van; ne legyen itt semmiféle részvét, érzélgőség; pénzért dolgozunk, de ha ezt tudjuk nekik nyújtani, akkor ez egy jó dolog. Nekem nem sokszor sikerült ez az életben. Hogy miért, az valószínűleg elsősorban az ügyetlenségem miatt volt, de néhányszor igen. És ez egy remek dolog. Ha innen közelítjük meg a családi ház belső tereit, az életnek az abban való belső mozgását, ahogy az asszony közlekedik benne, ahogy vacsorát csinál, ahogy játszanak a gyerekekkel, vagy fektetik le őket, vagy barátokat fogadnak és jól érzik magukat, mulatnak és szór a zene; lehet olyan tereket csinálni, amelyekben nem a tömeges társadalom eleve elrendelése, a kasztokba szorító diktatúra eredményei valósulnak meg. Lehet, hogy meg tudjuk adni az embereknek azt a keretet, amelyben lehetőségük nyílik egy szabadabb és jobb élet folytatására. Ennélfogva tehát a legegyszerűbb építészeti egység, a családi ház is nevezhető szent térnek.

96 LÉPÉS A JÖVŐBE címmel szervezett kiállítást és pályázatot a Magyar Design Kulturális Alapítvány és a Magyar Innovációs Szövetség. A pályázat díjazottjai között van Illyés Zsuzsa, a PAGONY Iroda tagja, és Mújdricza Ferenc esztergomi építész, akinek munkái következő számunkban lesznek láthatók. A kiállítók között volt Bán Ferenc, a szolnoki játszótérrel Álmosdi Árpád, Csendes Mónika és Sárvári Zoltánné, valamint a PAGONY Iroda másik munkatársa, Vincze Attila.

A PÁTYFALUKÖZÖSSÉGÉRT ALAPÍTVÁNY rendezte meg október 27. és november 30. között a KÖR Építész Stúdió kiállítását. Pula község újratervezésének 250. évfordulója alkalmából *Faluépítész '96* címmel a Falufejlesztési Társaság közreműködésével Krizsán András szervezett kiállítást példaértékű vidéki alkotásokból.

AZ EMLÉKEZET KÖVEI címmel háromszéki és maroszéki sírköveket bemutató kiállítás volt látható az OMvH Pincegalériájában. A Péterfy László rajzaiból és Sarudi Sebestyén József fotóiból álló anyag rendkívüliségére a fenti rajzzal szeretnénk felhívni a figyelmet.

A MAROSVÁSÁRHELYI KÓS KÁROLY ALAPÍTVÁNY idei ifjúsági olvasótábora augusztus 8. és 17. között a Marosvásárhely-Budapest-Kalotaszeg-Torockó útvonalon került megrendezésre. A negyven diákból és öt tanárból álló csapat meglátogatta a MAKONÁT is. A budapesti programot Anthony Gall szervezte meg. Útjukról több résztvevő napló-feljegyzéseiből összeállított élménybeszámolót készítettek.

...inte baráti tisztelettel

Finna Géza

Könyvtárium elnök

A MAGYAR IPARMŰVÉSZET 1996/4 számában több színes képpel illusztrált ismertetést közölt a Kós Károly Egyesülés kiállításáról. Ugyanez a szám tartalmazza Gerle János Makovecz Imre *Magyar Örökség* díjának átadása alkalmából elhangzott laudációját.

1100 MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZETE A KÁRPÁT MENDENCÉBEN címmel Bagyinszky Zoltán a gyulai Erkel Ferenc Művelődési és Községi Ház igazgatója rendezett többfordulós nemzetközi vetélkedőt középiskolás csapatok részére. A rendezvényt, amelyet a Kós Károly Alapítvány is támogatott, október 18-19-én tíz csapat részvételével tartott döntő zárta le; hat magyarországi középiskola mellett egy-egy beregszászi, csíkszeredai, nagyváradai és tornaljai gimnázium képviselői voltak jelen. A Finta József vezette zsűri az első díjat a gyulai Karácsonyi János Katolikus Általános Iskola és Gimnázium; a másodikat a békéscsabai Belvárosi Általános Iskola és Gimnázium, a harmadikat a budapesti Károlyi Mihály Gimnázium csapatának ítélte oda. A *legjobb felkészítő tanár* címet a gyulai Petróczki Zoltánné és a tornaljai Dr. Gaál Imre kapta.

A VELENCEI BIENNÁLÉ egyik kísérőeseményeként az ottani építészeti fakultáson mutattak be nemzetközi válogatást az organikus építészet legújabb alkotásaiból. A fényképkiallítás szerepeltek Makovecz Imre templomai is.

BOLOGNÁBAN szeptember-október folyamán az OIKOS International Study Center és a Bolognai Nemzetközi Vásár szervezésében nemzetközi templomépítészeti kiállítást rendeztek. A huszadik századi szakrális művek reprezentatív seregszemléjén kiállították Makovecz Imre paksi római katolikus templomának terveit és fényképeit, valamint a kiállítás céljára bolognai építészhallgatók által készített fa-modelljét is. A kiállítás teljes anyagáról katalógus készült.

KÓS KÁROLYÉRT KIÁLTÓ SZÓ 1996-BAN

Egy műemlék megmentéséért és határon túli építészeti archívummá való átalakításáért

Kós Károly első megvalósult terve a szülei számára épült Kolozsváron, egy 2000 négyzetméternél nagyobb kert közepén. E műemléknek számító épülethez az új magyar nemzeti stílus kialakulásának reményét fűzte már 1908-ban Koronghi Lippich Elek, amikor *A művészetek és a stílus* című írását nyolc, ezt az épületet ábrázoló rajzzal illusztrálta.

Az egész brétfői házat 1986-ig a család lakta (a Kós-unokák), majd a földszintre új tulajdonos került, aki most a fél telekkel együtt árulja azt. Így a huszadik századi magyar kultúra egyik bölcsője került veszélybe, s az RMDSZ Ügyvezető Elnökségének komoly erőfeszítéseket kellett tennie a megmentésére. Az RMDSZ kölcsönökből fedezte a földszint megvásárlását. A ház műemlék-jellegének megtartásához és hiteles helyreállításához az épület felső szintjét is meg kell vásárolni, s csak ezután lehet elvégezni a szakszerű felújítást.

Az épületet építészeti kutatóközpontként és irattárként tervezzük hasznosítani. Kialakítandó történelmi (EME), néprajzi (KJNP), művészeti (BMC, GYMAE) és irodalomtörténeti (EMKE) erdélyi központjaink mellett közép-európai és román újdonság lenne egy olyan építészeti, műemléki és emlékhelyi archívum, amely a határon túli magyarok tárgyi emlékeit rendszerezi.

Tervezett tulajdonosok: az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, mint az MVSZ megbízott, határon túli kulturális koordinátora, és a Kelemen Lajos Műemlékvédelmi Társaság, mint a Kós-hagyomány és szellemi örökség közvetlen felvállalója; a műemlékvédelem szamai szervezete, az RMDSZ, az EMKE valamint az MSZV tag- és társszervezete.

A Kós-kutatóközpont tervezett feladatai:

Műemlékértékű vagy -jellegű tárgyi emlékekre vonatkozó dokumentumok (rajzok, fényképek, folyóiratok, filmek, CD-k, esetleg festmények) gyűjtése, tárolása és kutathatóvá tétele. A gyűjtés kiterjedhetne a határon túli magyarok (Dél-Amerikától Ausztráliáig és a kárpát-medencei utódállamokig) emlékeinek és tárgyi örökségeinek dokumentálására is. Az épület helyreállítása, külön Kós-archívum kialakítása és több Kós-szoba használatban való fenntartása.

Várjuk támogatásukat illetve érdeklődésüket!

Postacímünk: Cluj-Napoca, str. Pavlov 16/6

Telefon/fax: 00-40-64-195861

Bankszámlánk: Banca Romana de Comert Exterior Cluj.

Societatea Maghiara de Cultura din Transilvania Cluj.

Cont USD 461.014.014.910.030.006

Dr. Kötő József

RMDSZ, EMKE

Balogh Ferenc

RMDSZ, KLMT

AZ ÁLLATKERT ÉS A FIATALOK

címmel szeptember 4-én nyílt építészeti kiállítás a Fővárosi Állat- és Növénykertben. A megnyitó beszédet Pintér Tamás építész mondta el az ideiglenesen átalakított, egyébként a madarak téli befogadására használt épület előterében. A megszokott élő látvány helyett a kiállításon megtekinthettünk egy válogatást a nemrég előkerült eredeti Kós- és Zrumeckzy-féle állatkerti rajzokból. Megcsodálhattuk a kirakatban a pálmafák között az elpusztult bölényház makettjét, és láthattuk Kós András apjáról faragott szobrát is. Az értékes rajzokat a Fővárosi Levéltár restaurátor-műhelyében tették rendbe a kiállítás alkalmából. Az eredeti rajzanyag kiállításával a rendezők azt a lehetőséget kínálták fel, hogy az egyébként is nagymértékű helyreállítási munkálatok előtt álló fővárosi intézményben a látogatóközönség és a városi vezetők egyaránt felfigyelhessenek Kós és Zrumeckzy eredeti elképzeléseire. A rajzok mellett kiegészítésképpen szerepelt Kós Károly és Zrumeckzy Dezső más, jelentősebb korabeli munkáinak dokumentációja is. Az idén korán jelentkező hideg elől menekülő hullók befogadása miatt a kiállítást idő előtt be kellett zárni.

A kiállítással egyidőben megjelent *Az Állatkertről* című kis füzet. Anthony Gall angol és magyar nyelvű tanulmánya kíséri az 1912-es Magyar Építőművészetből újranyomtatott kivonatot, amely az akkor újjá épített Állatkertet sok fényképpel mutatja be. A 60 oldalas kis füzet 1000 példányban jelent meg; kapható az Állatkertben.

A. G.

BLAZSEK GYÖNGYVÉR új rajzait, terveit és bútorait bemutató kiállítás látható december 7. és január 15. között a budapesti VAM Design Galériában. A kiállítást Szegő György nyitotta meg: Hölgyeim és Uraim!

Engedjék meg, hogy megismertessem Önöket valakikkel. Itt van közöttünk néhány különös lény, akiket talán félreismernek. De ha jól megfigyeljük Blazsek Gyöngyvér bútorait és bútorterveit, egy idő után eltűnik a tárgyak egyébként jól megtervezett funkcionális jellege, és minden darab mögül kibújik egy lény. Hogy emberi vagy természeti lény-e, azt nem tudni pontosan. De az biztos, hogy valami öröktől fogva létező, archaikus lélekvádorlás köztes formái ők. És az is valószínű, hogy a reinkarnációban a teremtet világ minden élőlénye egyforma esélyekkel vesz részt. Pilinszky írta, hogy az ember és a kő között van ugyan különbség, de korántsem akkora, mint hinnénk. Blazsek Gyöngyvér az embernek, kőnek, csigának, tengeri hullámnak vagy a sarjadó fűnek a közös gyökét látja meg és formálja tárgygyá.

Náddal, vesszővel, fával, üveggel egyaránt dolgozik, de legfőbb alapanyaga a természet. Ebből következik, hogy tárgyait nem az egyenes vonalak jellemzik. Nemigen találjuk sem a jó öreg, derék sarkot, sem a ráció kitüntette, jeles szögeket, sem más, mérnöki megközelítési módot. Inkább hajló formákat, íveket és fényhatásokat, a vonalak közé organikusan beépülő árnyékokat, összefolyó sík- és térrészeket. A Minden-Egy ősi tudása ezekben a tárgyokban jól megfér a szerves világ materiális szerkezetével anélkül, hogy az ember átalakító tevékenysége a legkisebb mértékben megzavarná.

Tulajdonképpen pontos olvasatok ezek a bútorok; a Teremtés eredeti jeleinek megfejtett és megértett magyarázatai. Az egyszerre vendég és családtag Blazsek István makrofotói jól mutatják azt a világrendet, amelyben ez a tervezői gondolat otthon érzi magát. Gyöngyvér plasztikai nem kreatúrák, hanem hasonlatok és megtestesülések; mindannyiunk, élőlények és tárgyak esszenciájából formálódó, újrateremtett alakzatok.

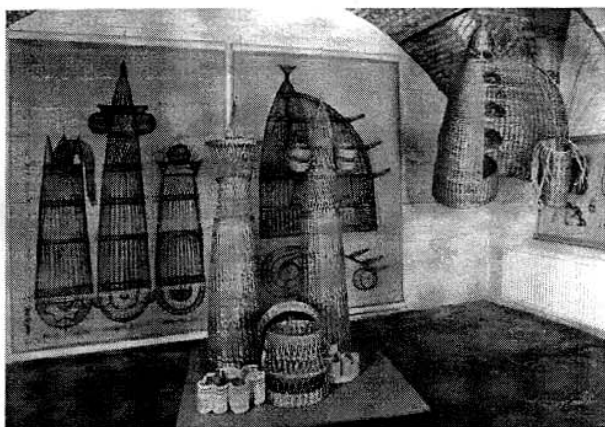
A népművészet tárgy kultúrája hasonló nyelven beszélt. Ezért érezzük úgy, hogy a magyar népi kultúra hagyományai is megjelennek Blazsek Gyöngyvér tárgyaiban. Nem kerülhetjük meg a kérdést: ez a tradicionális és organikus gondolkodást ötvöző művészet hogyan kapcsolódik a világszerte egyre jobban elismert magyar organikus építészethez? Blazsek Gyöngyvér tárgyformáló intuíciója társaként kívánczik ahhoz az irányzathoz, amely a kortárs építészet egyik legerősebb értékkeremtő és tapasztalatösszegző tendenciája. A kapcsolat egyelőre nem elég hatékony. Míg a megvalósult organikus építészet elméleti és formai vonatkozásairól öröndetes módon már könyvtáryi irodalom gyűlt össze, ugyanez az eszmény a bútortervezésben – talán a kézműves háttérpar és kereslet híján, talán a párhuzamosok találkozásáról szóló axióma hatására – sajnos sokszor csak a rajzpirigig jut el. Most, hogy a design és az organikus tárgyszobrászat ebben a galériában, e kiállítás keretében egymásra talált, közösen is megtapasztalhatjuk Blazsek Gyöngyvér bútorainak erős kisugárzását, hozzánk hasonló, minket megszólító lényét. A kiállítást ezennel megnyitom; kérem, hagyják magukat megszólítani.

Szegő György

(Az Országépítő felelős szerkesztője negatív etikai világcúscsajvítási kísérletnek értékeli egy tizanhat éve oktatással foglalkozó képzőművész akcióját, aki a galériába látogató külföldi vendégei elől látogatásuk idejére lezáratta Blazsek Gyöngyvér kiállítását. Emellett az, hogy a kiállítás kezdetekor több képzőművész eltávolította saját képeit a galéria falairól, legfeljebb NB II-es szintnek minősíthető.)

A Blazsek-kiállítás anyagát egy későbbi számunkban részletesen bemutatjuk Olvasóinknak.

A kiállítás részlete, részlettervek és tárgyak (fotó: Danka István)

VISEGRÁDI TÁBOR, 1996

augusztusban két hetet a Visegrádi-hegységben töltöttünk. A tábor, ahol tizenöt évig dolgoztak elődeink, elhagytuk. Egy új bányaudvarba települtünk, nem messze a régi helytől (az „út” mellett) – több okból. Egyrészt a turistaút közelsége miatt a rongálás, vandalizmus egyre gyakoribbá vált, és az építmények rossz állapota, másrészt a tábor zsúfoltsága késztetett minket „új föld” keresésére.

Az új hely a szomszédos bányaudvar. Az út valamelyest kikerüli a magas platót. Egy kőasztalt kezdtünk el építeni a környéken fellelhető anyagokból. Koncepciónk az volt, hogy az asztalt hat-nyolc sziklatömbből állítjuk össze, konzolos kilógásokkal a peremén; köré a táborlakók „saját” székeit építenénk meg, közösen. A munka két héten át folyt, de az asztalt sajnos nem sikerült befejeznünk. A sziklatömbökből – amelyek az építés során egyre inkább egy hatalmas falevel alakját öltötték – hatot sikerült a helyére illesztenünk.

A tábor maradandó: az együtt töltött estéket, a közös munkát, az utolsó buszokat a dunabogdányi pékségtől, hétköznapi tennivalóinkat és leendő szakmánkat is más szemzőgből néztük, nézzük és nézhetjük. A tábor módot adott arra, hogy más oldalról is foglalkozunk ezekkel a dolgokkal, a civilizációtól kicsit félrevonulva.

A közös építés eredményeként ismeretségek szövődtek, kicsit közelebb kerültünk egymáshoz; ez manapság egyébként sajnos egyre felszínebb és személytelenebb.

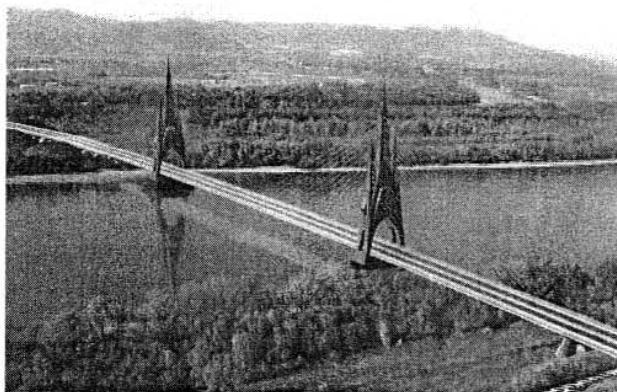
A tábor jövőre az asztal befejezésével, és egy hajlék megépítésével szeretnénk folytatni.

Ásztai Bálint

HELYESBÍTÉS

Előző számunkban az UNITEF '83 Műszaki Tervező és Fejlesztő RT. anyagában sajnálatos módon hiányosan és pontatlanul jelentek meg az M0 autópálya északi szektorába tartozó Duna-híd tervének adatai.

A helyes adatok:

Autópálya generáltervező: UNITEF '83 RT.

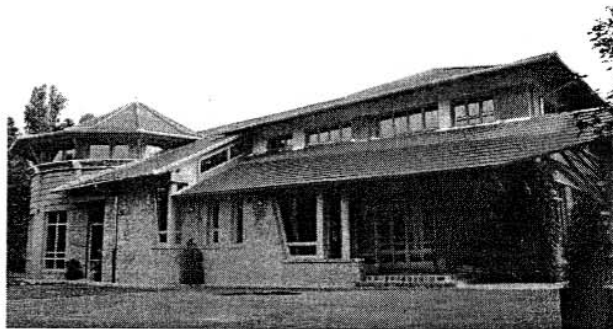
Felelős tervező: Kőrösi Gábor

Duna-hidak, fő tervező: CÉH RT.

Felelős tervező: Hunyadi Mátyás

Duna-hidak, építésztervező: MAKONA és TRISKELL Kft.

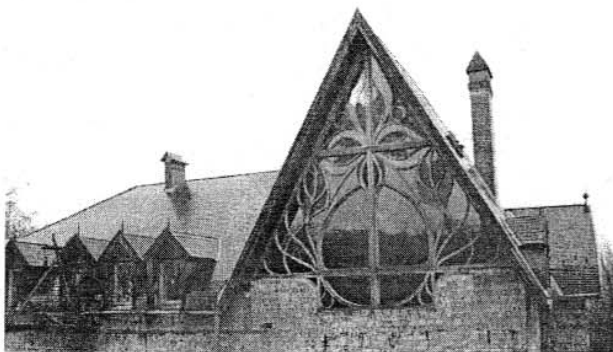
Számítógépes grafika: UNITEF '83 RT., Major Gábor

FELAVATTÁK BUDAKALÁSZON a Turi Attila tervezte faluházat, amely az ötven éve épült üzemi kultúrház és későbbi toldalékainak teljes felújításával, kétszeresre bővítésével és a tetőtér beépítésével jött létre.

FELAVATTÁK TÁPIÓSZELE új iskolaegyüttesének Turi Attila tervezte első oktatási egységét, amely nyolc tantermet, tanári szobát és egy kis aulát tartalmaz.

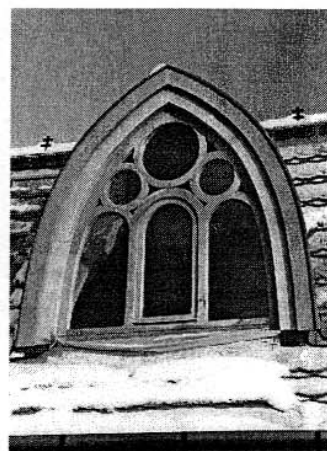
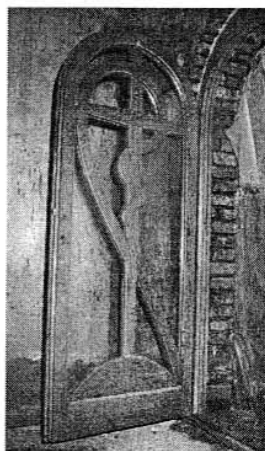
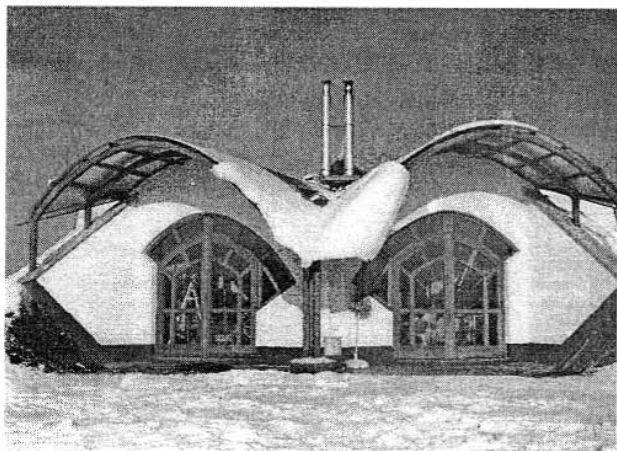
PAPP NORBERT

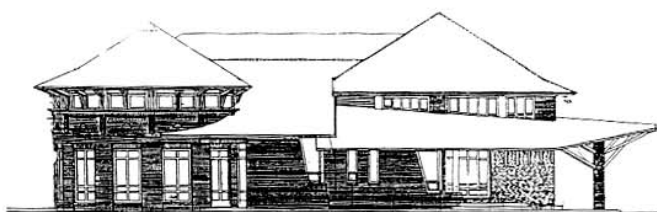
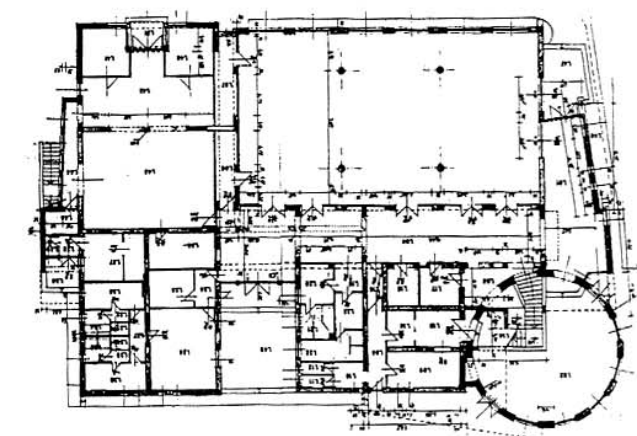
Asztalos, üveges mester

2531 Tokod, Béke út 9.

Tel: 06-33-319755/4368, Mobil: 06-20-383568

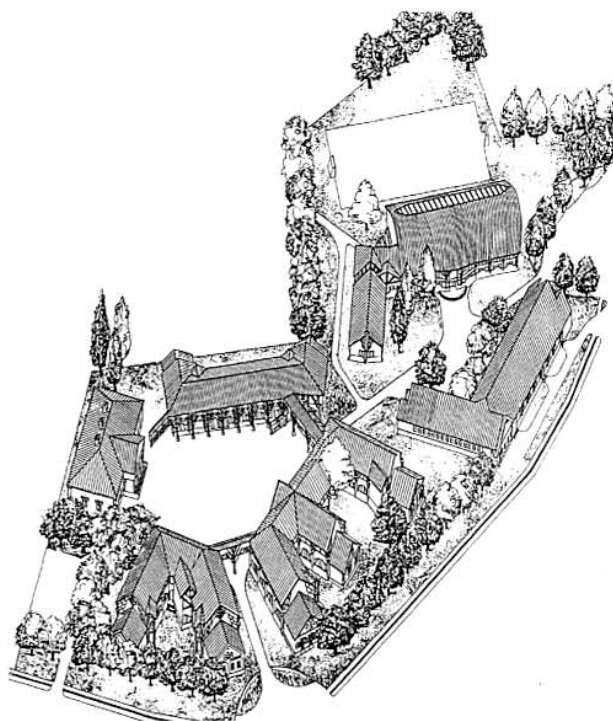
Vállalja fix üveglakok, üvegfalak, nyíló, illetve bukóablakok, valamint nagy felületű és keresztmetszetű ablakok, ajtók és üvegfalak készítését bármilyen ívekkel.

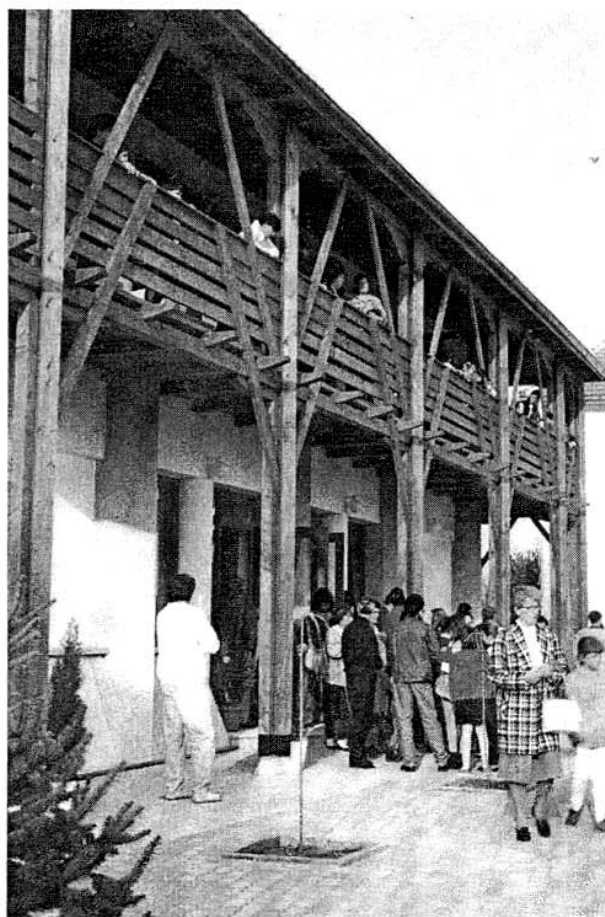
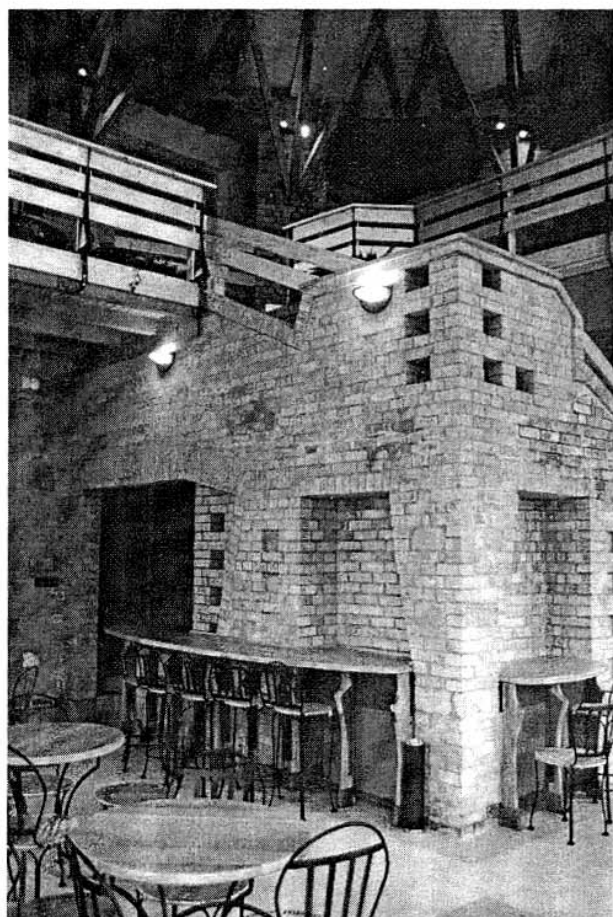

Budakalász faluháza (fotó: Zsitva Tibor)

A most 1600 hasznos négyzetméter alapterületű épület nagytermet, tánctermet, szakköri helyiségeket, kávéházat, könyvtárat, alkalmi rendezvények kiszolgálására méretezett konyhát tartalmaz. A bútorokat Róth Renáta tervezte.

Tápiószele, iskola – A távlati kép alján, balra látható az új épület. A huszonnégy tantermesre tervezett együttes építése az anyagi lehetőségek függvényében folytatódik; a szerkezetépítést az önkormányzat helyi munkanélküliekkel, a szakipari munkákat alvállalkozókkal végeztette.

KÖS EGYES SÜLÉS KAROLY

Vándoriskolás felvételi és diploma

Lükő Gábor, Karátson Gábor

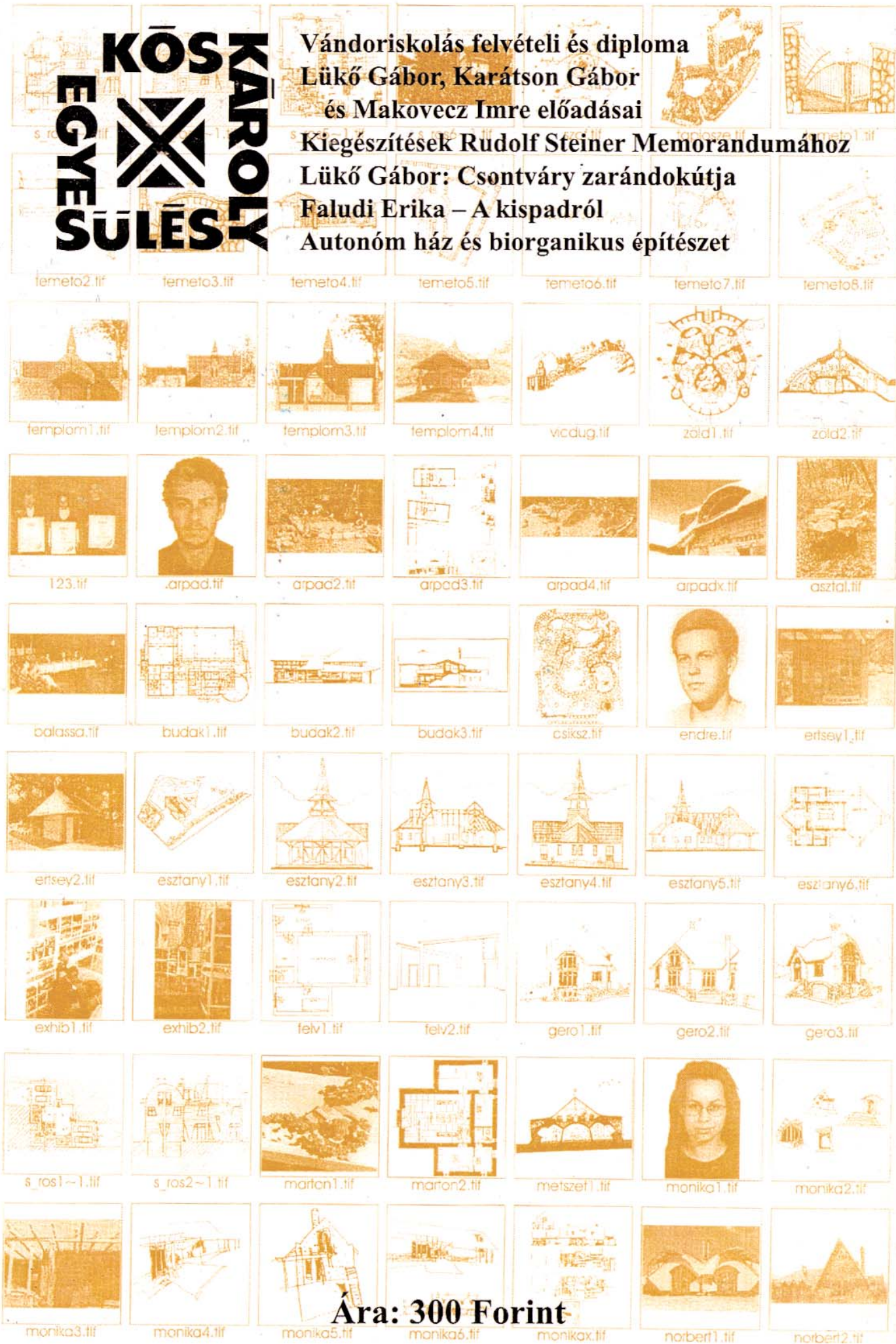
és Makovecz Imre előadásai

Kiegészítések Rudolf Steiner Memorandumához

Lükő Gábor: Csontváry zárandokútja

Faludi Erika – A kispadról

Autonóm ház és biorganikus építészet

Ára: 300 Forint